T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

İSTANBUL'DA AÇIK TÜRBE MİMARİSİ

Yüksek Lisans Tezi

NİSA AKASLAN

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

İSTANBUL'DA AÇIK TÜRBE MİMARİSİ

Yüksek Lisans Tezi

NİSA AKASLAN

Tez Savunma Jürisi

Tez Danışmanı: PROF. DR. AZİZ DOĞANAY

Üye: PROF. DR. AHMET SACİT AÇIKGÖZOĞLU

Üye: DR. ÖĞR. SÜMEYRA OCAK AHMED

İSTANBUL, 2024

ÖZET

Açık türbe mimarîsinin Türk-İslam sanatı içerisinde incelenmesi diğer türbe tiplerinden ayrı bir formda olması önemli bir araştırma konusu olarak belirlenmiştir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda, kaynaklarda açık türbe mimarîsi farklı gruplar içerisinde yer almış, müstakil bir açık türbe çalışması herhangi bir araştırmaya söz konusu olmamıştır. Kaynaklarda belirtilen açık türbeler, etrafı açık olup üst örtüsü olan çardak türbeler veya üzeri demir kafesli türbeler olarak verilmektedir. Bunun gibi farklı tanımlamaları olan açık türbe ifadelerinden başka üçüncü bir tanımlama üst örtüsü olmayan kenarları mermer veya demir şebeke ile çevrili açık türbe tanımıdır. Biz de bu son tanım çerçevesindeki açık türbelerin belirlenip tek bir çalışmada ele alınmasını türbe mimarîsi alanındaki bu eksikliği gidermek amacıyla araştırma konusu olarak belirledik. Daha önce farklı tanımları yapılan açık türbe mimarîsinin belli bir dönem ve ortak özellikleri tespit edilip İstanbul şehri özelinde 13 adet üzeri açık türbe çalışması katalog içerisinde yer almıştır. Terminolojik soruna sebebiyet verdiği düşünülen açık türbeler tasnif edilmiş ve araştırdığımız türbelere özel bir isimlendirme yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple üzeri açık etrafı mermer ile çevrili olan açık türbelere "Âsumânî" türbe isimlendirmesini uygun görmekte aynı zamanda bu türbe yapılarının inşa edilmesinin ardında yatan sebeplere dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türbe, Açık Türbe, Mimarî

ABSTRACT

The study of unroofed tomb architecture in Turkish-Islamic art has been determined as an important research topic as it has a different from other types of tombs. As a result of our research, unroofed tomb architecture has been included in different groups in the sources, and an independent unroofed tomb study has not been subject to any research. The unroofed tombs mentioned in the sources are given as gazebo tombs or tombs with iron cages, which are open around and have an upper cover. In addition to these different definitions of unroofed tombs, a third definition is the definition of an unroofed tomb that is surrounded by a marble or iron grid without an upper cover. In order to eliminate this deficiency in the field of tomb architecture, we have determined the identification and handling of unroofed tombs within the framework of this last definition in a single study as the subject of research. A certain period and common features of the unroofed tomb architecture, which had different definitions before, were identified and 13 unroofed tombs in the city of Istanbul were included in the catalog. The unroofed tombs, which were thought to cause terminological problems, were classified and a special nomenclature was needed for the tombs we researched. For this reason, "Âsumânî" tomb naming is deemed appropriate for unroofed tombs surrounded by marble, and at the same time, attention is drawn to the reasons behind the construction of these tomb structures.

Keywords: Tomb, Unroofed Tomb, Architecture

ÖNSÖZ

Türbe mimarîsi üzerine yapılan araştırmalar, Türk-İslam Sanatları içerisinde pek çok çalışmaya konu olmuş, çeşitli türbe yapıları farklı yönleriyle ele alınmıştır. Türbeler üzerinde yapılan bu çalışmalar arasında üst başlık olarak "Açık Türbe" olarak değerlendirdiğimiz yapıların herhangi bir gruba dahil edilmeyen türbeler olarak bırakılması bu çalışmayı yapmamız da belirleyici olmuştur.

Üzerinde herhangi bir mimarî örtü elemanı bulunmayan İstanbul'daki bir grup türbe yapısını incelemek çalışmamızın temel gayesi olmuş ve İstanbul'da bulunan 13 türbe yapısı bu grup türbe içerisinde katalog çalışması olarak yer almıştır. Bu türbe yapılarının farklı isimlendirmelere sahip olması sebebiyle terminolojik bir kıyas yapılmış hem üzeri açık türbeler hem de farklı açıklıklara sahip açık türbe olarak kaynaklarda geçen türbe yapıları bir tasnif yapılmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca bu türbe grubunun inşa edilmesinin ardındaki sebepler araştırılmış ve türbe mimarîsine etkileri görülmüştür. Çalışmamızın türbe mimarîsi alanına küçükte olsa bir katkı sağlayacağını temenni ederiz.

Çalışmamız sürecinde değerli yorum ve önerileriyle aynı zamanda metin tashihindeki yardımları sebebiyle değerli tez danışmanım Prof. Dr. Aziz Doğanay'a, önemli tavsiyeleriyle yol gösteren ve ufkumu açan değerli hocam Prof. Dr. Abdülhamit Tüfekçioğlu'na, tezin saha çalışmasında ve plan çizimlerinde her türlü yardımı gösteren sevgili kardeşim Furkan Akaslan'a, türbelerin keşfedilip fotoğraflanmasında bana destek olan arkadaşlarım Mukaddes Çağman, Mehtap Gülşen Serin ve Neslinur Kayabaşı'na ve kaynaklara ulaşmam konusunda bana yardımcı olan değerli arkadaşım Mervenur Özdemir'e ve bu süreçte her türlü desteği ve imkanı sağlayan ablalarım, Hilal Yenilmez ve Büşra Koyuncu'ya, her şeyden önce tüm eğitim hayatım boyunca bana inanan ve her türlü desteği sağlayan çok kıymetli anneme ve babama teşekkürü borç bilirim.

Nisa Akaslan

İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii
ABSTRACT iv
ÖNSÖZ v
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ viii
ÇİZİMLER LİSTESİ xi
I. GİRİŞ 1
A. KONUNUN NİTELİĞİ VE AMACI 1
B. KAYNAK VE LİTERATÜR ARAŞTIRMASI 2
C. METOD VE DÜZEN 3
II. AÇIK TÜRBELERİN TÜRBE MİMARİSİ İÇERİSİNDEKİ YERİ 5
A. TÜRBE/MEZAR ANITLARI 5
1. Osmanlı Öncesi Türbe Mimarîsi 6
2. Osmanlı Dönemi Türbe Mimarîsi 8
B. AÇIK TÜRBELER 13
1. Sanat Tarihinde Açık Türbe Tanımları 21
2. Âsumânî Türbe Tanımı 25
3. Âsumânî Türbe ve Çardak Türbe Tanımlarının Aynı Anlamda Kullanılması Sorunu 26
4. Âsumânî Türbe Mimarîsi 30
C. AÇIK TÜRBELERİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ 36
1. Hadis Kaynaklarının Açık Türbe Oluşumuna Etkisi 36
2. Sultan II. Murad'ın Vasiyetinin Açık Türbe Mimarîsine Yansımaları 39
3. Açık Türbe Oluşumunda Kadızadeliler Hareketi 43
III. İSTANBUL'DA ÂSUMÂNÎ TÜRBE ÖRNEKLERİ 51
1. Buhûrîzâde Şeyh Yakub Efendi Türbesi 51
2. Şeyhülislam Kemâlpaşazâde Türbesi 53
3. Dükakinzâde Mehmed Paşa Türbesi 56
4. Hadım İbrahim Paşa Türbesi 58
5. Mustafa Ağa Türbesi 59
6. Mesih Mehmed Paşa Türbesi 61
7. Ak Türbe 62
8. Şeyhülislam Ali Efendi (Paşmakçızâde) Türbesi 63

9. Ayşe Bahri Kadın Türbesi 65
10. Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesi 67
11. Kırımî Hüseyin Efendi Türbesi 69
12. Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi (Meşrepzâde) Türbesi 70
13. Sâdeddin Efendi Türbesi 73
IV. DEĞERLENDİRME 76
A. MİMARİ TİPOLOJİ 76
1. Kare ve Dikdörtgen Planlı Türbeler 76
2. Sekizgen Planlı Türbeler 82
B. SONUÇ 84
KAYNAKÇA 85
FOTOĞRAFLAR 95
ÇİZİMLER 134

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fot. 1: Buhûrî Şeyh Yakup Efendi Türbesi.....95
Fot. 2: Buhûrî Şeyh Yakup Efendi'nin Türbesine Buhûrîzâde Itrî Adına Hazırlanıp Sonradan Getirilmiş Oval Kitabe.....95
Fot. 3: Buhûrî Şeyh Yakup Efendi'nin Mezar Taşındaki Buhur ve Kandil Kabartmaları.....96
Fot. 4: Kemâlpaşazâde Türbesinin 1959 Yılına Ait Fotoğrafı.....96
Fot. 5: Kemâlpaşazâde Türbesi.....97
Fot. 6: Kemâlpaşazâde Türbesinin Günümüzde Türbeye Girişi Sağlayan Açıklığı.....97
Fot. 7: Kemâlpaşazâde Türbesinin Ana Yol Tarafında Kalan Kemerli Kapısı.....98
Fot. 8: Dükakinzâde Mehmed Paşa Türbesinden Kalan Pencere Açıklıkları.....98
Fot. 9: Dükakinzâde Mehmed Paşa'nın Burma Sarıklı Mezar Taşı.....99
Fot. 10: Dükakinzâde Mehmed Paşa Türbesinin Mezarlığa Karışan Bölümü.....99
Fot. 11: Hadım İbrahim Paşa Türbesi.....100
Fot. 12: Hadım İbrahim Paşa Türbesi.....100
Fot. 13: Hadım İbrahim Paşa'nın Kaide Üzerinde Yükselen Sandukası.....101
Fot. 14: Mustafa Ağa Türbesi.....101
Fot. 15: Mustafa Ağa Türbesi.....102
Fot. 16: Mustafa Ağa Türbesinin Ayakta Kalan Bölümü.....102
Fot. 17: Mustafa Ağa Türbesini Çevreleyen Rumî Bezeme Motifi.....103
Fot. 18: Mustafa Ağa Türbe kapısının Üzerindeki Taç Bezeme.....103
Fot. 19: Mustafa Ağa Türbesi Kapı Üzeri Kitabesi.....103
Fot. 20: Mesih Mehmed Paşa Türbesi.....104
Fot. 21: Mesih Mehmed Paşa Türbesinin İç Görünümü.....104
Fot. 22: Mesih Mehmed Paşa Türbesinin Çevresini Süsleyen Bezeme Örneği.....104
Fot. 23: Mesih Mehmed Paşa'nın Baş Şahidesi.....105
Fot. 24: Ak Türbe.....105
Fot. 25: Ak Türbe'nin İçerisinde Bulunan Sandukalar.....106
Fot. 26: Ak Türbe'nin Sokak Tarafından Görünüşü.....106
Fot. 27: Ak Türbe'nin Yan Cephesi.....107
Fot. 28: Ak Türbe İçindeki Gülbezekli Mermer Sandukalardan Bir Örnek.....107
Fot. 29: Ak Türbe İçindeki Hançer Kabartma Motifli Sanduka.....108
Fot. 30: Şeyhülislam Paşmakçızâde Ali Efendi Türbesi.....108
Fot. 31: Paşmakçızâde Türbesi Güney Cephesi.....109

Fot. 32: Paşmakçızâde Türbsesindeki Harpuşta Örneği 109
Fot. 33: Paşmakçızâde Türbesi Tâkkapısının Kitabelik Bölümü 110
Fot. 34: Paşmakçızâde Türbesi Tâkkapısı.....110
Fot. 35: Şeyhülislam Paşmakçızâde Ali Efendi'nin Mezar Taşı.....111
Fot. 36: Ayşe Bahri Kadın Türbesi.....111
Fot. 37: Ayşe Bahri Kadın Türbesinin Saka Çeşmesi 112
Fot. 38: Ayşe Bahri Kadın'ın Türbe Duvarına Yaptırmış Olduğu Saka Çeşmesi Kitabesi...112
Fot. 39: Ayşe Bahri Kadın'ın Mezar Taşı.....113
Fot. 40: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesi 114
Fot. 41: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesi 114
Fot. 42: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesi 115
Fot. 43: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesi 115
Fot. 44: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi ve Oğlu Mehmed Emin Efendi'nin Şahideleri....116
Fot. 45: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesinin İçi 116
Fot. 46: Kırımî Hüseyin Efendi'nin Türbesi 117
Fot. 47: Kırımî Hüseyin Efendi'nin Türbesi 117
Fot. 48: Kırımî Hüseyin Efendi'nin Baş Şahidesi 118
Fot. 49: Kırımî Hüseyin Efendi Türbesindeki Diğer Mezar Taşı.....118
Fot. 50: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi (Meşrepzâde) Türbesi 119
Fot. 51: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi (Meşrepzâde) Türbesi 119
Fot. 52: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi Türbesi 120
Fot. 53: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi'nin Ayak ve Baş Şahideleri.....120
Fot. 54: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi Sandukasında Yazılı Hâl Tercümesi.....121
Fot. 55: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi Sandukasının Yan Yüzeyinde Bulunan Hâl Tercümesi.....121
Fot. 56: Mehmed Ârif Efendi'nin Türbesindeki Kiriş Üzerinde Bulunan Yazı (Sağ) 122
Fot. 57: Mehmed Ârif Efendi'nin Türbesindeki Kiriş Üzerinde Bulunan Yazı (Sol) 122
Fot. 58: Sâdeddin Efendi Türbesi 122
Fot. 59: Sâdeddin Efendi Türbesi Yağlıboya Çizimi.....123
Fot. 60: Sâdeddin Efendi Türbesi 123
Fot. 61:Sâdeddin Efendi Türbesindeki Kemer Açıklığı 124
Fot. 62: Sâdeddin Efendi Sebili ve Çeşmesi 124
Fot. 63: Sâdeddin Efendi Saka Çeşmesi ve Şeyhülislam Sâdeddin Efendi Mezar Taşı.....125
Fot. 64: Sâdeddin Efendi Çeşmesinin Kitabesi 125

Fot. 65: Abdü's- sâdık Âmir b. Sâme Türbesi, Eğrikapı 126
Fot. 66: Ebu Zerr el- Gıfâri Türbesi, Fatih.....126
Fot. 67: Yenisahra Mezarlığı İçerisindeki Açık Mezar Yapısı 127
Fot. 68: Köprülü Mehmed Paşa'nın Kafesli Türbesi, Divanyolu.....127
Fot. 69: Gülnûş Valide Sultan'ın Kafesli Türbesi, Üsküdar 128
Fot. 70: Fatma Hanım Sultan'ın Kafesli Türbesi, Üsküdar 128
Fot. 71: Koca Râgıp Paşa'nın Kafesli Türbesi, Divanyolu 129
Fot. 72: Sinan Çelebi'nin Üzeri Açık Türbesi, Ohrid, Makedonya.....129
Fot. 73: Şeyh İbrahim Bistrikî Üzeri Açık Türbesi, Bosna- Hersek.....130
Fot. 74: Babür Şah Türbesinin 1832 Yılına Ait Çizimi 130
Fot. 75: Babür Şah Türbesinin Günümüzdeki Hali, Kabil.....131
Fot. 76: Muş Yöresindeki Harpuşta Benzerli Üzeri Açık Türbe.....131
Fot. 77: Hersekzâde Ahmet Paşa'nın Sekizgen Planlı Üzeri Açık Türbesi, Yalova 132
Fot. 78: Çardak Türbe Plan Tipleri.....133
Fot. 79: Sultan II. Murad'ın Çardivar Şeklinde İnşa Edilmiş Türbesi.....133

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çiz. 1: Buhûrîzâde Şeyh Yakup Efendi Türbesi.....134
Çiz. 2: Kemâlpaşazâde Türbesi 135
Çiz. 3: Hadım İbrahim Paşa Türbesi.....136
Çiz. 4: Mesih Mehmed Paşa Türbesi 137
Çiz. 5: Şeyhülislam Ali Efendi (Paşmakçızâde) Türbesi 138
Çiz. 6: Mustafa Ağa Türbesi.....139
Çiz. 7: Ayşe Bahri Kadın Türbesi.....140
Çiz. 8: Ak Türbe 141
Çiz. 9: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesi 142
Çiz. 10: Kırımî Hüseyin Efendi Türbesi 143
Çiz. 11: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi (Meşrepzâde) Türbesi 144
Çiz. 12: Sâdeddin Efendi Türbesi 145
Çiz. 13: Mustafa Ağa Türbesi Rumî Bezemeleri.....145
Çiz. 14: Mesih Mehmed Paşa Türbesi Rumî Bezemeleri 146
Çiz. 15: Mustafa Ağa Türbesi Taç Bezeme Motifi.....146

I. GİRİŞ

A. KONUNUN NİTELİĞİ VE AMACI

Türbeler, İslam Sanat Tarihi içerisinde pek çok çeşidi bünyesinde barındıran mimarî unsurlardan biridir. Ölümün insanlık tarihinin başlangıcından itibaren var olan bir olgu olması geçmiş toplumlarda zaman içerisinde çeşitli ölü gömme adetleri ve gömülen kişilerin üzerine bir yapı yapma anlayışını ortaya çıkarmıştır. Her toplumun kendi kültürel değerleri ve inanışları çerçevesinde gelişen mezar tipleri, günümüze kadar gelişip dönüşmüştür. İslam mimarî geleneğinde zamanla ortaya çıkan mezar yapısı türbeler, farklı kültürlerden etkileşimle aldıkları mimarî birikim doğrultusunda inşa edilmiştir.

Geçmişten günümüze gelen türbe örnekleri incelendiğinde dönemin mimarî anlayışının yanı sıra ölüm sonrası hayata inanış ile ilgili dini ve kültürel kodların etkisi ile bir gelişim göstermiştir. İslam dininin uygulamaları çerçevesinde mezar yapılarının nasıl olması gerektiği tartışılan ve bunun sonucunda mezar yapılarının ne şekilde inşa edilmesi üzerinde durulan bir konu olagelmiştir. Açık türbeler de İslam dininin öğretileri gereğince inşa edilmiş mezar yapıları olarak ortaya çıkmıştır.

İstanbul'da bulunan üst örtüsü olmayan etrafı duvar veya demir şebeke ile çevrili türbe yapıları çalışmamızın ana konusunu teşkil etmektedir. Çalışmamızda üst örtüsü olmayan açık türbelerin mimarî ve tezyinî özellikleri ele alınmış olup bu yapı tipinin kendine has özellikleri ve farklılıkları tarihi süreç içerisinde değerlendirilmek istenmiştir. Ayrıca açık türbe tanımının farkları göz önünde tutularak bu türbe tanımlarının hangi türbeleri ihtiva ettiği açıkça dile getirilmek istenmiştir. Açık türbe mimarîsinin Türk-İslam sanatı içerisinde incelenmesi diğer türbe tiplerinden ayrı bir form da olması önemli bir araştırma konusu olarak belirlenmiştir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda, kaynaklarda açık türbe mimarîsi farklı gruplar içerisinde

yer almış olup müstakil bir açık türbe çalışması yapılmamıştır. Bu sebeple hem türbe mimarîsi alanına bir katkı sağlamak hem de araştırma konumuz olan açık türbe mimarîsinin örneklerini belirleyip mimarî ve tezyinî unsurları incelemek öncelikli amacımızdır.

İkinci hedefimiz ise açık türbe tanımının, Türk-İslam Sanatı kaynakları arasında farklı türbe tipleri için kullanılıyor olması sebebiyle oluşan terminolojik karışıklığı gidermektir. Bunun için açık türbe tanımlamalarını anlamına uygun olacak şekilde tekrar tanımlamayı ve önceden var olan özel tanımları türbenin tipolojisinin anlaşılması için kullanmayı uygun görmekteyiz. Bu sebeple açık türbeler tespit edildikten sonra dönemsel bir tasnif yapılıp bu türbe tiplerinin üzerinin açık olarak yapılmasının sebepleri araştırılmış bunun sonucunda "çardivar, çardak, kafesli ve âsumânî" olmak üzere dört farklı açık türbe tipi belirlenmiş ve araştırmamızın ana konusu olan âsumânî türbelerin mimarî ve tezyinî unsurları açıklanmıştır.

Açık türbeler içerisinde medfun olan şahsiyetlerin dönemin önemli kişileri olması dolayısıyla hayatları hakkında bilgiler verilmiş olup açık türbe mimarîsinin ardında yatan sebepleri türbe de medfun olan şahsiyetlerin dini görüşleri ve vasiyetleri üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı zaman da dönemsel dini-siyasi hareketlerin bu türbe tiplerinin oluşumunda ve gelişimi aşamasındaki katkıları açıklanmıştır.

Osmanlı tarihi içerisinde yüzlerce türbe yapılmış olması pek çok farklılığı da beraberinde getirmiştir. Bunların tasnifi geçmişte yapılan çalışmalarda mevcut olup nihayetinde açık türbelerin de türbe mimarîsindeki yerini alması istenmektedir. Türk İslam Sanatı alanında türbe mimarîsinin büyük bir yeri olduğu aşikâr olup çalışmamızın da bu alan içerisindeki boşluğu doldurması temenni olunur.

B. KAYNAK VE LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

İstanbul'daki açık türbeleri ele almadan önce türbe mimarîsinin tarihi ve tipolojik yapısını anlayabilmek ve sonrasında türbe çeşitleri içerisinde açık türbeleri değerlendirmek için türbe yapılarının tarihi seyri ve köken bilgisine sahip olmak, çalışmamızın bütünlüğü için önem arz etmektedir. Türbeler konusunda yapmış oldukları çeşitli çalışmalarıyla türbe mimarîsini ve tezyinatını araştırırken Ekrem Hakkı Ayverdi, Hakkı Önkal ve Aziz Doğanay'ın çalışmaları kendi çalışmamıza kaynaklık teşkil etmiştir. Ayverdi'nin Osmanlı mimarîsinin devirlerini anlattığı *Osmanlı Mimarîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri* (1972) eserinden, Hakkı Önkal'ın *Osmanlı Hanedan Türbeleri* (2017), *Anadolu Selçuklu Türbeleri* (1997) ve "Türkiye'de Türbe Mimarîsi Araştırmaları" (*Türkiye Literatür Araştırması Dergisi*, 2009)

çalışmalarından, Aziz Doğanay'ın türbe tezyinatı konusundaki detaylı çalışmalarından olan *Osmanlı Tezyinatı: Klasik Devir İstanbul Hanedan Türbeleri 1522-1604,* (2009) adlı eseri araştırma kaynaklarımızın içerisinde yer almıştır.

Açık türbe mimarîsinde oluşan terminolojik sorunun giderilmesi için yaptığımız araştırmada öncelikle açık türbe olarak görülen türbeler tasnif edilmiştir. Bunu yaparken Hakkı Önkal'ın "Eyüp'te Bir Grup Çardivar (Açık) Türbe Hakkında Notlar", (*XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 2009) ve Aziz Doğanay'ın "Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları)", (*Eyüp Sultan Sempozyumu V)* tebliğlerinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte Ali Kılcı'nın *"Erken Devir Baldaken Tarzı Türbeleri* (2009) eseri bu bölümün hazırlanmasına yardımcı olmuştur.

Açık türbe yapılarının inşa sebeplerini araştırırken Doğanay'ın "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarîmize Tesiri", (*Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu,* 1999*)* tebliğinden, üzeri açık türbelerin altında yatan sebeplere ve kafesli açık türbelerin inşasına dair bilgilere, Mustafa Çağhan Keskin'in "Osmanlı Mimarîsinde Açık Türbe Modası" (*Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottaman Studies,* 2020) adlı makalesinden ulaşılmıştır. İstanbul'da bulunan üst örtüsü olmayan açık türbelerin iptidai düzeydeki benzerlerine ve bu türbelerin şekilsel olarak yapılış amacına ise Bülent Nuri Kılavuz'un "Farklı Bir Mezar Anıtı Olarak Açık Türbeler: Muş Örnekleri", (*Turkish Studies-Social Sciences,* 2020) makalesinden faydalanılmıştır.

Çalışmamızın katalog kısmında ise İstanbul'daki açık türbelere Mehmed Nermi Haskan'ın, *Eyüp Sultan Tarihi,* (2008) ve *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar* (2001) eserleri, üst örtüsü olmayan türbelerin Eyüp Sultan semtinde daha fazla görülmesi sebebiyle Yıldız Demiriz'in, *Eyüp'de Türbeler* (1989) adlı eserinden ulaşılmıştır. İstanbul'daki türbelerin genel bir taraması için bir heyet tarafından hazırlanan *İstanbul, Türbe, Hazire ve Kabirleri: Eyüp Sultan, Fatih, Beyoğlu, Üsküdar* (2019) çalışmasından, kapalı (kubbeli) türbe olmadığı için Türbeler Müdürlüğünce ele alınmayan üst örtüsü açık olarak inşa edilen türbelerin İstanbul'un semtlerinde nerede olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

C. METOD VE DÜZEN

Araştırmamızda ilk olarak literatür taraması yapılarak türbe mimarîsinin anlatıldığı eserlere ulaşılmıştır. İkinci olarak İstanbul içerisindeki üzeri açık türbeler tespit edilmiştir. Katalog bölümünde ele alınacak türbelerin görsellerinin çekilip plan çizimlerinin yapılabilmesi

için Vakıflar Genel Müdürlüğünden Eyüp Sultan Camii Haziresi adına bunun yanı sıra Edirnekapı ve Mısır Tarlası Mezarlıkları içerisinde bulunan türbeler için de İstanbul Mezarlıklar Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Alınan izinler sonucunda katalog içerisinde ele aldığımız bazı türbeler iki kez ziyaret edilmiş, ölçüleri alınıp fotoğrafları çekilmiştir.

Çalışmamızda fotoğraf ve çizimlerin bir listesi verilmiş sonrasında çalışmamızın amacı ve niteliğinin, nasıl ilerlediğine dair bilgilerin verildiği giriş bölümü yazılmıştır. İkinci bölümde ise türbeler hakkında yapılan araştırmalar gereğince üzeri açık türbelerin tarihsel sürecinden ve inşa ediliş sebeplerinden bahsedilmiştir. Son olarak da çalışmamız katalog ve değerlendirme bölümleriyle nihayete ermiştir. Katalog için düzenlenen fotoğraf ve çizimlere metin bütünlüğünü sağlamak adına kataloğun sonunda yer verilmiştir.

II. AÇIK TÜRBELERİN TÜRBE MİMARİSİ İÇERİSİNDEKİ YERİ

A. TÜRBE/MEZAR ANITLARI

Türbe, Arapça "t-r-b" (ب - ر – ت) kökünden türemiş olup "*ölünün gömülü bulunduğu mezarın üstüne yapılan binaya verilen addır. Arapça ölünün gömüldüğü toprak, yer demek olan türbe etrafı çevrilmiş yahut üstü örtülmüş olan mezar yerine kullanılmıştır*."[1] Aynı zamanda "yerin üst sathı, kabir, mezarlık"[2] gibi anlamları da ihtiva eden türbe, bir kişinin medfun olduğu toprak, merkat manasına da gelmektedir.[3]

Mezar anıtları, İslam coğrafyalarında dönemsel ve coğrafi değişikliğe bağlı olarak farklı isimlendirmelere sahip olmuştur. Türbeden başka "künbed, makam, meşhed, buk'a, darîh, kubbe, ravza" gibi adlarla da anılmıştır.[4] Sanat Tarihi araştırmalarında bu kavramlar birbirinin yerine kullanıldığı gibi farklı mezar yapıları için de kullanılmaktadır. Hakkı Önkal, *"... dış örtüsü kubbe olan mezar abidelerine türbe denilirken külahla örtülü olanlar künbed olarak isimlendirilirler.*"[5] diyerek türbe ve künbed arasındaki farklılığı şekilsel olarak özetlemiştir. Yine Önkal, bu kullanım farklılığının bir diğer sebebini dil açısından açıklamış ve Arap toplumlarının bu yapılara "kubbe", Farsça konuşulan yerlerde "künbed", Türklerin ise "türbe"

[1] Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, 1971, c. III, s. 539.
[2] Mevlüt Sarı, *el-Mevârid (Arapça-Türkçe Lügat),* İstanbul: Bahar Yayınevi, 1980, s. 151.
[3] Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, s. 1266.
[4] İsmail Orman, "Türbe", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, c. XLI, s. 464.
[5] Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1996, s. 1.

dediklerini ifade etmiştir.[6] Bunun yanı sıra türbeleri Osmanlı ya da İslam mimarîsi olarak, künbedleri ise Selçuklu yapısı olarak isimlendiren araştırmacılar bulunmaktadır.[7] Bununla beraber künbed ve türbeleri mimarî unsurlarının farklılığı sebebiyle ayıranlar olmuş ve künbedlerin, dıştaki piramit veya konik külahın altında mekânı örten kubbe, yer altında da mumyalık denilen kripta bölümlerinin olduğundan bahsedilmiştir.[8] Türbe yapıları şekilsel veya coğrafik ayrımlar sebebiyle farklı isimlendirilmelere neden olsa da genel bir ifade ile mukaddes sayılan kişilerin mezarlarına hürmeten türbe denildiği bilinmektedir.[9]

1. Osmanlı Öncesi Türbe Mimarîsi

Türklerin yerleşik hayata geçmesi ile birlikte şehirlerde veya önemli mezarlıklarda mezar odaları olarak bilinen "kurganlar" inşa edilmiştir. Bu mezar odalarının sonradan ortaya çıkan türbe mimarîsinin temelini oluşturduğu düşünülmektedir.[10] Kurganlar genellikle dikdörtgen bir oda şeklinde tasarlanıp ölünün sonraki hayatı için bir mezar odası haline getirilmekte ve ölen kişinin değerli eşyalarının da bu mezar odalarına yerleştirildiği bilinmektedir.[11] Bazı araştırmacılara göre kurganlar, dışarıdan bakıldığında ölüye saygıyı ifade eden herhangi bir işarete sahip değildir. Bu sebeple tam anlamıyla bir türbe yapısına denk gelmediği de düşünülmektedir.[12] Kurganların, tam anlamıyla bir türbe yapısını yansıtmadığı düşünülse dahi kapalı bir mekân içerisinde ölünün ahireti beklediği bir alan olmasından dolayı türbe inşasının altında yatan sebeplerle örtüşmektedir.

Kurganların yurt tipi çadırlarla birlikte, İslamiyet'ten sonraki Türk mimarîsinin en önemli yapı tiplerinden olan künbedlerin kaynağını oluşturduğu da dile getirilmiştir.[13] Ayrıca ilk Türk mezarlarının da Proto-Türk ve Hun devirlerinde yapılan kurganlar olduğu bilinmektedir. Türklerin İslamiyet'i kabulüyle beraber türbe yapımında yaygınlaşma görülmüş ve aynı

---

[6] Hakkı Önkal, "Türkiye'de Türbe Mimarîsi Araştırmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2009, c. VII, sy.14, s. 125.

[7] M. Sözen-U. Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017, s. 310.

[8] Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1984, s. 153.

[9] Aziz Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı: Klasik Devir İstanbul Hanedan Türbeleri 1522-1604*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2009, s. 21.; Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1975, c. IV, s. 2053.

[10] Nusret Çam, "Türk Mezar ve Türbelerinin Özellikleri ile İlgili Bazı Düşünceler", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu,* İstanbul, 1999, s. 63.

[11] Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, s. 4.

[12] Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1977, s. 107.

[13] Yaşar Çoruhlu, *Eski Devir Türk Sanatı*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007, s. 87.

zamanda toplum içerisinde değerli şahsiyetlerin mezarlarına türbeler inşa edilmiştir.[14] Künbed ve türbelerin inşa sürecine bakıldığında kurganların bitip türbelerin inşasının bir an da başlamadığı, bu türbe yapıları inşa edilirken eş zamanlı olarak kurganların da bir yandan yapılmaya devam ettiği bilinen bir gerçektir.[15] Türklerin İslam dinini kabulünden sonra dahi eski inançlarını devam ettirdikleri defin geleneklerine ve mezar/türbe yapılarına bakılarak anlaşılabilir.[16]

Kur'an-ı Kerim'de kesin bir yasak olmamakla birlikte hadislerde tevhit inancının bozulmaması adına ilk dönemlerde mezar yapıları şirk unsuru oluşturmaması için yasaklanmıştır.[17] Fakat tarihsel sürece bakıldığında Türklerin, İslam öncesindeki mezar yapılarını tam olarak terk etmedikleri gibi bununla birlikte türbe mimarîsinin gelişiminde de önemli bir rol aldıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra mezar anıtlarının gelişiminde, geçmiş inanışlardaki Sâsâni Ateşgedeleri, Budist Mezarları, Uygur Stupaları, Ermeni Kilise Üst Kuleleri gibi mezar yapılarının da etkisi görüldüğü düşünülmektedir.[18]

İslam mimarîsiyle gelişim gösteren mezar yapıları arasında bilinen ilk türbe yapısı Samerra'da bulunan "Kubbetü's- Süleybiyye" (892-902)'dir. Abbasi Halifesi Müntasır Billah için annesi tarafından yaptırıldığı bilinen bu yapıyı sonrasında "İsmail Sâmâni" (907-914) Türbesi takip etmiştir. Türklerin İslam'ı kabul ettikten sonra inşa ettiği ilk türbe olarak bilinen İsmail Sâmâni Türbesi, kare planlı olup sonraki dönem türbelerinin inşasına örneklik teşkil ettiği düşünülmektedir. Daha sonraki türbe yapılarına bakıldığında ise Türklerin hâkim oldukları bölgelerde çeşitlilik oluşturduğu görülmüştür.[19]

Karahanlılar dönemi türbe mimarîsine bakıldığında "Arap Ata" (978) Türbesi bu dönemin en eski örneği olarak karşımıza çıkmış olup Karahanlı döneminin öncü türbesi olarak görülmüştür. Ayrıca bölgeye uygun malzeme olan tuğla, türbe mimarîsinde zengin bir

---

[14] Turgay Yazar, "Çadır-Bark-Türbe", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 1999, s. 419-422.

[15] Yaşar Çoruhlu, "Kurgan ve Çadır (Yurt)'dan Künbed ve Türbeye Geçiş", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 1999, s. 51.

[16] Aziz Doğanay, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarîmize Tesiri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 1999, s. 100.

[17] Cabir b. Abdullah'tan şöyle nakledilmiştir: "Rasulullah, kabirlerin kireçlenmesini, üzerine oturulmasını ve üzerine bina yapılmasını yasakladı." Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim,* thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Beyrut, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1955, c. IV, "Cenâiz", 94.

[18] Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2017, s. 17.

[19] Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, s. 2; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Künbedleri Selçuklu Dönemi*, Ankara: Güven Matbaası, 1986, s. 13.; Orman, "Türbe", s. 464.

tezyinatın oluşumunu sağlamıştır. Gazneliler döneminde ise türbe mimarîsi Karahanlı dönemini takip etmiş olup bu dönemin mimarî ve tezyinî unsurlarını devam ettirmiştir.[20]

Büyük Selçuklu mimarîsinde türbeler, Karahanlı ve Gazneli etkisinde gelişim göstermiş olup daha çok künbed adıyla anılmaktadır. Bu türbelerin üst örtüsü külah şeklinde bir görünüme sahip olması sebebiyle Türk çadırına benzetilmektedir. Büyük Selçuklular kare planlı türbeler inşa ettikleri gibi bunun yanı sıra çok kenarlı ve silindirik türbeler de inşa etmişlerdir. Karahanlılardan aldıkları türbe örneklerinin gelişimi bu dönemde inşa etmiş oldukları çeşitli mezar yapılarında görülmektedir. Yine bu dönemde Selçuklular, mumyalık katı[21] olarak bilinen iki katlı türbeler inşa etmişlerdir. Ayrıca çift kubbe uygulaması ve zengin bir tuğla tezyinat ile türbe mimarîsinin gelişimine katkı sağlamışlardır.[22]

Büyük Selçuklu dönemi sonrasında Anadolu Selçuklu mimarîsi türbe yapılarına baktığımızda bu dönem içerisinde türbelerin formları genellikle korunmuş olup coğrafi ve kültürel şartların değişimi ile birlikte malzeme kullanımında farklılıklar görülmüştür. Taş ana malzeme olarak kullanılmaya başlanmış ve bu türbeler, ilk dönemlerde bağımsız yapılar olarak inşa edilirken sonraki zamanlarda medrese veyahut camilerin planı ile birlikte inşa edilmiştir.[23]

Beylikler dönemi türbe mimarîsine bakıldığında ise Selçuklu dönemi türbelerine göre plan tiplerinde bazı farklılıklar görülmekle beraber Selçuklu mimarîsinin tesirleri oldukça yaygın bir şekilde yansıtılmıştır.[24]

2. Osmanlı Dönemi Türbe Mimarîsi

Osmanlı dönemi mimarî yapıları içerisinde önemli bir yere sahip olan türbeler, geçmişten aldığı mimarî birikimin üzerine farklı bir üslup geliştirerek Osmanlı türbe mimarîsini ortaya çıkarmıştır. Bu kendine has üslup sadece türbe inşasında olmayıp genel bir Osmanlı mimarî üslubunu da oluşturduğu söylenebilir.

---

[20] Aslanapa, *Türk Sanatı*, s.32,46.; Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, s. 6-9.

[21] "…[Türklerin] İslam'ı kabul ettikten sonra bu dinin prensipleriyle uyumlu hale getirilerek devam ettirilmiş, bunun sonucu olarak mumyalık katından maada ölünün ruhuna Kur'an okumaya ve dua etmeye tahsis edilmiş iki kattan oluşan türbe tipi doğmuştur." Doğanay, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarîmize Tesiri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, s. 100.

[22] C. Esad Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul: Cem yayınevi, 1984, s. 66.; Aslanapa, *Türk Sanatı*, s. 69.; Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, s. 11.; Orman, "Türbe", s. 464-465.

[23] Aslanapa, *Türk Sanatı*, s. 153.

[24] Suut Kemal Yetkin, *İslam Mimarîsi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965, s. 221.

Osmanlı Devri türbe yapıları ile Selçuklu ve Anadolu'da inşa edilen mezar yapıları arasında birtakım farklar bulunmaktadır. Osmanlı dönemi türbe mimarîsinde Selçuklu türbe yapılarında bulunan cenazelik katı uygulamasına nadiren rastlanılmakta ayrıca plan ve tezyinatta da farklılıklar olduğu görülmektedir.[25] Plan tiplerine bakıldığında türbe yapılarının silindir şeklinde değil de onun yerine altı ve sekiz köşeli plan tipleri tercih edilmiştir.[26] Ayrıca bu dönem de külah yerine kubbe kullanımı, tek katlı türbeye geçiş, malzeme farklılığı ve sade tezyinat kullanımı söz konusu olmuştur. Yine bu dönem de yapı boyutlarında değişim ve farklı türbe tiplerinin de denendiği görülmektedir. Osmanlı ilk devir türbe yapılarında Selçuklu türbe mimarîsinden etkiler görülse de klasik döneme geçişte bu etkiler azalmıştır.[27]

Osmanlı Hanedanlığı içerisinde ilk türbe devletin kurucusu Osman Bey adına yaptırılmıştır. Osman Bey hastalığı üzerine defnedilmek istediği yeri vasiyet[28] etmiş ve Gümüşlü Kubbe'yi işaret etmiştir. Orhan Gazi'nin Bursa'yı fethetmesinden sonra babası Osman Gazi'yi, vasiyet ettiği yere Gümüşlü Kubbe'nin altına defnini gerçekleştirmiştir. Orhan Gazi de babasının türbesi yakınında düzenlenmiş olan Bizans kilise yapısından çevrilmiş türbesine defnedilmiştir.[29] Bunun devamında hanedan türbelerine bakıldığında Murad Hüdavendigâr, 1339'da Kosava'da şehit düşmesi sebebiyle tahnit[30] edilmiş ardından orada iç organlarının gömüldüğü bir türbe inşa edilmiştir. Tahnit edilmiş cesedi ise Bursa'ya getirilmiş olup burada ayrıca bir türbe yapılmıştır. Bursa'da bulunan bu türbenin ilk haline uygun olup olmadığı tartışma konusu olsa da yeniden inşa edilen yapı kare planlı, üstte bir kubbe ile örtülüdür.[31] Yıldırım Bayezid'e kadar olan Hanedan türbelerinin ilk hali günümüze ulaşmamış, bu Hanedan türbeleri yeniden inşa sürecinden sonra yapılan türbeler üzerinden değerlendirilmiştir.

Yıldırım Bayezid'in türbesi ise ilk halini koruması sebebiyle Hanedan türbeleri arasında ilk örnek olarak görülmektedir. Bu sebeple Osmanlı dönemi ilk devir türbe tipolojisi hakkında

---

[25] Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı*, s. 33.
[26] Yetkin, *İslam Mimarîsi*, s. 231-232.
[27] Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s. 23.
[28] "Aşıkpaşazâde'nin ifadesine göre: *'Oğul, ben öldüğüm vaktin beni Bursa'da şol Gümüşlü Kubbenin altına koyasın.'* dediği bilinir." Semavi Eyice, "Bursa'da Osman ve Orhan Gazi Türbeleri", *Vakıflar Dergisi*, 1962, s. 131.
[29] Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s. 24.; Doğan Yavaş, "Osman Gazi Türbesi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, c. XXXIII, s.467.
[30] "Ölüyü iç uzuvlarını çıkardıktan sonra ilaçlama, mumyalama." Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı*, s. 427.
[31] Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s. 111; Semavi Eyice, "Hüdâvendigâr Külliyesi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, c. XVIII, s. 294; Ertan Daş, *Erken Devir Osmanlı Türbeleri*, İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2007, s. 45-48.

önemli bilgiler vermektedir. İlk dönem türbe yapıları sade bir mimarîye sahip olup içerisinde Yeşil Türbe bir istisna arz etmektedir. Çelebi Sultan Mehmed'in kendi adına yaptırmış olduğu Yeşil Türbe, içinde ve dışında bulunan çini tezyinatıyla oldukça ihtişamlıdır. Fetret devrinden sonra devletin gücünü gösterdiği[32] bir yapı olarak inşa edildiği düşünülen Yeşil Türbe aynı zamanda Selçuklu künbedlerinde bulunan yapı özelliklerinin bazılarını taşımaktadır. Bu yanıyla da ilk dönem türbeleri arasında farklılık oluşturmuştur.[33]

Sultan II. Murad dönemine gelindiğinde ise türbe yapılarında değişimin yaşandığı görülmekle beraber bu dönem de inşa edilen türbeler, üst örtüleri, gövdeleri, duvar örgüleri gibi unsurlarda çeşitlilik arz etmeye başlamıştır. Bu çeşitliğin yanı sıra bir Osmanlı mimarî üslubu oluşmaya başladığı da söylenmelidir. Sultan II. Murad Türbesi ile beraber mahzen, mumyalık, serdap katının kalktığı sonraki dönemlerde cenazelik katının kullanılmadığı görülmektedir.[34] Mermer sanduka içinde toprak gözükecek şekilde inşa edilen mezar, Sultan II. Murad'ın vasiyetine uygun şeklide inşa edilmiştir.[35] Bursa'da bahsettiğimiz bu türbelere ek olarak önemli kişiler için benzer türbeler inşa edilmiş ayrıca İstanbul'un fethinden sonra eş zamanlı olarak Bursa'da türbeler yapılmaya devam edilmiştir.

Klasik devir olarak isimlendirilen yüz elli yıllık dönem içerisinde türbe tipolojisinde değişimlerin olduğu görülmekle beraber ilk devir İstanbul türbelerinde plan açısından büyük bir değişim söz konusu değildir. Bu dönem de inşa edilen türbeler genellikle sekizgen plana sahip revaklı türbe yapıları olagelmiştir.[36] Fatih Sultan Mehmed'in türbesinin külliye içerisinde mihrabın önüne gelecek şekilde konumlandırılmış olması Fatih'in türbesinden sonra inşa edilen selâtin ve vüzera türbelerinin de bu konumlandırmayı takip ettiği görülmüştür.[37]

Osmanlı dönemi mimarîsi, Mimar Sinan ile yeni bir ivme kazanmış olup bu dönem türbe yapıları da aynı şekilde değişim arz etmektedir. Tezkirelerde Mimar Sinan'ın bilinen eserleri

---

[32] "Büyük bir çöküntü devresinin izlerini silmenin, fetretin geçtiğini, eskisinden daha parlak eserlerin de yapılabileceğini göstermek içindir ki türbe bu kadar gösterişli tutulmuş, zalim Timur'un türbesinin üstüne çıkmak istenmiş ve Osmanlı tevazuu o devirde bir tek hadiseye münhasır olmak üzere terkedilmiştir." E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri (806-855/1403-1451)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1972, c. II, s. 105.

[33] Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarîsi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1986, s. 484.

[34] Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s. 111-112.

[35] Doğanay, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarîmize Tesiri", s. 99-113.

[36] Aziz Doğanay, "İlk Devir Osmanlı Türbelerinde Mimarî Plastik ve Tezyinat", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2002, s. 22.

[37] Orman, "Türbe", s. 466 ; Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri, s. 139.*

arasında geçen ilk türbe Barbaros Hayreddin Paşa Türbesidir.[38] Fakat Tezkiret'ül- Bünyan'da Mimar Acem Ali'nin vefatı üzerine sermimarlık makamının boş kaldığı belirtilmekte ve bu sıralarda vefat eden Veziriazam Ayas Paşa'nın ahirete intikali ile mezarını yapacak mimar bulunmadığı için Lütfi Paşa tarafından Mimarbaşılığa Sinan'ın getirilmesi istenmiştir.[39] Bunun üzerine Ayas Paşa'nın Türbesini de Sinan'ın yapmış olabileceği düşünülür. Fakat Mimar Sinan'ın bilinen eserleri arasında Ayas Paşa'nın Türbesi geçmemekte, anılarını anlattığı bu tezkireden böyle bir sonuç çıkarıldığı anlaşılmaktadır.[40]

Bu türbeleri sonrasında Şehzade Mehmed, Hürrem Sultan, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim'in hanedan türbeleri takip etmektedir. Mimar Sinan'ın dönemiyle beraber türbe mimarîsi belli bir standardı oluşturmuş ve ilk devir Osmanlı türbelerinde görülen sade yapılar yerini daha ihtişamlı, cennet bahçesini anımsatacak tezyinata sahip yapılar olarak inşa edilmiştir. Mimar Sinan'ın türbe mimarîsine en önemli katkılarından biri hiç şüphesiz ilk olarak Hürrem Sultan'ın sonrasında Kanuni ve II. Selim'in türbelerindeki çift cidarlı kubbe sistemini uygulama biçimindeki yeniliği olmuştur.[41] Klasik dönem türbelerinde tezyinî unsurların da değişim gösterdiği bilinmekle beraber malzemeye bağlı olarak cephelerde çini ve mermer kullanımı yer almıştır.[42]

XVII. yüzyıl türbeleri ise daha çok medreseler ile beraber inşa edilmiş türbe yapılardır. Ayrıca kafesli türbe yapıları, hazireler de bu dönem ve XVIII. yüzyıl türbe yapılarında görülmektedir. En bilinen örnekler arasında Köprülü Mehmed Paşa, Gülnûş Vâlide Sultan, Koca Râgıp Paşa, Fatma Hanım Sultan türbeleri yer almaktadır. Aynı zamanda XVIII. yüzyılın yarısından sonra Batı etkisi ile inşa edilen türbeler de mimarî ve tezyinî unsurların değişimi söz konusu olmuştur. Bu dönemden sonra barok-rokoka tarzın mimarîye yansımaları görülmektedir. XIX. yüzyıl türbe mimarîsinde ise ampir üslubun etkileri görülmekle beraber son dönemlere doğru neo-klasik üsluptan da örnekler bulunmaktadır. Osmanlı türbe

38 Oktay Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988, s.170.; Hakkı Önkal, "Sinan'ın Türbe Mimarîsi", *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989, sy.5, s. 62.

39 Sâi Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı, Tezkiret'ül-Bünyan ve Tezkiret'ül- Ebniye*, Hayati Develi (haz.), İstanbul: K Kitaplığı, 2003, s. 45-46. Ayrıca bkz. "Tufet'ül- Mi'marin'de kayıtlı Ayas Paşa türbesi, İstanbul'da (Eyüp Sultan Cami haziresinde) bulunan 1559, tarihli açık türbe değildir, çünkü Tuhfet'ül- Mi'marin'deki (…) sözü edilen Ayas Paşa'nın Veziriazam Ayas Paşa olmayıp 1559 yılında başı vurdurulan Bağdat ve Âmid Beylerbeyi Maktul Ayas Paşa olduğu (…) anlaşılmaktadır." Aptullah Kuran, *Mimar Sinan,* İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s. 21.

40 Semavi Eyice, "Ayas Paşa Türbesi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, c. IV, S. 204-205.

41 T. Ömer Tahaoğlu, "İstanbul'da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988, s. 403-411.; Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s. 239, 482.

42 Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı*, s. 100.

mimarîsinde son örnek olarak bilinen Sultan Reşad Türbesi yine bu üslubun bir taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.[43]

Sonuç olarak Osmanlı dönemi türbe mimarîsi ilk devirlerden itibaren yenilikçi bir mimarî anlayışa sahip olmuş ve bu anlayışı türbe mimarîsi alanında da göstermiştir. Osmanlı devletinin ilk yıllarında Bursa'da inşa edilen türbeler, geçmişten gelen mezar anıtlarına eklemeler yapılarak yenilikçi bir türbe anlayışını ortaya çıkardığı söylenebilir.

İstanbul türbelerine bakıldığında ise planlarda Bursa'da inşa edilen sekizgen, altıgen, kare planlı türbe yapılarına ek olarak dikdörtgen, ongen, onikigen, onaltıgen, silindirik, dilimli ve herhangi bir plana ait olmayıp kendine has türbe tiplerini oluşturdukları görülmektedir.[44] Klasik devre gelindiğinde ise ilk devir Bursa ve İstanbul türbelerine göre plan tiplerinde farklı uygulamalar geliştirilmiş olup bu plan tipleri üç grupta ele alınmaktadır. Bunlar kübik gövdeli, etrafı açık kare planlı ve çok kenarlı türbeler olarak sınıflandırılmaktadır.[45]

43 Orman, "Türbe", s. 466.
44 Tahaoğlu, *İstanbul'da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi*, s. 457-460
45 Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı*, s. 41.

B. AÇIK TÜRBELER

İnsanlık tarihi ile başlayan ölüm gerçeği, her dönem var olagelen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçek karşısında hayatı sona eren kişi için ilk çağlardan itibaren birtakım gelenekler ortaya çıkmıştır. Toplumlara göre farklılık gösteren bu gelenek ve ritüeller ölüm merasimi olarak anılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de de anlatıldığı üzere ilk defni gerçekleştiren kişi Kâbil olmuştur.[46] İnsanlık tarihinin başlangıcından İslamiyet'in doğuşuna kadar olan süreçte din ve kültürlerdeki defin geleneklerine bakıldığında farklı merasim örneklerinin mevcut olduğu bilinmekte ve bununla beraber diğer Semâvî dinlerde olduğu gibi İslam dininde de ölen kişinin toprağa gömülmesi emredilmiştir.[47] Aynı zaman da kişinin hayatının sona ermesi ile yeni bir istirahat yeri olarak mezar/kabirlerin inşası da eş zamanlı olarak gelişim göstermiştir.

İslam dininin gelişi ile beraber günlük yaşam içerisine getirilen bazı düzenlemelerden biri de defin ve mezarların ne şekilde yapılacağı meselesidir. Hz. Peygamber'in sünnetine bakıldığında ölüm, defin, mezar hakkında birçok hadis rivayeti bulunmaktadır. Kişinin ölümünden defnine kadar olan süreç İslam hukukuna göre acele edilmesi[48] ve Efendimizin belirttiği hususlar çerçevesinde olmalıdır. Bu hususlardan biri de ölen kişinin toprağa ne şekilde gömüleceğidir. Hz. Peygamber, "lahd" şeklinde gömülmüştür ve bu sebeple sahabe de bu şekilde gömülmeği tavsiye etmiştir.[49] Lahd, kabrin kıble tarafından bir oyuk açılması ile cenazenin de bu açılan oyuğa yerleştirildiği defin şeklidir.[50] Kabrin ortasından bir çukurun açılıp cenazenin ortaya gelecek şekilde defnedilmesine ise "şakk" ya da "darih" denilmektedir.

---

[46] Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. 'Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki kardeşimin cesedini gömeyim?' dedi, ettiğine pişman oldu." *Kur'an-ı Kerim Meali,* Hayrettin Karaman vd. (haz.), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023, el-Mâide 5/31.

[47] Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı,* s. 30.

[48] Ebu Hureyre (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.s) buyurdular ki: 'Cenazede çabuk olun. Eğer salih biri ise, kendisine iyilik yapmış olursunuz. Böyle biri değilse, belayı bir an önce sırtınızdan atmış olursunuz.'" Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, *Sahîhü'l-Buhârî,* thk. Mustafa Dîb el-Bağâ, Dımaşk, Dâru İbn Hazm, 1994, c. VI, "Cenâiz", 52.

[49] Youssef Ragheb, "İslam Hukukuna Göre Mezarın Yapısı", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, c. I, s. 18.

[50] Mehmed Şener, "Kabir", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, c. XXIV, s. 35.

Bununla beraber şakk ya da darih tarzında gömülme şekli daha çok yer sıkıntısı olduğu zamanlarda uygulanmış olup Mekkelilerin defin şekli olduğu bilinmektedir.[51]

Defin işlemleri gerçekleştikten sonra mezarın kapatılması ve şeklinin nasıl olması gerektiği ile ilgili Hz. Peygamber'den rivayetler aktarılmıştır. İslam inancına bakıldığında kişi öldüğü vakit toprağa gömülmeli ve üzeri de toprakla örtülmeli hafif bir tümsek haline getirilmelidir.[52] Ayrıca mezarın başına yerinin belli olması için baş[53] ve ayak ucuna birer taş dikildiği de İslamiyet'in ilk yıllarından beri uygulanan bir sünnettir.[54]

Hz. Peygamberin kapalı bir mekâna kabirlerin yapılamayacağı ile ilgili doğrudan bir uyarısı bulunmamakla beraber mezarlar üzerine mescitler inşa etmenin ya da inşa edilen binaların mescide çevrilmesinin doğru olmadığına dair hadisleri bulunmaktadır. "*Allah Yahudi ve Hristiyanlara lânet etsin. Bunlar peygamberlerinin kabirlerini mescid edinip mâbed haline getirdiler.*"[55] sözünü ve benzeri hadis-i şerifleri delil olarak gösteren alimler kabrin üzerine kubbe, türbe, vb. uygulamaların yapılmasını caiz görmemişlerdir.[56]

Peygamber Efendimizin, Hz. Âişe'nin evinde vefat etmesi üzerine, "*Allah her peygamberin ruhunu defnedilmesini istediği yerde kabzeder, ya da peygamberler öldükleri yerlerde defnedilirler* ."[57] hadisi gereğince Hz. Âişe'nin evi Efendimizin vefatıyla birlikte iki bölüme ayrılmıştır. Bir bölümde Efendimizin kabri bulurken diğer bölümde Hz. Âişe'nin kendisinin yaşadığı rivayet edilmektedir. Hz. Âişe'nin ara sıra bu bölüme geçtiği bilinmekle beraber halkın Efendimizin kabrinden uzak tutulduğu da zikredilmektedir. Bu uzak tutulma hali, Hz. Peygamberin *"(...) peygamberlerinin kabirlerini mescid edinip mâbed haline getirdiler"* hadisi üzerine Müslümanların da Peygamberlerinin kabrini mescit edinmemeleri

[51] Ragheb, "İslam Hukukuna Göre Mezarın Yapısı", s. 18.
[52] "Lahit kapatıldıktan sonra el, kürek veya başka şeylerle kabre toprak dökülerek doldurulur ve kabir balık sırtı şeklinde yerden bir karış veya daha fazla yükseltilir, düz bir satıh halinde bırakılmaz." L. Şentürk- S. Yazıcı, İslam İlmihali, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018, s. 236-237.
[53] "Resûlullah (sas) onun başucuna bir taş koyarak 'Bu bizim önde gidenimizdir.' buyurdu." İbn Sa'd, Kitâbü't-Tabakâti'l- Kebîr, İstanbul: Siyer Yayınları, 2015, c. III, s. 465.
[54] Şener, "Kabir", s. 35.
[55] Buhârî, "Salât", 55.
[56] Şener, "Kabir", s. 35.
[57] Tirmizî, "Cenâiz", 33.

için alınmış bir tedbir olabileceği düşünülmektedir. Nitekim bu uzak tutulma durumu Müslümanların şirke girmemeleri için alınmış bir önlem olarak görülmektedir.[58]

Hz. Peygamber döneminde mezarlar üzerine türbe inşa edilmemesinin altında yatan en büyük sebep tevhit akidesinin sarsılmasına yol açacak etmenlerden kaçınmaktır. Bununla birlikte mezarlar üzerine inşa edilen binanın ihtişamlı ve süsleme unsurlarını barındıracağından israf olacağı da düşünülmüştür. Ayrıca fukaha tarafından mezarlar üzerine bina inşa etmenin haram sayılacağına dair fetvalar verildiği de bilinmektedir.[59] Türbe yapıları buradan yola çıkarak ilk dönemlerden itibaren pek çok tartışmaya söz konusu olagelmiştir.

Peygamber Efendimizin vefatının ardından bazı rivayetlerde İbn Abbas, Hasan b. Hasan, Zeynep b. Cahş, Muhammed b. Hanefiyye'nin mezarlarının üzerine kubbe sistemleri yapıldığı bilinmektedir. Bununla beraber İmam Şâfi, el-Ümm adlı eserinde *"Mekke'de bazı valilerin, kabristan dahilinde inşa edilmiş olan kubbeleri yıktıklarını gördüm."* ifadesi yer almaktadır.[60] Bu yapılar esasında taş, tuğla gibi malzemelerden olmayıp mezarları korumak amacıyla yapılmış çadır benzeri örtü sistemleridir. Hadis kaynaklarında "mezarlar üzerine bina inşa edilmesi" uygun görülmediğinden İslam'ın ilk devirlerinde mezar üzerine bilinen kubbe uygulamasına rastlanılmamıştır.[61] İslam'ın ilk mezar yapıları IX. yüzyılda ortaya çıkmış ve Hz. Peygamberin vefatından sonra yaklaşık olarak iki buçuk asır kapalı türbe olacak şekilde mezar yapıları inşa edilmemiştir.[62] Bu dönemden sonra tevhit inancının iyice yerleşip İslamiyet'in daha geniş kitlelere ulaştığı zamanlarda türbe yapıları artmış olup şirke girme korkusu da azalmıştır.[63] Bunun yanı sıra Hz. Peygamberin ve yanına defnedilen halifeleri Hz. Ebubekir ve

[58] İmam Buhârî, *Sahîh-i Buhârî: Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Ankara: Hüner Yayınları, 2004, s. 235.

[59] Hayreddin Karaman, "Ölüm Ölü Defin ve Merasimler" *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, c. I, s. 9.

[60] Zeyneddin Ahmed Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi* çev. Kâmil Miras, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985, c. IV, s. 480-481.

[61] Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, s. 2.; Yılmaz Can, "İslam'ın İlk Yıllarında Mezar Mezarlıklar ve İslam Şehri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 1999, s. 453-454.

[62] Hakkı Önkal, "Ekrem Hakkı Ayverdi Külliyatında Türbe Mimarîsi", *Ekrem Hakkı Ayverdi 30. Yıl Hâtıra Kitabı*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2014, s. 135.

[63] Büreyde (r.a) anlatıyor: "Resulullah (s.a.v) buyurdular ki: 'Kabir ziyaretten sizi men etmiştim ama artık edebilirsiniz, çünkü bu size ahireti hatırlatır.'" Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî: *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût ve Muhammed Kâmil Karabelli, y. y, 2009, c. VII, "Cenâiz", 81 (3235).

Hz. Ömer'in kapalı bir mekâna yani üst örtüsü olan bir yere gömülmüş olmaları ise türbe yasağının mutlak olmadığı kanaatini de göstermiştir.[64]

İslam Sanatı içerisinde türbe yapıları üzerlerinin kapalı veya açık olması fark etmeksizin türbe olarak anılmaktadır. Bunun sebebi ise ziyaret edilen kişilerin dönemi içerisinde meşhur olan önemli şahsiyetler olmalarıdır.[65] Sanat Tarihinde türbeler, tipolojik gövde biçimlerine göre sınıflandırılmış ve bu sınıflandırma içerisinde üst örtüsü olmayan açık türbeler genellikle ele alınmazken "Açık Türbe" kavramı daha çok çardak türbeler için kullanılmaktadır.[66]

Bu sebeple türbe denilince salt kapalı mekanların akla gelmesi pek çok türbe yapısının dışarıda bırakılmasına neden olmaktadır. Bunların yanı sıra genellikle dönemi içerisinde bir makamda bulunan şahsiyetlere ait üst örtüsü olmayan türbeler de inşa edilmiştir. Bu üst örtüsü olmayan mezar yapılarına medfun olan zât ve şahsiyetlerin hürmete ve saygıya layık olmaları dolayısıyla ziyaret edilen yer manasında türbe denilmektedir.[67]

Osmanlı dönemi açık türbe yapılarına bakıldığında ilk örneklerin XVI. yüzyıl başlarına tekâbül ettiği bilinmekle beraber daha önceleri bu hususla ilgili olarak Anadolu ve Balkanlar'da evliya ve zât türbeleri arasında bazı kerametlerin yaşandığına dair halk arasında söylenceler aktarılmıştır. Türbesi yapılan zât ve evliyaların,[68] kabirleri üzerinde bina inşa edilmesini istemediklerine dair çeşitli rivayetler zikredilmektedir. Bu rivayetler genellikle halk arasında anlatılagelen menkîbeler olmakla beraber bu zatların Allah'ın rahmeti olarak görülen yağmur suyunun engellendiği, ateşler içinde kaldıkları için kabirlerinin üzerinin açılmasını istedikleri veya kubbelerin yıkıldığına dair rivayetler tarih kaynaklarında zikredilmiştir. Bu rivayetlerin sünnete uygun bir mezar anlayışının bir göstergesi olduğu anlaşılabilir.[69] Ayrıca Muş yöresine

---

[64]Şemsettin Kırış, "Hz. Peygamber'in Cenaze ile İlgili Uygulamaları", *Turkısh Academic Research Review*, 2017, c. II, sy.2, s. 54.; Hakkı Önkal, *Beylikler Dönemi Bey Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2020, s. 26.

[65] Ünsal, *İstanbul'daki Türbeler Üzerine Stil Araştırması*, s. 77.

[66] Bülent Nuri Kılavuz, "Farklı Bir Mezar Anıtı Olarak Açık Türbeler: Muş Örnekleri", *Turkish Studies- Social Sciences*, 15(1), 2020, s. 391.

[67] C. Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1975, c. IV, s. 2053.

[68] Yatır ziyaretleri günümüzde ve geçmişte devam ede gelen dini ritüeller arasında yer almaktadır. Türk kültürü içerisinde ermiş olduğuna inanılan kişilerin kabirleri İslamiyet öncesi eski din geleneklerine bağlı olarak içerisinde birtakım ritüelleri barındıran ziyaretler haline gelmiştir. Bu türbeler halk tarafından belli zamanlarda bireysel ya da toplu olarak ziyaret edilmektedir. Metin Özarslan, "Üsküdar'da Yatır ve Ziyaret Yerleri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2(3-4), 2009, s. 301.

[69] M. Çağhan Keskin, "'Üzerime bir kubbe ve âsâr binalar etmen': Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası (1661-1763)", *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottaman Studies*, LV, 2020, s. 57-58.

ait XIV. yüzyılın başlarından sonraki dönemlere kadar üst örtüsü olmayan duvarları çoğunlukla "harpuşta" ile çevrili açık türbe yapılarının varlığından da söz edilebilir.[70] Bu yörede inşa edilmiş üstü açık türbeler plân tipi ve yapı formu açısından sonraki dönemlerde İstanbul'da inşa edilen üstü açık türbelerle benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Sultan II. Murad (h. 855/ m. 1451) ölmeden önce vasiyetinde sünnete uygun bir şekilde, kabrinin üzerine yağmur suyunun gelmesini ayrıca Kur'an okuyacak olan hafızların duracağı bir alan olacak şekilde türbesinin inşa edilmesini istemiştir.[71] Bu vasiyet gereğince kubbe de yağmur suyu gelecek şekilde bir açıklık ve etrafında Kur'an okuyan hafızlar için bir alan bırakılmıştır. Osmanlı Hanedan türbeleri içerisinde farklı bir yere sahip olan II. Murad'ın türbesinin sonraki dönemlerde üst örtüsü olmayacak şekilde inşa edilen açık türbelerin oluşmasına öncülük ettiği söylenebilir.[72]

Sultan II. Bâyezid'in da benzer bir vasiyeti bulunduğu fakat bu vasiyeti, oğlu Yavuz Sultan Selim tarafından uygulamaya geçirilmeyip babasının türbesini kapalı türbe şeklinde inşa ettirdiği görülmektedir. Vasiyette *"...cesedi şeriat ahkamına ve dini icablara riayet olunmak üzere Eyüp Sultan Türbesi civarında defnedilecek, üstüne kubbe veya bina yapılmayacaktır..."*[73] ibareleri geçmektedir. Bu vasiyetlerden anlaşılan odur ki İslam dinine uygun şekilde gömülme arzusu ve kapalı türbe tipinin sünnete uygun olmadığı fikri Hanedan mensuplarında dahi bulunmaktadır. II. Bâyezid'in (h. 918/ m. 1512) vefatından sonraki yüzyıl içerisinde üst örtüsü olmayan açık türbeler inşa edilmiş ve yaygın olmasa da çeşitli plan tiplerinde örnekler ortaya çıkmıştır.

XVI. yüzyıl alimlerinden olan İmam Birgivî (h. 981/m. 1573), kabirler konusuyla yakinen ilgilenmiş ve ölünün gömülmesinden kabrinin ne şekilde olacağına dair pek çok görüş serdetmiştir. Birçok konuda halkın davranışlarını eleştiren Birgivî Mehmed Efendi, vasiyetnamesinde sünnete uygun olan lahd şeklinde gömülmek istediğinden bahsetmiştir.[74]

---

[70] Kılavuz, "Farklı Bir Mezar Anıtı Olarak Açık Türbeler: Muş Örnekleri", s. 400.

[71] "…ve dahi vasiyet idüp şöyle buyurdı ki: Bürûsa'da merhum oğlum Ali yanındagı kabrün katında koyalar, amma iken yakın komayalar ve zîr-i zemin itmeyüp sünnet mûcebince yire gömeler…" İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi", *Vakıflar Dergisi* (IV), 1958, s. 3.

[72] Doğanay, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarîmize Tesiri", s. 99-113.

[73] İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarîsinde II. Bayezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1983, s. 215.

[74] "Bazı diyarlarda, lahid dedikleri, bir türlü kabir ittihaz edilmektedir. Bunların üstleri, iyice örtülmektedir. Mümkün ise, benim kabrim, böylece olmalıdır. Bu lahidler, diğer kabirlerden efdaldir, bizim mezhebimizde yani, ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebinde. Zira, Peygamberimiz aleyhi's- selam, lahid, bizim içindir, diğerleri

İmam Birgivî, kabirlerin kireçle boyanmasının bile yasaklandığını belirterek kabirler üzerine kubbe ve bina yapılmasının sünnete muhalefet olacağından dolayı karşı çıkmış ve kendi kabrinin üzerine de "*Üzerime yapu yapmayalar ve çadır kurmayalar…"* demiştir.[75] İmam Birgivî üstüne kubbe ve bina yaptırılmamasını isteyen diğer vasiyet sahibi şahsiyetler gibi bu görüşünü sünnete uygunluk üzerinden açıklamıştır. Bu sebeple kapalı türbe yerine üst örtüsü olmayan türbe tipini destekleyici nitelikte bir istek olduğu söylenebilir.

XVII. yüzyılda ortaya çıkan, görüşlerini benimsedikleri Kadızâde Mehmed Efendi'ye (h. 1045/ m. 1635) nispetle Kadızâdeliler olarak bilinen dinde tasfiye hareketini başlatan kürsü vaizleri, İbn Teymiyye'nin (h. 728/ m. 1328) görüşlerini benimseyip onun çizgisini takip eden İmam Birgivî'nin eserlerini kendilerine delil olarak kullanmış ve buradan kendileri adına menfaat sağlamışlardır.[76] XVII. yüzyıl içerisinde dini, sosyal ve kültürel alan da aktif rol alan Kadızâdeliler, merkezi yönetimdeki zayıflık sebebiyle devletin istikrarsızlığından yararlanarak, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkmış olan tüm uygulamaları bidat olarak görmüşler ve bu düşüncelerini tüm devlet kademelerine yaymışlardır.[77] Bidat olarak gördükleri meselelerden biri de kabir ziyaretleri ve kabirler üzerine yapılan binaların inşası meselesidir. Kabir ziyaretlerini savunan tasavvuf ehline karşı İmam Birgivî'nin düşüncelerinden kaynak göstererek bu gibi hadislerin mevzu olduklarını delil olarak sundukları bilinmektedir.[78]

Osmanlı Mimarlığında, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren yaklaşık yüz yıllık bir süreçte kubbeli türbe yapılmamıştır. Bunun yerine türbe mimarîsinde kafesli türbe ve hazireler tercih edilmiş olup bu türbe tipinin ilk örneği Köprülü Mehmed Paşa'nın sivri kemerli açıklığa sahip üzeri kafes biçiminde olacak şekilde yapılan türbesidir. Köprülü Mehmed Paşa Türbesinin ilk hali tam olarak bilinmemekle birlikte 1672 tarihli Köprülü Su Yolları haritasında kubbeli bir

imansızlar içindir, diye buyurdu." Muhammed b. Pir Ali Birgivî, *Vasiyetnâme-i İmam Birgivî*, haz. Muzaffer Ozak, İstanbul: Ergin Kitabevi, s. 268.

[75] M. Hulusi Lekesiz, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (Püritanist) Bir Eleştirisi: Birgivi Mehmed Efendi ve Fikirleri*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, s. 207.; Birgili Muhammed Efendi, *Vasiyetnâme: Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Ekler İndeksi ve Tıpkıbasım*, Musa Duman (haz.), İstanbul: Risale Yayınları, 2000, s. 126.

[76] Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solakzâde Tarihi*, haz. Vahid Çabuk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, c. II, s. 628.; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, c. III- I, s. 355; A. Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: "Kadızadeliler Hareketi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 1983, s. 208.

[77] Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, c. XXIV, s. 100.

[78] Ali Fuat Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası: 17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsîler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022, s. 159-160.

türbe yapısı çizildiği görülmektedir.[79] Aynı zamanda 1673-1674 tarihlerinde İstanbul'u ziyaret eden George Wheler ve Jacop Spon, Köprülü Türbesinin kubbesinin bu ziyaretten iki yıl önce üzerinin açıldığını kaydetmektedir. Devamında ise türbenin üzerinin açılmasının sebebini Köprülü'nün oğlu Fazıl Ahmet Paşa[80] ve Sultan IV. Mehmed'in aynı gece gördükleri rüya üzerinden anlatmaktadır. Rüyada Köprülü Mehmed Paşanın ateşler içerisinde yandığını ve su için yalvardığını görmüşler ve bu rüya üzerine yağmur suyunun toprağına değmesi için kubbenin kaldırılmasına karar verilmiştir.[81] Kadızâdeliler hareketinin doğrudan üst örtüsü olmayan açık türbelerin yapılmasına sebebiyet verdiği söylenemese de o dönem ve sonrasında içerisinde sadrazam ve hanedandan bazı kişilerin mezar yapılarının kafesli açık türbe şeklinde inşa edilmesine neden oldukları söylenebilir.

İstanbul'da bulunan Kemâlpaşazâde Türbesi de üst örtüsü olmayan türbeler arasında yer almaktadır. Bu türbe de vasiyet üzerine üst örtüsü olmaksızın inşa edilmiş üzeri açık türbeler grubunda bulunmaktadır. Kemâlpaşazâde vasiyetinde *"(...) Kabrüm mekâbir-i müslimînde yol üzerinde bir mürtefice yirde ideler, üzerin yüksek yapmayalar, alamet için yonulmadık taş dikeler..."*[82] ibarelerini kullanmıştır. İbn Kemâl'in Şeyhülislam olması ayrıca iyi derece de fıkıh bilgisi sünnete uygun gömülmeyi tercih etmesine sebep olmuştur. İstanbul'da üst örtüsü olmayan türbeler içerisinde Şeyhülislam Türbeleri olduğu bilinmekle beraber Kemâlpaşazâde haricinde diğer Şeyhülislamların, kabirlerinin ne şekilde olması gerektiğine dair vasiyetleri bulunmasa dahi Kemâlpaşazâde'nin açık türbesinin sonraki dönem Şeyhülislam türbelerine örneklik teşkil ettiği düşünülebilir. Yine sonraki dönem Şeyhülislamlarından olan Paşmakçızâde Şeyhülislam Ali Efendi ve aile efradının medfun olduğu "aile sofası"[83] Kemâlpaşazâde açık türbesinin büyük formdaki hali olarak inşa edilmiştir.

---

[79] A. Vefa Çobanoğlu, "Köprülü Külliyesi", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, c. XXVI, s. 256.; Keskin, "Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası (1661-1763)", s. 88.

[80] Köprüzlüzâde Fazıl Ahmet Paşa'nın Kadızadeliler Hareketinin üçüncü önemli temsilcisi sayılan Vânî Mehmed Efendi ile arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Fazıl Ahmet Paşa Sadrazam olunca o sıralarda Erzurum'da vaizlik yapan Vani Mehmed Efendi'yi İstanbul'a davet eder ve IV. Mehmed ile tanıştırır. Çok kısa zaman içerisinde IV. Mehmed'le yakınlık kuran Vani Mehmed Efendi'nin görüşlerinin Padişaha tesir ettiği görülmüştür. IV. Mehmed'in türbe ziyaretlerini yasaklamaya varan ifadelerinin arkasında Vani Efendi'nin düşünceleri olduğu bilinmektedir. Erdoğan Pazarbaşı, "Mehmed Efendi, Vanî", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XVIII, s. 458.; Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası*, s. 95-97.

[81] Keskin, "Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası (1661-1763)", s. 52-53.

[82] M. A. Yekta Saraç, *Şeyhülislam Kemal Paşazade Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, İstanbul: Risale Yayınları, 1995, s. 87.

[83] Aile sofaları, genellikle şehir kabristanları içerisinde mülki erkândan olan kişiler için yapılan üst örtüsü olmayan açık türbelerdir. Bu kişilerin yanın da aile fertleri olduğu gibi bazı yakınları da medfûn olabilmektedir. Sadi S.

Açık türbe yapıları genellikle aynı fikir üzerine inşa edilmiş türbe çeşitleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri de İstanbul'da XVI. yüzyılda üstü açık türbelerle eş zamanlı olarak inşa edilen Babürlü İmparatorluğunun kurucusu olan Babür Şah'ın türbesidir. Babür Şah, mezarı için alışılmış olan üzeri kapalı formda bir türbe yapısı istememekte ve bunun yerine geleneğe uygun üst örtüsü olmayan açık türbe yapılmasını arzu etmektedir.[84]

Babürlü İmparatorluğu, 1483'de Fergana'da dünyaya gelen Babür Şah tarafından1526 yılında kurulmuştur. Devletin kurulmasından kısa bir süre sonra h. 937 / m. 1530'da vefat eden Babür Şah ilk olarak vefat ettiği şehir Agra'da Nur-Efşan bahçesine defnedilmiş ve belli bir süre sonunda vasiyeti üzerine Kabil'de açık bir mekâna, üstü açık etrafı ihata duvarlarıyla çevrili kabrine defnedilmiştir.[85] Babür'ün türbesine dair elimizde bulunan en eski görsel Charles Masson'un 1832'de çizdiği ve 1842'de seyahat yazılarını yayınladığı kitapta yer almaktadır. Bu görsele bakıldığında yüksek bir kaidenin üzerine üstü açık, etrafı ajurla doldurulmuş kemer açıklıkların bulunduğu mermer ihata duvarlarıyla çevrili ayrıca kanatlı kapıya sahip açık bir türbe inşa edildiği görülmektedir.[86]

Üstü açık bu türbe o dönem için yeni bir türbe tipini oluşturmakta ve bu türbe öncesinde yapılan üstü açık mezarlara benzememektedir. Babür'ün bulunduğu mevki gereği mermer malzeme kullanılmış olacağı ve yenilikçi bir türbe olduğu düşünülmektedir. Babür'ün türbesinden sonra Makli Tepe'de[87] benzer üstü açık türbelerin inşa edildiği görülmüştür. Babür'ün Kabil'deki üstü açık türbesinin Sind'deki üstü açık türbe mimarîsinin oluşumuna doğrudan öncü olduğu söylenebilir.[88] Günümüzde ise Charles Masson'un çizimine benzer şekilde inşa edilmiş ve kitabesinde *"Afganistan ve Hindistan'da hüküm sürmüş olan Timur sülalesine mensup Zâhireddin Muhammed Babür Şah'ın türbesidir. Kendisi 899 Kameri yılında*

Kucur, "İstanbul'un Tarihi Müslüman Mezarlıkları", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul: İBB (Kültür A.Ş) Yayınları, c. V, s. 428.

[84]Salome Zajadacz- Hastenraht, "Babür'ün Kabil'deki Kayıp 'Üstü Açık Türbesi' İle İlgili Bir Not", çev. Seyfullah Palalı, *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 24, 2006, s. 208.

[85] Enver Konukçu, "Babür", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, c. IV, s. 396.; Zajadacz-Hastenraht, "Babür'ün Kabil'deki Kayıp 'Üstü Açık Türbesi' İle İlgili Bir Not", s. 212.; İsmail Pırlanta, "Babür Şah'ın Hayatı ve Kişiliği", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, sy.10, s. 226.

[86] Zajadacz- Hastenraht, "Babür'ün Kabil'deki Kayıp 'Üstü Açık Türbesi' İle İlgili Bir Not", s. 208-209. Ayrıca bkz. Charles Masson, Babür'ün türbesini şöyle tarif etmektedir; *"Bu büyük hükümdarın kabri, hanedanı sembolize eden, benzer karakterdeki pek çok şahideyle bir arada yer alır ve bunlar, büyük bir merak ve hassasiyetle oyulan beyaz mermerden bir ihata yapısı ile çevrelenir."* a.g.e., s. 211.

[87] "Makli Tepesi, Pakistan'ın Sind eyaletindeki Thatta şehri yakınlarındaki büyük nekropoldür." (Erişim Tarihi: 26.02.2024) https://artsandculture.google.com/entity/makli-tepe/m0d5465?hl=tr

[88] Zajadacz- Hastenraht, "Babür'ün Kabil'deki Kayıp 'Üstü Açık Türbesi' İle İlgili Bir Not", s. 213-217.

tahta çıkmış ve 937 yılında 48 yaşında Agra'da vefat etmiştir. Naaşı vasiyeti üzerine Kâbil'e taşınmış toprağa tevdi edilmiştir." ibareleri yer almaktadır.[89]

Devlet başkanlarının türbelerinin genellikle daha ihtişamlı ve kapalı türbe yapıları olarak tercih edilmesi çok olağan bir durum olmakla beraber üst örtüsü olmayan türbelerin bânileri genellikle bunu vasiyetlerinde bildirmek durumunda kalmışlardır. Türbeler, değerli şahsiyetler için inşa edilen bir mezar yapısı olduğu için muhtemelen ölmeden önce bu arzularını belirtmişlerdi. Genel olarak baktığımızda üst örtüsü olmayan açık türbelerin inşasının arkasında sünnete uygun gömülme arzusu ve yağmur suyunun toprağa ulaşması isteği yatmaktadır. Üstü açık türbe isteyen tüm şahsiyetler bunları vasiyetlerinde dile getirmişler ve ne şekilde bir mezar yapısı istediklerini ifade etmişlerdir.

1. Sanat Tarihinde Açık Türbe Tanımları

Açık Türbeler, Sanat Tarihçileri tarafından farklı tanımları ihtiva eden münferit planlı türbe çeşitleri grubunda yer almaktadır. Bu sebeple birden fazla türbe çeşidi "açık türbe" olarak ifade edilmektedir. Pek çok kaynakta açık türbeler, çeşitli plan ve yapı tiplerine sahip türbeler için kullanılan genel bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Açık türbe tanımı dört farklı türbe yapısı olan; üst örtüsü kafes şeklinde, çardak, etrafı duvarla çevrili çardivar türbeler ve üst örtüsü olmayan etrafı mermer şebeke ile çevrili açık türbeler için kullanılan bir kavram olmuştur. Bu ve benzer tanımlar bizim konumuz olan üst örtüsü olmayan, etrafı şebeke veya duvarla çevrili türbe tanımıyla aynı anlamda kullanılarak terminolojik bir sorun oluşturmaktadır. Bu türbelerin arasındaki farkların anlaşılması ve ıstılahta birbiri yerine kullanılan açık türbe tanımın daha iyi kavranması için kaynaklarda geçen açık türbe tanımlarından örnekler vermeyi uygun gördük.

Hakkı Önkal, Sanat Tarihinde açık türbe kullanımının etrafı açık üst örtüsü olan "baldaken"[90] mezar yapısı için kullanıldığını söylemekte ve bu türbe yapısının ise iki farklı çeşidinin daha bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisinin etrafı gibi üstü de açık

[89] Pırlanta, "Babür Şah'ın Hayatı ve Kişiliği", s. 227.

[90] Baldaken kelimesi Fransızcadan dilimize geçmiş "gölgelik, örtü" anlamlarına gelmektedir. Bu kelime tam anlamıyla üst örtüsü genellikle kubbe şeklinde inşa edilen etrafı açık türbeleri karşılamamaktadır. Bu sebeple bunun yerine "'dört ayak üstünde kubbeli" yapıları ifade eden çâr-tâk (çardak) kelimesini kullanmayı uygun görüyoruz. Bundan sonraki "çardak" türbe kullanımları kaynaklarda bahsedilen baldaken türbeler yerine kullanılmıştır.

türbe olan "çar-tâk"[91] türbeler olduğu, ikincisinin ise etrafı kapalı üstü açık "çar-duvar"[92] türbeler olduğunu belirtmektedir.[93] Yine Önkal, başka bir bildiri de mezar yapılarını üç grupta ele almış ve birincisini etrafı ve üzeri örtülü türbeler, ikincisi baldaken olarak bilinen etrafı açık üstü örtülü türbeler, üçüncüsü ise "üzeri açık etrafı duvar veya şebekelerle çevrilmiş bir bakıma küçük hazireler" olarak tanımlamıştır. Devamın da ise bu küçük hazireleri, aile kabristanı olarak kabul etmemiz gerektiğini de ifade etmiştir.[94]

Yıldız Demiriz'in açık türbeleri tanımlarken iki grup açık türbe tasnifi yaptığı görülmektedir. Birinci tanım "çoğu kare üzeri kubbeli açık türbeler" iken ikinci bir açık türbe tanımı ise "üstü açık küçük hazireler" dir.[95] Demiriz, birinci grupta ele aldığı açık türbeleri "çardak" olarak adlandırdığımız üst örtüsü bulunan etrafı açık türbeler için kullanırken ikinci grup açık türbeleri ise etrafı ve üstü açık türbeler ve Hakkı Önkal'ın yukarıda bahsedilen çar-duvar türbeleri için kullanmaktadır. Birinci grup, çardak türbeleri ifade eden bir ayrım olmakla beraber üstü açık küçük hazireler olarak bir gruplandırma yapması hazire[96] tanımına karşılık gelmeyen bu türbeler için kullanılmıştır.

Behçet Ünsal, *İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması* adlı çalışmasında türbeleri tasnif ederken açık ve kapalı olmak üzere iki türbe tipinden bahsetmektedir. Sonrasında üstü ve yanları açık türbe tiplerinin varlığından bahsetmekte ve şöyle demektedir. Bu açık türbe tiplerinin genelinin *"Çihartak esinli olan kare planlı dört sütun üzerine oturan kasnaklı kubbe ile örtülü olanları çoğunluktadır."* diyerek bu türbelere örnekler vermiştir. Ayrıca devamında açık türbelere "üstü telle örtülü demir kafesli" türbe örnekleriyle devam etmiştir.[97]

---

[91] Burada bahsedilen türbe yapısı, Köprülü Türbesi, Gülnûş Valide Sultan Türbeleri gibi etrafı açık üzeri kafesli türbe yapılarıdır. Biz çardak türbe olarak baldaken türbeleri kastetmekteyiz. Burada bahsedilen çardak türbeleri ise "kafesli türbe" olarak ifade etmekteyiz. Ayrıca bkz. "Baldaken türbelerin plan ve strüktür itibariyle benzeri olan ikinci grup türbelere çar-tak (çardak) türbe denilebileceğini düşünüyoruz." Hakkı Önkal, "Eyüp'te Bir Grup Çardivar (Açık) Türbe Hakkında Notlar", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 14-16 Ekim 2009, s. 483.

[92] II. Murad vasiyetinde "çar-divar" kelimesini kullandığını görmekteyiz. Bu tanımın II. Murad türbesinde olduğu gibi çardivar türbelerin, üzerinde açıklık olmakla beraber etrafının duvarlarla çevrili olduğunu anlamaktayız.

[93] Önkal, "Eyüp'te Bir Grup Çardivar (Açık) Türbe Hakkında Notlar", s. 481.

[94] Hakkı Önkal, "Eyüp Türbeleri", *Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler: I-VIII*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2005, s. 78.

[95] Yıldız Demiriz, *Eyüp'de Türbeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 4.

[96] "Hazire; cami, türbe vs. yerlerin çevresinde bulunan etrafı çevrili mezarlık." Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı*, s. 424.

[97] Behçet Ünsal, *İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması*, s.79. https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/1398/%C3%9Cnsal.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2024)

Bazı araştırmacılar ise üst örtüsü kafesli olan türbeleri açık türbe olarak adlandırmış olup bu türbeleri açık türbe tanımı içerisinde ele almışlardır. *Türk Mimarîsinin Gelişimi ve Mimar Sinan* adlı eserde XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren türbelerin açık şekilde düzenlendiğini ve bunun sebebini ise Kadızadeliler Olayı ile ilgili olup o dönem de Sadrazam olan Köprülü Mehmed Paşa'nın kabrinin de bu şekilde inşa edilmesi üzerine bu türbe örneklerinin çoğaldığından bahsedilmektedir.[98] Bahsedilen kafesli türbeler bu şekilde pek çok araştırmacı tarafından açık türbe tipi içerisinde ele alınmaktadır. Yine aynı görüşü destekleyen M. Çağhan Keskin, *Osmanlı Mimarîsinde Açık Türbe Modası* adlı makalesinde "Kafesli Türbeleri" açık türbe olarak ele almakta ve bunların inşa edilmesindeki sebepleri belirtmektedir. Keskin, ilk açık türbelerin bu dönem de ortaya çıktığını söylemekte ve bunun başlangıcını ise Köprülü Mehmed Paşa'nın türbesi olarak ifade etmektedir.[99]

Gülnûş Valide Sultan ve Köprülü Mehmed Paşa'nın kafesli türbeleri açık türbe kullanımının en yaygın olarak ifade edildiği iki türbe olarak karşımıza çıkmaktadır. M. Orhan Bayrak, *Türbeler Sözlüğü* kitabında bu türbeleri tarif ederken "etrafı açık türbe" olarak tarif etmiş ve bu şekilde bir ayrım yapmıştır.[100]

Bülent Nuri Kılavuz, Muş yöresine ait açık türbe örneklerini anlattığı çalışmasında[101] açık türbe tanımını etrafı "harpuşta" ile çevrili üst örtüsü olmayan türbe tipi olarak anlatmaktadır. Çalışmasının sonunda ise bu yapıları "Açık Türbe" olarak isimlendirmektedir. Açık türbe olarak anlatılan bu türbe yapıları üzeri açık türbe tanımı ile uygun düşmekte verilen örneklerin bölge olarak farklı olsa da benzer türbe tipleri olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Edirnekapı Mezarlığında bulunan Kemâlpaşazâde Türbesi yine yakınlarında bulunan Paşmakçızâde Aile Sofası, Muş Açık Türbeleri ile çok yakın benzerlik arz etmekte olup bu yöredeki türbelerin İstanbul örneklerinin, Muş açık türbelerinin gelişim göstermiş hali olduğu söylenilebilir. Fakat bu türbe tipine salt açık türbe tanımı yapılmış olması yine diğer bahsedilen açık türbe grupları ile terminolojik karışıklığa yol açmakta ve çardak türbe olarak anlaşılması muhtemel bir tanıma dönüşmektedir.

Ayvansarâyî, *Hadikatü'l Cevâmî'*de üzeri açık olan Mesih Mehmed Paşa Türbesini anlatırken, "sakfı küşâde" ifadesini kullandığı görülmüştür.[102] Bu tanım üzeri açık etrafı çevrili

[98] Metin Sözen, vd., *Türk Mimarîsinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1975, s. 266.
[99] Keskin "Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası (1661-1763)", s. 89.
[100] M. Orhan Bayrak, *Türbeler Sözlüğü*, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 1998, s. 36-56.
[101] Kılavuz, *Farklı Bir Mezar Anıtı Olarak Açık Türbeler: Muş Örnekleri*, s. 400.
[102] Ayvansarâyi, *Hadikatü'l Cevâmî*, s. 258.

türbe yapılarını tam olarak karşılayan bir ifade olmuştur. "Üst örtüsüz açıklık" anlamına gelen bu ifade açık türbe mimarisi için kullanılan bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Açık türbeleri tek bir grup halinde ele almak, içerisinde bulunan farklı tipolojilerdeki türbeleri tek bir ifade ile sınırlandırmaya sebep olmaktadır. Yukarıdaki tanımlara bakıldığında "açık türbe" ifadesinin çardak, kafesli, çardivar, üstü açık etrafı çevrili olarak dört farklı türbe yapısı içinde kullanıldığı görülmüştür. Aynı zamanda açık türbe kullanımın yanı sıra yer yer bu türbeler baldaken gibi özel isimle zikredilmiş veya parantez içinde bu kullanımları verilmiştir. Bazı araştırmacılar tarafından da açık türbe yerine farklı tanımlar yapılarak daha belirleyici olması için "etrafı açık türbe", "üstü açık küçük hazire", "çihartak benzeri kubbeli yapılar", "üstü telle örtülü demir kafesli türbe", "Aile kabristanlığı" gibi isimlerle anılmıştır.

Sonuç olarak bu tanımlamaların pek çok kaynakta açık türbe olarak zikredilmesinin genel bir adlandırma olduğunu varsaydığımızda farklı türbe tiplerinin yerine tek bir tanımlama yapıldığı görülmüştür. Bahsedilen çeşitli türbe formlarının aslında türbenin herhangi bir bölümünün açık bırakılması ile bu türbelere açık türbe denilmesine salık verildiği ve açık türbe isimlendirilmesinin bu şekilde genel bir tanım olarak kullanıldığında türbe tipolojisi açısından kavram karmaşasına yol açtığı görülmüştür. Bu sebeple açık türbe olarak görülen tüm türbe yapılarının hangi özelliği ile öne çıktığına bakılarak isim verilmesi veya var olan tanımlarla ifade edilmesi uygun olacağı kanaatindeyiz. Aynı zaman da farklı tipolojilerdeki bu türbelerin çardivar, çardak, kafesli, âsumânî gibi özel isimlerle anılmasının terminolojik bir sorunu çözüme kavuşturacağını da düşünmekteyiz.

2. Âsumânî Türbe Tanımı

"Âsman" ve "Âsuman" kelimeleri gök, sema, felek, gökteki tabaka, yukarı, tavan gibi manaları ihtiva eden Farsça kökenli bir kelimedir. Âsuman kelimesinin nispet eki gelmiş hali "Âsumânî" olup gök ile ilgili, göğe mensup, gök rengi, anlamlarına karşılık gelmektedir.[103]

Risâle-i Mi'mâriyye'de, *"(...) fârisîde kebûd ve âsmânî, türkîde gök ve mâî derler. Mâî dedikleri dahi âsmânî'den galattır."*[104] demekte ve bu manadan başka *"(...) fârisîde fervâz-ı âsumâne, türkîde çatı merteği demektir, (...)*"[105] der, bu tanımlara bakıldığında âsmânî/âsumânî kelimeleri gökyüzü ve gökyüzünü çağrıştıran anlamlarla birlikte verilmiş başka bir yer de ise mimarî olarak üst örtü olan tavan, çatı gibi anlamlara gelecek şekilde tamlama halinde verildiği görülmüştür.

Arseven, Sanat Ansiklopedisinde "tâk" kelimesini anlatırken Türkçede "asman" kelimesinin muallak manasına geldiğini ve Farsçadaki asuman kelimesi ile aynı anlamlara geldiğinden bahseder.[106] Muallak, kelimesi ise "herhangi bir yere dayanmadan duran" manasına gelmektedir.[107] Buradan yola çıkarak üst örtüsü olmayan açık türbeler mimarî olarak değerlendirildiğinde göğe doğru açık, herhangi bir üst örtüye tutunmadan inşa edildikleri için "Âsumânî" kelimesinin bu türbeler için kullanılabileceğini düşünmekteyiz.

Üzerinde kubbe veya çatı olmayan bu türbe yapılarının inşa edilme sebepleri arasında yağmur suyunun kabri ıslatması ve kabrin cennet bahçesine benzemesi[108] arzusu da bulunmaktadır. Üst örtüsü olmayan açık türbeler, gök ile bağlantılı birtakım istekleri bünyesinde toplamış olup gökyüzünden gönderilecek rahmet sebebiyle kubbesiz, göğe açılan türbe yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

[103] Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1965, "asman, asmane" s.38.; Ziya Şükün, *Farsça-Türkçe Lûgat Gencine-i Güftar Ferhengi Ziya*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1984, "âsmân" c. I, s. 55.; Mehmed Kanar, *Büyük Farsça- Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları, 2016, "âsmân, âsumân" s. 35.

[104] Ca'fer Efendi, *Risâle-i Mi'mâriyye*, İ. Aydın Yüksel (haz.), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2005, s. 73.

[105] Ca'fer Efendi, *Risâle-i Mi'mâriyye*, s. 105.

[106] Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, c. IV, s. 1901.

[107] D. Mehmed Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Yazar Yayınları, 2014, s. 1220.

[108] "Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe yahut da cehennem çukurlarından bir çukurdur." et-Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el- Câmi'u'l- kebîr*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut, Dâru'l- Garbi'l-İslamî, 1998, c. I-IV, "Kıyamet"26.

Bunların yanı sıra üzeri açık türbelerin, türbe terminolojisi içinde bir isimlendirmeye matuf olmaması özel bir ismi almasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca Sanat Tarihi kaynaklarında açık türbe tanımları tek bir türbeye denk gelmemekte, tipolojik olarak farklı türbelere karşılık geldiği görülmektedir. Birçok türbe, kaynaklarda açık türbe tanımıyla karşımıza çıkmış olup türbe tanımları arasında terminolojik sorunların oluşmasına sebebiyet verdiği görülmüştür. Tüm bu sebepler bağlamında üst örtüsü olmadan inşa edilmiş bu türbelere yukarıdaki tanımlar çerçevesinde gök ile ilgili manasına gelen Âsumânî türbe ismini önermekteyiz.

3. Âsumânî Türbe ve Çardak Türbe Tanımlarının Aynı Anlamda Kullanılması Sorunu

Açık türbe kavramını araştırdığımızda bu kavramın tek bir türbe yapısı için kullanılmadığını görmekteyiz. Açık türbeler, araştırmacılar tarafından üst bir başlık olarak görülmüş ve farklı türbe yapıları için genellikle tek bir tanımlama yapılmıştır. Aynı zamanda literatür taramalarımızda en fazla açık türbe kullanımının da çardak türbe yapıları için kullanıldığı görülmüştür. Bu sebeple bu başlığı üst örtüsü olmayan âsumânî türbeler ve çardak türbelerin aynı anlamda kullanılmasından doğan terminolojik sorunların çözülmesi için açmayı uygun gördük.

Çardak Türbeler[109], iç mekânı dışarıdan görülebilecek şekilde tasarlanmış olan türbe tipleridir. Etrafı açık, sütunlar üzerine oturtulmuş kubbe sistemiyle inşa edilmiş türbe yapıları olan çardak türbeler Sanat Tarihi kaynaklarında genellikle baldaken türbe olarak zikredilir. Baldaken kelimesi Türkçeye, Fransızca "baldaquin" kelimesinden geçmiş olup Fransızcaya da İtalyanca "baldacchino" kelimesinden aktarıldığı bilinmektedir. Fransızca da "kubbe, örtü, gölgelik" gibi anlamları ihtiva ederken, İtalyanca karşılığı ise "Bağdat ipeği" demektir. Baldaken kelimesi genel anlamıyla sütunlarla desteklenen kubbeli yapıların üzerini örten değerli kumaşlar kullanılarak yapılan gölgeliklere ve farklı malzemelerden inşa edilen kiliselerdeki sunakların örtülerine verilen isimdir. Türkçe de baldaken terimi sütunlar üzerinde inşa edilmiş kubbeli veya piramidal çatı ile örtülmüş etrafında açıklık olan yapılar için kullanılmaktadır.[110] Baldaken kavramını, ilk olarak M. Oluş Arık, Taşkın Paşa Cami

[109] Çardak türbe isimlendirmesi Aziz Doğanay'ın "Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları)" adlı makalesinden alınmıştır.
[110] Ali Kılcı, "Erken Osmanlı (1299-1451) Baldaken Türbeleri", *Vakıflar Dergisi*, 2009, sy.29, s. 257; Kubbealtı Lugati (Erişim Tarihi: 03.02.2024) http://lugatim.com/s/BALDAKEN ; Sözen-Tanyeli, "Baldaken", s. 43.

haziresinde bulunan Hızır Bey türbesinden bahsederken kullanılmış olup bu süreçten sonra yaygınlık kazandığı düşünülmektedir.[111]

Çardak kelimesi ise Farsça "çihâr"[112] ve "tâk"[113] kelimelerinin birleşimiyle "dört kemerli" anlamını gelen "çihârtâk"/"çâr-tâk" kelimesinden türemiş, Türkçeye "çardak" olarak geçmiş "dört kemerle taşınan kubbe" anlamına gelmektedir.[114] En'âm suresi 141. ayet-i kerîmede *"Çardaklı ve çardaksız bağları inşa eden Allah'tır*."[115] ifadesindeki Arapça "ma'rûşât" (معروشات) kelimesi çardak manasına gelmektedir. Bu kelimenin "enşee" (انشا) fiiliyle beraber kullanılmış olması burada bir inşadan bahsedildiğini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerim'de de belirtildiği üzere çardak kelimesi ayette dört ve daha fazla ayak ile değerli olan ürünü korumaya yönelik inşa edilmiş bir yapı sistemi olarak gelmiştir. Buradan yola çıkarak bu türbe yapılarının da mezarı korumak amaçlı inşa edilmiş olması köken ve mana itibariyle çardak kelimesine karşılık geleceğini düşündürmektedir. Bu sebeple Türkçede anlam itibariyle inşa edilen, dört ayak üstünde kubbeli bir yapı manasını karşılamayan baldaken kelimesini, çardak türbeleri ifade etmek için kullanmayı uygun görmemekteyiz.

Çardak yapı planına baktığımızda mimarîde çok eski dönemlerden itibaren kullanıldığı ve İslam mimarîsinde de şadırvan, sebil, beytü'l-mâl gibi yapılarda bu sistemin uygulandığı görülmüştür.[116] Fakat çardak türbe örnekleri Beylikler dönemiyle İslam mimarîsine giriş yapmış olup ilk devir Osmanlı türbelerinde de bazı örnekleri bulunmaktadır. Klasik Osmanlı mimarîsinde de ise kubbe sisteminin temelini oluşturan çardak yapı tipi, ana kubbenin askı kemerleriyle ayaklara bağlanması sonucunda oluşturulmuş bir mimarî uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.[117]

Çardak türbelerin kökeninin nereden geldiğine dair farklı görüşler olmakla beraber pek çok farklı kültürde bulunan mimarî yapılardan etkilenilmiş olma ihtimali yüksektir. Bunlar İran ve çevresinde bulunan Sâsâni Ateşgedeleri, Batı Anadolu'dan Kuzey Suriye'ye kadar uzanan

---

[111] M. Oluş Arık, *Erken Devir Anadolu Türk Mimarîsinde Türbe Biçimleri,* Ankara: Türk Tarih Kurumları Yayınları, 1969, s. 72.; Ali Kılcı, *Anadolu Türk Mimarîsinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler,* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2007, s. 19.

[112] Kanar, *Büyük Farsça- Türkçe Sözlük*, "çihâr-çehâr", s. 564.

[113] Kanar, "tâk", s. 419.

[114] Ca'fer Efendi, *Risâle-i Mi'mâriyye*, s. 95.; Sözen-Tanyeli, "Çardak", s. 73.

[115] El- En'am 6/141.

[116] Kılcı, *Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*, s. 20-21.

[117] Burak Paklacı, "Kozmolojik Tasavvurun Sanata Yansıması Olarak Türk Mimarîsinde Baldaken Kullanımı ve Kubbe Gelişimi", *Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, 2020, sy.1, c. I, s. 44.

Roma anıt mezarları, haricen kilise çan kuleleri etkisinde gelişim gösteren bir mimarî yapı tipi olabileceği düşünülmektedir.[118] Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce çardak yapı tipinde bir türbe yapısına rastlanılmamaktadır. Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra Beylikler dönemi itibariyle çardak türbe örnekleri inşa ettikleri görülmüştür. Bu yeni türbe tipinin ortaya çıkış sebebinin de Anadolu coğrafyasında bulunan Roma dönemi anıt mezarlarının bulunduğu aynı coğrafya da kurulmaları ve eski dönem mimarî yapılarından etkilenmiş olabilecekleridir. Orta Asya'da kurulan Türk devletlerinin İslamiyet öncesi bu yapı tipinde bir türbeye sahip olmadığı Beylikler devrinde ortaya çıkmış bir türbe tipi olduğu bilinmektedir.

Osmanlı dönemi çardaklı türbelere bakıldığında ilk devirde daha çok kare planlı dört paye üzerine oturtulmuş kubbe veya külah ile örtülü çardaklı türbeler ile karşılaşılmakta ve yine bu dönem içerisinde dört ve daha fazla sütundan oluşan çardaklı türbelerin de inşa edildiği bilinmektedir. Bursa'da inşa edilen çardaklı türbelerin ilk örnekleri Devlet Hatun Türbesi, Saraylılar (Cariyeliler) Türbesi, Ebe Hatun Türbesi gibi dört ayak üzerine kurulan çardaklı türbe yapılarıdır. Osmanlı Klasik dönem çardak türbelerine bakıldığında ise özellikle Eyüp'te bulunan Hançerli Fatıma Sultan Türbesi ve Pulak Mustafa Paşa Türbelerinde olduğu gibi çardaklı türbelerde yenilikler görülmeye başlanmıştır. Klasik dönem çardaklı türbelerinde sütunlar daha ince şekilde kullanıldığı gibi aynı zamanda çardaklı türbe planlarında tâkkapı uygulaması da artış göstermiştir.[119] Klasik dönem çardak türbeleri, hanedan üyeleri arasından alt bir mevkide bulunan ya da gözden düşmüş kişiler için inşa edilmiş türbeler olarak bilinmekle beraber yağmur suyunun mezara değmesi gerektiği inancı gereği çardak tipinde kafesli türbeler de inşa edilmiştir.[120]

Çardak türbelerin kapalı türbelere sahip Hanedan mensuplarına karşı daha alt makamlarda bulunan kişiler için inşa edildiği düşüncesi Mimar Sinan'ın -çardak türbelerin bir varyasyonu olarak düşünebileceğimiz- türbesinde olduğu gibi saygı ifadesi gereği bu tipte inşa edildiğini düşündürmektedir. Mimar Sinan'ın Türbesi, Kanuni ve Hürrem Sultan'ın Türbelerine karşı bu şekilde bir saygı ifadesi gereğince bu tipte inşa edilmiş olabileceği ifade edilir.[121] Genel olarak çardak türbeler de kapalı türbeye sahip makam sahiplerine göre devlet ricalinde daha alt

[118] Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s. 22.; Kılcı, "Erken Osmanlı (1299-1451) Baldaken Türbeleri", s.257.
[119] Aziz Doğanay, "Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları)", *Eyüp Sultan Sempozyumu VII*, s. 183-184.; Kılcı, *Erken Osmanlı (1299-1451) Baldaken Türbeleri*, s. 267.
[120] Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s. 142-143.
[121] Selçuk Mülayim, "Süleymaniye Cami ve Külliyesi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, c. XXXVIII., s. 118.

kademede bulunan kişilere ait türbe yapıları olarak görülebilir. Buradan yola çıkarak üst örtüsü olmayan âsumânî türbelerin de bir anlamı haiz olarak inşa edildiğini düşünüyor olsak da bu grup türbe içinden bazılarının çardak türbe kademesine sahip olamayacağı için türbesinin sadece etrafının çevrilmesini istemiş olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim üst örtüsü olmayan türbe yapılarının hepsinin sünnete uygun anlayış çerçevesinde bir mezar yapısı olduğu söylenemez. İbn Acîbe'nin'de Bahru'l- Medîd adlı tefsirinde En'âm Suresi 141. ayete işârî yorum olarak getirdiği, çardaklı ifadesinin çardaksız olanlara nispetle daha yüksek cennetlere karşılık gelebileceğini ifade etmesi türbe yapılarının bir kademe usulü olabileceğini düşündürmektedir.[122] Bu düşüncelerden yola çıkarak türbe yapıları makam derecesine göre kapalı, çardak ve üst örtüsü olmayan âsumânî türbeler olarak sınıflandırılabilir.

Türbeler, temel de iki ana formda ele alınmış yapı tipleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu formun başında kapalı türbeler ele alınırken ikinci formda açık türbeler değerlendirilmektedir. E. Hakkı Ayverdi, Edirne'deki Dârû'l- Hadîs'in arkasında bulunan Şehzadeler Türbesinden bahsederken biri kapalı diğeri açık olmak üzere iki türbeden bahsetmektedir. Burada bahsedilen açık türbe, çardak türbeye karşılık gelmektedir.[123] Bu ayrımdan anlaşıldığı üzere Ayverdi, türbeleri iki ana form olarak değerlendirmekte ve açık türbe tanımını çardak türbeler için kullanmaktadır. Ayrıca Önkal, *"Beylikler devrinde görülen açık türbe tipi (baldaken) Osmanlılar döneminde de revaç görmüş ve özellikle XVII-XVIII. Yüzyıllarda kubbe yapılmaksızın üstü de açık bırakılmış bir türbe tipi, bu açık türbelerin bir varyantı olarak doğmuştur."*[124] diyerek üstü açık türbeleri çardak türbelerin bir uzantısı olarak görmüştür. Bu açıklama üst örtüsü olmayan açık türbelerin çardak türbelerden neşet ettiğini savunmakta ve aralarında kuvvetli bir bağ oluşturmaktadır. Bu sebeple çardak türbeler ve üst örtüsü olmayan açık türbeler arasında farklılıklar olduğu gibi benzerliklerde ortaya çıkmaktadır.

Çardak türbeler için kaynaklarda baldaken ifadesi kullanmakla beraber açık türbe olarak da ifade edilmektedir. Örneğin Yıldız Demiriz'in "İsimsiz Açık Türbe" olarak adlandırdığı türbeye baktığımızda çardaklı türbe ile karşılaşırız.[125]

[122] İbn Acîbe el-Hasanî, *Bahru'l-Medîd fî Tefsîrî'l-Kur'âni'l-Mecîd*, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2012, c. III, s. 273-274.
[123] Ayverdi, *Osmanlı Mimarîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri* (806-855/1403-1451), s. 384.
[124] Hakkı Önkal, "Türk Türbe Mimarîsindeki Değişim Üzerine" *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1995, s. 403.
[125] Demiriz, *Eyüp'de Türbeler*, s. 45.

Ali Kılcı, *"Erken Devir Baldaken Tarzı Türbeleri"* adlı eserinde bazı yazarların baldaken tarzından inşa edilen türbelere "açık türbe" dediklerini ve bu kullanımın da üstü açık türbelerle karışmasına olanak verebileceği endişesiyle eserinde baldaken kelimesini kullanmayı uygun gördüğünü dile getirmiştir.[126]

Aziz Doğanay Eyüp'teki çardaklı türbeleri anlattığı makalesinde "açık çardaklı" ve "çardaklı açık türbe" ifadelerini kullanmıştır.[127]

Ayrıca çardak plana sahip türbeleri açık türbe olarak isimlendirmeyen türbe veya künbed olarak ifade eden araştırmacılar da bulunmaktadır. Örneğin Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri* adlı eserinde Devlet Hatun ve Saraylılar Türbesi için "dört yanı açık künbed" ifadesini kullanmaktadır.[128]

Sonuç olarak açık türbe olarak adlandırılan her türbe/mezar yapısının bir bölümü dışarıdan bakıldığında iç mekân görülecek şekilde inşa edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında hepsi birer açık türbedir. Fakat hepsi farklı plan ve formlarda inşa edilmiş türbe/mezar yapılarıdır. Bu sebeple her bir türbe yapısı kendine has bir adlandırmaya gerek duymaktadır. Çardak türbe ve âsumânî türbeler örtü sistemi olarak birbirinden ayrılırken dışarıdan iç mekân görülecek şekilde inşa edilmiş olmaları benzer bir özelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca iki farklı türbe yapısında da İstanbul örneklerinde genellikle tâkkapı uygulaması görülmektedir. Örtü sistemi bu yapıları temelde birbirinden ayıran en belirgin özellik olduğu için inşa ediliş sebepleri de farklılık arz etmektedir.

4. Âsumânî Türbe Mimarîsi

Âsumânî türbeler, türbe mimarîsi içinde genellikle bir gruba dahil edilmeyen türbeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu grup türbeler, kaynaklarda açık türbe olarak geçtiği gibi hazire, açık mezar, aile sofası olarak da zikredilmektedir. Bahsedilen üst örtüsü olmayan bu türbe yapısı genellikle çardak türbe yapılarının bir varyasyonu[129] olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Fakat bu türbeleri plan tipi, mimarî unsurları ve inşa edilmelerinin ardında yatan

[126] Kılcı, *Erken Devir Baldaken Tarzı Türbeler*, s. 19.
[127] Doğanay, "Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları)" s. 183-184.
[128] O. Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri: Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1991, c. II, s. 131-133.
[129] Önkal, "Türk Türbe Mimarîsindeki Değişim Üzerine" s. 403.

tarihsel süreç gereğince farklı bir grup türbe yapısı olarak ele almanın daha doğru olacağını düşünmekteyiz.

Âsumânî türbelerin İstanbul örneklerine bakıldığında plan tipi olarak birbirine benzer kare veya kareye yakın dikdörtgen plana sahip oldukları, malzeme olarak da küfeki taşı veya kesme taş mermer kullanıldığı görülmektedir. Âsumânî türbe yapısının en belirgin özelliği ise herhangi bir üst örtü olan kubbe, çatı, demir kafese sahip olmadan inşa edilmiş olmasıdır. Üstte bir örtüyle birleşmeyen türbe cephelerinin genellikle pencere açıklığı bırakılmış olduğu ve bu pencere açıklıklarının lokma demir şebeke ile örülmüş ve yukarıda mermer bir düz atkı ile birbirine bağlandığı görülür. Küfeki taşından inşa edilmiş olanlar ise kalın parmaklıklar şeklinde olup harpuşta ile birbirine bağlanmaktadır. Üst örtüsü olmayan bu türbelerin genelinde ise kapı açıklığına rastlanmakta olup türbenin içerisine giriş çıkış buradan sağlanmaktadır.

Âsumânî türbeler, dini düşüncenin mimarîdeki yansıması olarak karşımıza çıkmış türbe yapılarıdır. Bu grup türbenin inşa edilmesinin ardında yatan birinci sebep sünnete uygun gömülme arzusudur. Sünnete uygun olan kabrin üzerinde bir yapı olmaması ve toprağa gömülme şartları aranmaktadır. Bu sebeple âsumânî türbeler kubbesiz ve çatısız olarak inşa edilmiştir. İkinci bir sebep ise yağmur suyunun mezarın üzerine gelmesinin istenmesi ve bu sayede Allah'ın rahmetinden mahrum kalmamak için kapalı bir mekân da kabrin bulunamayacağı düşüncesidir. Bunun gereği olarak da türbe de üstte bir açıklık bırakılması fikri ortaya çıkmıştır. Bu sebeplere ek olarak kabirlerin üzerine çiçek ekilmesi isteğinin de bulunması kapalı bir sanduka içerisinde olmayı engelleyen bir etkendir. Bu isteğin hadis-i şerifte geçen "kabirlerin cennet bahçesinden bir bahçe" olarak tarif edilmesi, kabirlerin üzerine ağaç ve çiçeklerin ekilmesi arzulanmış, tüm bu sebepler gereğince âsumânî türbe mimarîsi ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerin yanı sıra son dönem de inşa edilen üst örtüsü olmayan sütunlar üzerine kurulu türbeler de âsumânî türbelerin bir uzantısı olarak düşünülebilir.

a. Âsumânî Türbe Mimarî Unsurlar

Tâkkapı: Farsçada kemer anlamına gelen tâk, Türkçede de aynı anlamda kullanılmaktadır. Kütlece büyük mimarî yapılarının avlularına girişi sağlayan bu kemerli kapılara tâkkapı denilmektedir.[130] Osmanlı mimarîsinde çardak türbelerinde görülen tâkkapılar

[130] Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, c. IV, s. 1901.

ilk olarak Eyüp türbelerinde görülmüş,[131] aynı dönemlerde ve sonraki dönemlerde inşa edilen âsumânî türbelerde de kullanılmıştır.

Âsumânî türbeler, üst örtüsü olmayan türbe yapıları olduğu için kapalı türbelere göre daha küçük ölçekler de inşa edilmiş yapılardır. Bu sebeple türbeye giriş ve çıkışı sağlayan kapılar taç kapı şeklinde değil de tâkkapı olarak tasarlanmıştır. Bazı âsumânî türbe örneklerinde tâkkapının üzerinde kitabelik kısmının bulunduğu da görülmüştür. Bu şekilde tâkkapılara küçük formda taç kapı esintisi verilmiştir. Âsumânî türbelerin tâkkapıları genellikle yay kemer formunda inşa edilmiş, gülçe, lale gibi kabartma motifleri ile sade bir tezyinatla oluşturulmuştur.

Pencere Açıklığı: Türbelerin dış cephesinde bulunan türbede medfun olan kişiye dua edilmesi amacıyla yapılmış, dua, niyaz, muvâcehe olarak da adlandırılan pencereler, ziyaretçiler tarafından türbenin içine girmeden dualarını okuyabildikleri açıklık olarak bırakılmış bir mimarî unsurdur.[132] Dua pencereleri ilk devir İstanbul türbelerinde karşımıza çıkan bir yenilik olup manevi değere sahip kişilerin türbeleri için yapılan türbe unsurlarından biridir.[133] Âsumânî türbelerde ise dua edilen yerin bu pencere açıklıkları olabileceği gibi daha çok tâkkapıların dua penceresi görevi gördüğü anlaşılır.[134]

Âsumânî türbelerde bulunan pencereler ise tâkkapı haricinde tüm cepheleri saracak şekilde düzenlenmiştir. Âsumânî türbeler, dışarıdan bakıldığında türbe içerisindeki kabri görecek şekilde inşa edilmiştir. Bu pencere açıklıkları tâkkapı ile eşit veya yakın uzunlukta olup duvar yerine kullanılmış ve çârduvar türbe yapılarından da cephesini çevreleyen pencere açıklıkları sayesinde ayrılmıştır. Âsumânî türbelerden pencere açıklığı bulunanların hemen hepsinde bu pencere açıklıkları lokma demir şebeke ile örüldüğü görülmüştür.

Sanduka ve şâhideler: Sandukalar, kaynaklarda genelde ahşap ve benzeri malzemeden yapılmış ve sembolik olarak türbenin ziyaret edilen bölümüne yerleştirilmiş ise sanduka olarak ifade edilir. Mermer malzemeden yapılanlara ise genellikle lahit ismi verilmektedir. Lahit, bir defin şekli olup ölünün kıble istikametinde açılan oyuğa yerleştirilmesine karşılık gelen bir tanımdır. Bu sebeple mermerden olanlara da sanduka isminin verilmesi daha doğru bir kullanımdır.[135] Âsumânî türbelerin üzerlerinin açık olarak inşa edilmiş olmaları hasebiyle

[131] Doğanay, "Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları)", s. 191.
[132] M. Baha Tanman, "Hacet Penceresi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, c. XIV, s. 435.
[133] Doğanay, "İlk Devir Osmanlı Türbelerinde Mimarî Plastik ve Tezyinat", s. 24.
[134] Doğanay, "Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları)", s. 191.
[135] Doğanay, "İlk Devir Osmanlı Türbelerinde Mimarî Plastik ve Tezyinat", s. 28.

sandukaları mermer malzeme ile yapılmıştır. Bu türbe yapılarında mermer sandukaların bazılarının üzeri kapalı olacak şekilde yapıldığı gibi toprak açıklığı bırakılanlar da vardır. Aynı zaman da sandukalar sade bir tezyinata sahip olup üzerinde gülbezekler, hançer kabartmaları ve bitkisel motiflerin kullanıldığı görülmüştür.

Sandukaların üzerinde baş ve ayak şahideleri yükselmektedir. Baş şahidelerinin bazılarında sadece yazı bulunurken bazı şahideler de medfun olan kişinin konumuna göre farklı şerpuşların yerleştirildiği tespit edilmiştir.

Sütun: Çoğunlukla bir kaide üzerine oturan sütunlar, ayrıca gövde ve başlıktan müteşekkildir. Mimarînin ilk dönemlerinden beri kullanılmış bir öğe olup tek parça olabileceği gibi birden fazla parçadan da oluşturulmuştur.[136] Sütunlar, taşıyıcı mimarî unsurlardan biri olup türbelerde daha çok revak ve çardak sisteminde kullanılmaktadır. Erken devir Osmanlı sütunları devşirme sütun ve başlıkları kullanılırken, İstanbul türbelerinde Türk sütun ve başlıklarının kullanıldığı görülmüştür.[137]

Âsumânî türbelerde sütunlar genellikle en yalın halde kullanılmış, XVIII. yüzyıl örneklerin de ise ampir üslubundaki sütun başlıkları tercih edilmiştir.

Silmeler: Mimarînin yardımcı unsurlarından biri olan silmeler, düz olabileceği gibi girinti ve çıkıntı şeklinde de olabilir. Güneşin değişen açılarına göre çizgi ve şeritler halinde gölgeler oluşturan silmeler, kitabe ve pencerelerin çevresinde çerçeve görevi görmektedir.[138]

Âsumânî türbelerin üst örtüsü olmaması sebebiyle sütunlar üstte bir kiriş ile birbirine bağlanmaktadır. Bu kirişlerde bulunan silmeler olduğu gibi penceresi olan âsumânî türbe yapılarında da pencere sövelerinde silmelerin kullanıldığı görülmüştür.

Tüm bu mimarî unsurlar, âsumânî türbelerin genelinde, hepsi birlikte olacak şekilde kullanıldığı gibi bahsedilen birkaç unsura sahip âsumânî türbelerde mevcuttur.

---

[136] Ali Gevgilili vd. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: Yem Yayınları, "Sütun", 1997, c. III, s. 1715; Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, "Sütun", c. IV, s. 1855.
[137] Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı*, s. 45.
[138] Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, "Silme", c. IV, s. 1817.

b. Âsumânî Türbe Tezyinî Unsurlar

Malzeme ve Teknik: Osmanlı mimarî yapılarında tezyinî unsurlar oldukça fazla olup mimarînin hemen her alanında süslemelere yer verilmiştir. Osmanlı döneminin ilk devirlerinden son dönemine kadar mimarî unsurlar da değişim görüldüğü gibi tezyinî unsurlarda da gelişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Osmanlı türbe mimarîsi incelendiğinde bu değişimin malzemeye de yansıdığı görülmektedir.

Taş, Osmanlı mimarî yapılarının ana malzemesini oluşturmaktadır. Klasik devir türbe tezyinatında taş işçiliği, profilli silmeler de görüldüğü gibi aynı zaman da kabartma ve oymalarda da yaygın olarak kullanılmıştır.[139] İlk dönem âsumânî türbe yapılarında küfeki taşının kullanıldığı görülmekle beraber sonrasında inşa edilen âsumânî türbelerde mermer malzeme kullanılmıştır. Küfeki taşından yapılan ilk dönem âsumânî türbeler, parmaklık şeklinde kısa sütunlar ile üstte harpuşta ile birleştirilmiştir. Pencere açıklığı bulunan âsumânî türbe yapılarında ise kullanılan bir diğer malzeme olarak lokma demir şebekeler dikey ve yatay biçimde olacak şekilde örülmüştür. Âsumâni türbelerde taş işçiliği, türbe cephelerindeki profilli silmelerde, türbe içerisindeki mermer sandukaların kabartma ve oyma motiflerinde aynı zaman da mezar taşı ve kitabelerinde görülmektedir. Ayrıca sadece mermer sütunlardan oluşan âsumânî türbelerde sütun başlıklarındaki silmelerde de taş işçiliğine rastlanılmaktadır.

Bezeme Unsurları: Osmanlı mimarîsinde tezyinî unsurlar arasında motifler önemli bir yere sahiptir. Türbe tezyinînde de kullanılan bu motifler çeşitli tezyinî elemanlarla oluşur. Kitabe ve mezar taşlarında görülen yazı (hat) bunların başında yer almaktadır. Kapalı türbelerin dış cephe, kubbe, revak levhalarında vs. alanlarında görülen yazı[140], âsumânî türbelerin inşa kitabesinde, düz atkı üzerinde, mermer sanduka kenarında ve mezar taşı kitabelerinde farklı çeşitte örnekleri görülmektedir.

Âsumânî türbelerde kullanılan bir diğer tezyinî unsur rumî bezemelerdir. Rumî, Anadolu'ya ait manasına gelmekte olup Âsumânî türbelerin dış cephesini çevreleyen rumî bezemeler, düz atkılarda yer almış sade bir tezyinata sahip olan bu grup türbe içinde dış cephe ve sandukalarda kullanıldığı görülmüştür.

Yine bu grup türbe yapısında kabartma ve oyma tekniği ile yapılmış motiflere rastlanmaktadır. Kapıların üzerinde gülçe, sandukaların yan yüzeylerinde gülbezekler yer

[139] Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı*, s. 57-60.
[140] Doğanay, *Osmanlı Tezyinatı*, s. 77-78.

alırken nadiren dış cephede nebati motifler de kullanılmıştır. Âsumânî türbelerin sade tezyinîyle mezar taşlarındaki sadelik paralellik arz etmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında bu grup türbe içerisindeki çoğu mezar taşının sadece mezar kitabesinden oluştuğu görülmüştür. Bu motiflerin haricinde bir türbe örneğinde sandukada hançer kabartma motifi kullanılmış başka bir türbedeki mezar taşında da istiridye motifine rastlanılmıştır.

C. AÇIK TÜRBELERİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

1. Hadis Kaynaklarının Açık Türbe Oluşumuna Etkisi

Âsumânî türbelerin inşa sebeplerine bakıldığında günümüze ulaşan vasiyetlerde sünnete uygun gömülme arzusundan kaynaklı bir türbe yapısı oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Hadis referanslı bu türbe yapılarında Peygamber Efendimizin sözleri ve sahabenin uygulamaları bu tipte bir türbe yapısının oluşmasına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de ise Allah, insanın canını aldıktan sonra onun bir kabrin içine konulmasından bahseder öylece ortada bırakılmayan insan, yine Allah'ın dilediği vakitte topraktan çıkarılarak dirilecektir.[141] İslamiyet'in gelişiyle beraber değişen birtakım uygulamalar arasında defin şekli gelmekte olup bu süreçten sonraki dönemlerde Peygamber Efendimizden nakledilen hadislerde kabirlerin nasıl ve ne şekilde olması gerektiğine dair hadis rivayetleri bulunmaktadır.

Câbir b. Abdullah'tan nakledilen; "*Rasulullah, kabirlerin kireçlenmesini, üzerine oturulmasını ve üzerine bina yapılmasını yasakladı*."[142] hadis-i şerifi, sünnete ittibâ eden kişilerce türbelerini üst örtüsü olmaksızın inşa edilmesi fikrine yaklaştırdığı görülmüştür. "Binâ" kelimesinin burada inşa edilebilecek mescit, medrese, türbe ve içinde oturulan ev gibi anlamları taşıdığı düşünülür. Yaygın kanaat ise binâdan kastın mescit ve türbe inşası olacağıdır.[143] Sahabenin uygulamalarına baktığımızda, Ebu Said el-Hudrî'nin vefat etmeden önce oğluna Medine'de nereye gömülmek istediğini gösterdiği ve ardından üzerine kubbeli bir yapı yapılmamasını vasiyet ettiği rivayet edilir.[144] Ebu Said el-Hudrî'nin en çok hadis rivayet eden yedi sahabeden biri olması ve bu isteğinin hadislere olan bağlılığın bu durumda etkili olduğu söylenebilir. Yukarıdaki hadis metninin sonunda gelen "*üzerine bina yapılmasını yasakladı*" ibareleri alimler arasında iki farklı şekilde yorumlanmıştır. Ebu Hanife ve talebesi Ebu Yusuf gibi Hanefî alimleri, kabirlerin üzerine bina ve kubbe yapılmasının keraheti üzerine rivayetlerde bulunmuşlar, Ahmed b. Hanbel de bu hadis-i şerif gereğince kabirlerin üzerine "fustat" denilen yünden yapılmış, çadır benzeri uygulamayı kendi kabrinde istemediğini vasiyet

[141] "Sonra onu öldürür ve kabre koyar. Sonra, dilediği zaman onu tekrar diriltir." (el-Abese 80/21-22.)
[142] Müslim, "Cenâiz", 94.
[143] İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn*, çev. M. Yaşar Kandemir vd., İstanbul: Erkam Yayınları, 2019, c. VII, s. 412.
[144] Raşit Küçük, "Ebû Saîd el-Hudrî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, c. X, s. 223-224. Ebu Said el-Hudrî'nin Edirnekapı'da bulunan makam türbesi de üzeri açık olacak şekilde inşa edilmiştir.

etmiştir.[145] Bunun yanı sıra İmam Nevevî ve İmam Şâfi ise kişinin kabri kendi mülkiyetinde ise üzerine bina yapılmasını mekruh, umuma ait yerde ise de haram olacağını savunmuşlardır. Zahirî imamlarından İbn Hazm ise kabirler üzerine yapılacak her türlü binanın haram olduğunu ifade etmiştir.[146]

Bazı selef alimleri de bu uygulamanın ilk dönem de yerleşmemiş bir tevhit inancı gereğince engellendiği sonraki dönemlerde şirk unsuru oluşturacak bir durumun olmadığından ulema ve meşâyihten önemli kişilerin kabirlerinin üzerine koruma maksatlı türbe inşa edilmesinin caiz olduğunu ifade etmişlerdir.[147] Şirk unsurunun ortadan kalktığı düşünülse dahi sonraki dönem evliya ve zât türbelerinde görülen ve halen günümüzde dahi türbelerden medet umulması ve türbeler içinde namaz kılınması bu durumun hassasiyetini göstermektedir.

Bu sebeple Hz. Âişe'den nakledilen bir başka hadis-i şerif türbe mimarîsi için önem arz etmektedir; "*Nebi aleyhi's-selâm ahirete rıhlet eylediği hastalığında: "Allah yehûd ve nasârâyı rahmetimden uzak kılsın! Bunlar peygamberlerinin kabirlerini mescid edindiler" buyurmuştur. (Hazret-i) Aişe: "Böyle bir endişe olmasaydı (Ashâb-ı Kirâm) Resulullah'ın kabrini açık bırakırlardı. Lakin ben mescid edilmesinden korkarım" demiştir*."[148]

Peygamber Efendimiz bu hadisinde Yahudi ve Hıristiyanlara benzememeleri için ümmetini uyarmakta kabirlerin mescitler haline getirilmesini yasaklamaktadır. Peygamber Efendimiz vefat ettiği sırada Hz. Âişe'nin odasındadır ve defni Hz. Âişe'nin hücresine gerçekleşmiştir. Peygamberimizin Hz. Âişe'nin odasına gömülmesi Hz. Ebubekir'den rivayetle gelen "*Allah her peygamberin ruhunu defnedilmesini istediği yerde kabzeder, ya da peygamberler öldükleri yerlerde defnedilirler*"[149] hadis-i şerifi gereğince kapalı bir mekâna, hücre-i saadete gömülmesini gerekli kılmıştır. Bu şekilde olması insanları Peygamberimizin kabrinden uzak tutmak için bir sebep olmuştur. Ayrıca Hz. Âişe'nin şahsi odası olması sebebiyle dışarıdan kabir ziyaretine gelinmesini engelleyici olmaktadır. Bu da Peygamberimizin kabrini bir ibadet yeri haline gelmesinden korumaktadır. Hadis metninin devamında *"(Ashab-ı Kirâm) Rasulullah'ın kabrini açık bırakırlardı*" ifadesi de böyle bir endişe duyulmasa Câbir b. Abdullah'tan rivayet edilen hadis gereğince sahabenin sünnete uygunluk açısından Peygamberimizin kabrinin üzerini açık bırakmayı düşündükleri

[145] Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, s. 480.
[146] İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn*, s. 412.
[147] Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn*, c. VII, s. 414.
[148] Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, s. 479.
[149] Tirmizî, "Cenâiz", 33.

anlaşılmaktadır. Tüm bu uygulamanın temel de tek amacı tevhit inancını koruma isteğidir. Bu açıdan bakıldığında Peygamberimizin kabri, vefat ettiği yerin ev olması, Peygamber olması sebebiyle vefat ettiği yere gömülmesi gerektiği için kapalı bir mekânda bulunmaktadır. Direkt olarak kubbeli bir yapı inşa edilip oraya defin gerçekleşmemiştir. Sonraki dönemlerde Mescid-i Nebevî'nin genişletilmesi çalışmaları ile günümüzdeki halini almıştır.

Yukarıda bahsedilen iki hadis-i şerif beraber değerlendirildiğinde kabirlerin üzerine mescit, türbe vb. yapıların inşa edilmesi bir mekânı oluşturduğu için bir ibadet mahalli olmasını hızlandırabilir. Bu sebeple Peygamberimiz kendi kabrinin vefatından sonra mescide çevrilmesinin önüne geçmek için uyarıda bulunmuştur. Yukarıda zikredilen hadisler ileri ki dönemlerde üzeri açık bir şekilde inşa edilen türbe yapılarının oluşmasına sebep olmuş ayrıca ulemanın çoğunluğu kabirler üzerine yapılan yapıları sünnete aykırılık olarak görmüş ve fıkhen mekruh veyahut haram hükmünü vermişlerdir.

Peygamber Efendimizin vefatının ardından yaklaşık olarak üç yüzyıl kadar kubbeli diyebileceğimiz bir türbe yapısına rastlanmamaktadır. Fakat İmam Şafi'nin (ö. 204/820), el-Ümm adlı eserinde *"Mekke'de bazı valilerin bu nevi kabristan dahilinde inşa edilmiş olan kubbelerin yıkıldıklarını gördüm. Halbuki ulemadan hiçbirisi bunu men etmemiştir."*[150] ifadeleri ilk türbe yapısı olarak tarihi kaynaklara geçen Kubbetüs- Süleybiyye'den yaklaşık bir asır önceye tarihlenmektedir. Ayrıca Hz. Ömer'in, Zeynep b. Çahş'ın kabri üzerine kubbeli bir yapı yaptırdığı bilinmektedir.[151] Sonrasında ise İbn Ömer tarafından bu kubbenin kaldırıldığı rivayet edilmiştir. Hz. Ali'nin torunu Hasan b. Hasan vefat ettiğinde eşi Fatma b. Hüseyn'in eşinin kabri üzerine kubbe kurdurduğu bilinmekte ve bu kubbeli yapının hadis-i şerif gereğince bir yıl sonra kaldırıldığı nakledilmiştir. Yine Muhammed b. Hanefiyye'nin İbn-i Abbas'ın kabri üzerine kubbe yaptırdığı rivayetler arasında yer almaktadır.[152] Burada bahsedilen kubbeli yapıların günümüzdeki taş, tuğla vb. inşa malzemesinden yapılmadığı bunların çadır benzeri mezarı korumak için yapılan geçici unsurlar olduğu düşünülmektedir.[153] Ayrıca Hz. Ömer'in bu hadisi bilmemesi veya duymaması mümkün olmayacağı için kubbe denilen yapının kabri bir tür koruma amaçlı çadır benzeri bir sistem olduğunu düşünmekteyiz. Yukarıdaki rivayetler bu

[150] Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi,* s. 481.
[151] Muhammed Hamidullah, "Zeyneb bint Cahş", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, c. XLIV, s. 358.
[152] Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi,* s. 480.; Recep Uslu, "Hasan b. Hasan b. Ali" DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, c. XVI, s. 324.

[153] Hakkı Önkal, "Ekrem Hakkı Ayverdi Külliyatında Türbe Mimarîsi" *Ekrem Hakkı Ayverdi 30. Yıl Hatıra Kitabı*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2014, s. 135.

minvalde değerlendirildiğinde kabrin belli bir süre muhafazası için gerekli olabileceğini çıkarabiliriz. Peygamber Efendimiz vefat ettiğinde kapalı bir yere gömülmüş olması ve sonraki dönemlerde kabrinin üzerine kubbeli bir yapı yapılmış olması o dönem de tevhit ilkesini korumak için önem arz etmektedir. Ayrıca Peygamberlerin vefat edildikleri yere gömülmesinin bir gereği olarak Peygamberimizin de kapalı mekân içine defnedilmesine kanaat getirilmiştir. Toplumda öne çıkan bazı önemli şahsiyetlerin kabirleri de maddi ve manevi tehlikelere karşı önceden yapılmış kapalı mekânlara gömülmeyi gerekli kılmıştır.[154] Bu düşünceyi savunmayan sonraki dönem Osmanlı alimlerinden İmam Birgivî gibi şahsiyetler, *"Kabirler üzerine yapılan kubbelerin yıkılması vaciptir."*[155] şeklindeki fetvaları gereğince kendi türbe yapılarının da üzeri açık şekilde olmasını talep etmişlerdir. Sonuç olarak hadis kaynaklı bu türbe yapıları üst örtüsü olmayan türbelerin oluşmasının önünü açmıştır. Bu türbe tipinde çok fazla örnek bulunmuyor olsa da âsumânî türbelerin yapılış sebepleri hadis kaynaklarında geçen defin ve kabirlerin ne şekilde olmasıyla ilgili olduğunu düşündürmektedir.

2. Sultan II. Murad'ın Vasiyetinin Açık Türbe Mimarîsine Yansımaları

Sultan II. Murad, 1404 yılında Amasya'da dünyaya gelmiş 1421'de babası Çelebi Sultan Mehmed'in vefatıyla birlikte Osmanlı tahtına geçmiş, Bursa'da hüküm süren son Osmanlı Padişahıdır. Sultan II. Murad'ın türbesi Bursa'nın Muradiye semtinde bulunan Muradiye Külliyesi içerisinde yer almaktadır. Sultan Murad'ın bânîsi olduğu külliye; cami, medrese, imaret, hamam ve türbeden müteşekkildir. Sonraki dönemlerde hazireye hanedan mensupları ve saraydan kişiler defnedilmiş böylece külliye günümüze ulaşmıştır.[156] Osmanlı Türbe mimarîsin gelişiminde yeniliklerin oluşumuna öncülük etmiş olan Sultan II. Murad Türbesi, Selçuklu türbelerinde görülen serdap kısmının ortadan kalkmasına aynı zamanda külah yerine kubbeli türbe tiplerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.[157]

Türbe caminin güney batı tarafında iki sıra tuğla bir sıra taş diziyle örülmüş, 13,45 × 13,45 m. ile 6,90 × 6,90 m. ebadında iç içe geçmiş iki kareden oluşmaktadır, Sultan II. Murad'ın sandukasının bulunduğu kısım dört ayak ve dört sütun ile birbirine sivri kemerler ile bağlı olup

[154] Kırış, "Hz. Peygamber'in Cenaze ile İlgili Uygulamaları", s. 56.
[155] İmâm Birgivî, *Bid'at ve Müstehâb Kabir Ziyaretleri*, Muhammed Humeyyis, (haz.), A. Muhammed Beşir çev., İstanbul: Guraba Yayınları, 1997, s. 21.
[156] Halil İnalcık, "Murad II", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, c. XXXI, s. 164.; Doğan Yavaş, "Muradiye Külliyesi", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, c. XXXI, s. 196-198.
[157] Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s. 126.; Doğanay, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarîmize Tesiri", s. 99.

kubbeye geçiş aslan göğsü ile sağlanmış kubbenin ortasında yağmur suyunun toprağa inmesi için bir açıklık bırakılmıştır. Türbeye giriş sivri kemerli eyvandan geçilerek basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Kapının üzerinde ise kartuşlara ayrılmış Arapça kitabe yazılıdır. Ayrıca girişteki eyvanın üzerinde geniş bir saçak bulunmakta içerideki sadeliğe nazaran oldukça ihtişamlı bir tezyinata sahip olduğu görülmektedir.[158] Türbenin Fatih devrine rastlayan kapısı, binilerindeki renkli kakma rûmî motifler ile nadir görülen bir tezyinata sahiptir.[159] Pek çok kaynakta türbe içerisinde herhangi bir süslemeye yer verilmediği[160] söylenmiş olsa da trompların arasında çiçek ve yaprak motiflerinin izleri bulunduğuna dair görüşler de bulunmaktadır.[161]

Sultan II. Murad'ın vefatından beş yıl önce hazırlatmış olduğu vasiyetine bakıldığında açık türbe mimarîsin oluşmasındaki sebeplerin hemen hepsini bünyesinde barındırdığı görülebilir. Sultan II. Murad'ın türbesi, yazdırmış olduğu vasiyetine uygun şekilde özel olarak inşa edilmiş bunun yanı sıra türbe, mimarî açıdan birtakım yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Ayrıca kubbe de bulunan açıklık sebebiyle de Osmanlı Türbe mimarîsinde yeni bir türbe anlayışını da oluşturduğu söylenebilir.[162]

Cemaziyelâhir 850/1446 yılında Arapça ve bundan 15 gün sonra Recep ayında Türkçe olarak iki adet vasiyetname metni hazırlandığı bilinmektedir.[163] Vasiyetnamede Sultan II. Murad, Manisa'da bulunan mal varlığından Mekke ve Medine fukarası için ayrılan parayı, ayrıca hac ve namaz ıskatı için ayırdığı 1000 filoriyi ve de türbesinin yapılması için 5000 filorinin harcanmasını istediğini ve bunun yanı sıra vefat ettikten sonra hangi gün, nereye ve kimin yanına gömülmek istediğini detaylıca tarif etmiştir.[164] Vasiyetnamenin Arapça metni Midhat Sertoğlu tarafından tercüme edilmiş, Türkçesi ise İ. Hakkı Uzunçarşılı tarafından şerhiyle birlikte yayınlanmıştır.[165] Burada vasiyetname içerisinde türbenin inşası ile ilgili kısmı Uzunçarşılı neşrinden vereceğiz.

---

[158] Yavaş, "Muradiye Külliyesi", s. 196-198.; Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s. 126-127.; Aziz Doğanay, *Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyinat*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 105-106.

[159] Ayverdi, *Osmanlı Mimarîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri (806-855/1403-1451)*, s. 325.

[160] Aslanapa, *Türk Sanatı*, s. 286.

[161] Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s. 127.

[162] Doğanay, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarîmize Tesiri", s. 99-108.

[163] Ayverdi, *Osmanlı Mimarîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri (806-855/1403-1451)*, s. 323.

[164] Uzunçarşılı, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi", s.1-3.

[165] Uzunçarşılı, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi" s. 1-17.; Midhat Sertoğlu, "İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi", *Vakıflar Dergisi* (II), 1969, s. 67-69.

"… ve dahi vasiyet edüp şöyle buyurdu ki Burusa'da merhum oğlum Ali[166] yanındagı kabrün katında koyalar amma igen yakın komayalar ve zir-i zemin etmeyüp sünnet mûcebince yire gömeler ve dahi vasiyet edüp buyurdı ki: Ol malumdan beş bin filori harcedüp üzerime bir çâr-divar türbe yapalar üstü açık ola ki üzerime yağmur yağa amma çevre yanını örtme edeler altında hafızlar Kur'an okumağ içün. Ve vasiyet edüp buyurdu kim benden sonra evlâdumdan ve ensabumdan filcümle soyumdan sopumdan her kim ki ölicek olursa, benüm yanımda komayalar ve katuma getürmeyeler ve dahi vasiyet edüp şöyle buyurdı kim eğer Burusa'dan gayri yerde fevt olursam şöyle ideler ki penc-şenbeh gün kabrüme koyalar…"

Osmanlı devrinde üzeri açık türbe mimarîsinin oluşmasına öncülük ettiği düşünülen türbe, Sultan II. Murad'ın vasiyetinde belirttiği gibi sünnete uygun defin şekli olan -önceki Padişahlarda olduğu gibi değil de- direkt olarak toprağa gömülme biçiminde gerçekleşmiştir. Sultan II. Murad'ın bu arzusunu *"zîr-i zemin etmeyüp sünnet mûcebince yire gömeler"* ifadelerinden anlamaktayız. Bunun yanı sıra Arapça vasiyetname metninde "*Ve lâ yüc'al lehû serdâbü ke-sâri's- Selâtin*" ibaresi yer almaktadır. Burada Sultan Murad kendinden önceki Sultanlar gibi serdaplı bir türbe yapısı istemediğini açıkça ifade ettiği görülmektedir.[167] Ayrıca yağmur suyunun kabrine değmesini istediğini de "*üstü açık ola ki üzerime yağmur yağa*" diyerek belirtmiştir. Allah'ın rahmetinden yararlanmak ümidiyle; üzerinin açık bırakılmasını isteyen Sultan Murad, ayrıca hafızların Kur'ân-ı Kerîm okuması için çevre yanlarının kapalı olacak şekilde inşa edilmesini de "*çevre yanını örtme edeler altında hafızlar Kur'ân okumağ içün.*" sözleriyle dile getirmiştir.[168] Vasiyetnamenin hazırlandığı dönem de sadece vasiyetname metnine dahi bakılsa Sultan II. Murad'ın, henüz inşa edilmeyen türbesinin tipolojisine dair temel ipuçları verdiği görülür. Ölümünden sonra inşa edilen türbe genel anlamda Sultan Murad'ın isteğine göre inşa edildiği söylenebilir. Türbenin üst örtüsünün daha fazla açık değil de bu şekilde inşa edilmesinin Kur'ân-ı Kerîm okuyacak hafızların bulunduğu bölümün üzerinin kapalı olmasının istenmesi sebebiyle bu türbe şeklini zorunlu kıldığı düşünülebilir. Kubbede bırakılan açıklıktan gelecek olan yağmur suyu yeterince kabrin üstünü ıslatmasa da Sultan Türbesi olması dolayısıyla kubbe sistemi üzerinden bu açıklığın verilmesi en makul

[166] Arapça metinde Alâeddin olarak geçmektedir.
[167] Doğanay, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarîmize Tesiri", s. 106.
[168] Ayverdi, *Osmanlı Mimarîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri (806-855/1403-1451)*, s. 322.

karar olarak gözükmektedir.[169] Günümüzde yağmur suyu için bırakılan bu açıklık vasiyete aykırı olarak yakın zamanda cam malzeme ile kapatılmıştır.[170]

Açık türbe yapılarının inşa edilmesinde farklı sebepler olacağı gibi ana neden sünnete uygun gömülme arzusundan kaynaklanmaktadır. Sultan II. Murad'ın vasiyetinde geçen "sünnet mûcebince" ifadesi cesedin diğer padişahlarda olduğu gibi tahnit edilmemiş olabileceği düşüncesini de akla getirmektedir.[171] Daha sonraki dönemlerde açık türbe yapıları kabirler üzerine herhangi bir yapının inşa edilmemesini söyleyen hadisler ile desteklenmiş olarak karşımıza çıkmakta fakat Sultan II. Murad'ın vasiyetinde bir hadis metni geçmemektedir. Burada bahsedilen sünnete uygun gömülme arzusu, tahnit uygulaması yapılmadan toprağa gömülme olarak anlaşılabilir. Sonraki dönem açık türbe arzulayan kişilerin vasiyetlerinde kabrin üzerine bir yapı yapılmamasına dair hadis referanslı istekler olduğu anlaşılmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken konu Sultan II. Murad'ın cenazesinin diğer Osmanlı Padişahlarının defin şekillerinden ayırt edici olarak Peygamber Efendimizin uygun gördüğü ve sahabenin de tavsiye ettiği defin şekli olan herhangi bir tahnit uygulaması olmadan direkt olarak toprağa gömülme şeklidir. Sultan II. Murad'ın açık türbe mimarîsine öncülük ettiği düşünülen kısım ise yağmur suyunun toprağa değmesi üzerinden değerlendirilebilir.

Yağmur suyu İslam geleneğinde rahmet olarak görülür, Kur'ân-ı Kerîm'de "*İnsanlar bütün ümitlerini yitirdikten sonra yağmuru indiren ve rahmetini yayan O'dur*."[172], ayetinde olduğu gibi başka ayetlerde de yağmur suyunun; ölü topraktan çeşitli bitkilerin çıktığı gibi ölülerin de bu şekilde diriltileceği arasında bir bağ kurulmuş, rahmetinin müjdecisi, olarak yağmurlar anlatılmıştır.[173] Bu anlayış çevresinde Sultan II. Murad'da Allah'ın rahmetinden mahrum kalmak istememiş ve kabrinin üzerine yağmur suyu gelecek şekilde bir türbe tasavvuru oluşturmuştur. Ayrıca türbe kapısın üzerinde bulunan kitabe, *"... üzerine mağfiret yağmurları*

[169] "İstanbul Fatihinin babası kendisinin bir türbeye değil, üzerine rahmet yağan bir toprağa gömülmesini vasiyet etmişti, ama sonraki Osmanlı siyasileri Murad II. türbesinin kubbesini gözlü yapıp, mezarının üstünü de toprak bırakarak onun vasiyetini öyle yorumlamaktan kendilerini alıkoyamadılar." Ünsal, *İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması,* s. 77.

[170] Ertan Daş, *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri*, s. 89.

[171] Doğanay, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarîmize Tesiri", s. 106.

[172] Eş-Şûrâ 42/28.

[173] "Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur. Nihayet o rüzgârlar ağır bir bulut yüklenince onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhalde bundan ibret alırsınız." (el-A'râf 7/57.)

yağdırsın"[174] ibaresi ile sonlanmaktadır. Kitabenin sonunda yer alan bu dua cümlesi Sultan II. Murad'ın, yağmur suyu ile ilgili isteğinin yerine getirilmiş olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Açık türbe yapılarını üst başlık olarak ele aldığımızda Sultan II. Murad türbesi tüm bu türbe yapılarını kapsayacak cihette yer almaktadır. Vasiyette geçen "çar-divar" türbe tanımlaması sonraki dönemlerde ortaya çıkmış etrafı duvarla çevrili üzeri açık türbelere öncülük etmiş olabileceği gibi, kafesli türbe yapılarının inşa edilmesinin altındaki sebeplerle de uyuşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sadece âsumânî türbeler için değil kapalı türbelere alternatif olarak düşünebileceğimiz yağmur suyu akışının sağlandığı diğer açık türbe olarak adlandırılan yapılar içinde bir öncülük arz ettiği söylenebilir.

Sonuç olarak baktığımızda Sultan II. Murad, hazırlatmış olduğu vasiyetinden beş yıl sonra 1451 yılında Edirne'de hayatını kaybetmiş ve bu süreçten sonra vasiyete uygun bir türbe inşa edildiğini mimarî tarih yazmıştır. Günümüze ulaşmaları sebebiyle vasiyetname ve türbe arasındaki bütünlüğü görebiliyor ve buradan yola çıkarak Osmanlı Hanedan türbeleri arasında daha önce görülmemiş bir türbe tipolojisi ile karşılaşıyoruz. Ve bu türbe yaklaşık yüzyıllık bir süre sonunda İstanbul'da görülen üst örtüsü olmayan açık türbelerin oluşumundaki fikir ile paralellik arz ettiği ve bir öncü olabileceği düşüncesini oluşturmaktadır. Özellikle âsumânî ve kafesli türbelerin oluşumunun ardındaki sebeplerle Sultan II. Murad'ın Türbesi Allah'ın rahmetinden mahrum kalmama fikri üzerinde birleşmektedir. En nihayetinde bu fikir üzerinde birleşen türbe yapılarını vasiyetlerinde belirten kişilerin Peygamberin sünnetine bağlı, dindar kişiler olduğunu gösteren bir niteliktedir.

3. Açık Türbe Oluşumunda Kadızadeliler Hareketi

XVII. yüzyıl Osmanlısında dinde tasfiye hareketi olarak başlayan, Sultan IV. Murad devri ile Sultan IV. Mehmed'in saltanatının ilk devirlerine kadar devam eden Kadızâdeliler hareketi, IV. Murad devrinde kürsü vaizliği yapan ve bu harekete öncülük eden Kadızâde Mehmed Efendi'ye nispetle bu isimle anılmaktadır.[175] Hareketin üç önemli temsilcisi bulunmakta ve bunların başında Kadızâde Mehmed Efendi (d.1582- ö.1635) gelmektedir. Kadızâde Mehmed Efendi, İstanbul'da vaizlik yapan sadece şer'i ilimlerle ilgilenen aynı zamanda manevi Hocası

[174] Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s. 131.
[175] Solakzâde, *Solakzâde Tarihi*, s. 628.; Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: "Kadızadeliler Hareketi", s. 208.; Çavuşoğlu, "Kadızadeliler", s. 100-102.

olarak gördüğü İmam Birgivî'nin düşünce çizgisinde ilerleyen bir hatiptir.[176] Vaizliği boyunca bidatlere karşı halkı sözlü olarak uyarması ile hareketin birinci dönemini oluşturmuştur. İkinci önemli temsilcisi olan Üstüvânî Mehmed Efendi (d.1608- ö.1661), halkı tüm bidatlerden arındırmak için faaliyetler göstermiş ve saraya yakın olması sebebiyle bu eylemlerini daha rahat bir şekilde sürdürebilmiştir. Aynı zamanda Üstüvâni Mehmed Efendi, Kadızâde Mehmed Efendi dönemindeki reddiyeleşme seviyesinde kalan düşüncelerin pratiğe döküldüğü dönem olmuştur.[177] Vânî Mehmed Efendi (d.?- ö.1685) ise hareketin üçüncü temsilcisi olarak anılmakta Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu sadrazam Fâzıl Ahmet Paşa tarafından keşfedilerek İstanbul'a vaizlik makamına getirildiği bilinmektedir. Vâni Efendi, Sultan IV. Mehmed'e yazdığı duanâmeler ile ilgisini çekmiş ve Sultan'ın düşünceleri üzerinde etkisi olmuştur. Bu süreçten sonra Sultan IV. Mehmed'in bazı düşüncelerinde menfi anlamda değişikler olmuş ve bidatlere karşı olduğu birtakım söylemleri başlamıştır.[178]

Osmanlı döneminin, XVII. yüzyılına gidildiğinde siyasi ve sosyal düzende farklılıkların ve buhranların yaşandığı bir zaman dilimi olduğu görülür. Kadızâdeliler hareketi veya fakılar olarak anılan bu hareket böyle bir dönem de etkisini göstermiş ve bazı siyasi, sosyal karışıklıklardan yararlanmışlardır. Din adamları olarak görevde bulunan Kadızâdeli sözcüleri dönemin tarikat mensupları sofular/Sivasiler[179] ile tartışmalara girmiş, dini ve sosyal pek çok düşüncede ayrılığa düşmüşlerdir. Kadızâdelilerin, Sivasiler olarak anılan tarikat ehlinin dine sonradan eklemeler yaptıklarına dair düşünceleri bu gruba karşı aşırıya kaçan birtakım hareketlerde bulunmalarını salık vermiştir.[180]

Kadızâdeliler hareketinin fikir dünyasının arkasında bakıldığında ilk olarak XIII. yüzyılda yaşamış olan İbn Teymiyye (h.728/m.1328) düşüncesi olduğu görülür. Bu fikir dünyasına da Birgivî Mehmed Efendi'nin İbn Teymiyye ekolünden etkilenmesi üzerinden ulaşılmaktadır. Bu anlamda harekete daha yakın bir dönem de yaşamış olan İmam Birgivî'nin Kadızâdelilerin fikri gelişimlerini daha fazla etkilediği bilinmektedir. Sonraki dönemlerde

[176] Ocak, "Kadızadeliler Hareketi", s. 214.

[177] M. Raşit Akpınar, "Osmanlı Toplumunda Selefî Düşüncenin Tipik Bir Temsilcisi Olarak Kadızâdeliler", *İlahiyat Akademi Dergisi*, 2015, c. I, sy. 1-2, s. 306.; Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası: 17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsîler*, s. 62.

[178] Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası*, s. 95.

[179] "Halvetî şeyhlerinden olup Kadızâdeliler hareketine karşı çıkan Abdülmecid Sivâsî'nin (ö. 1049/1639) müntesiplerine verilen ad." Cengiz Gündoğdu, "Sivasi, Abdülmecid", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, c. XXXVII, s. 286-287.

[180] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 357-358.

ortaya çıkan Vehhabiliğin de bu düşünce çizgisinin bir devamı niteliğinde olduğu düşünülmektedir.[181]

İbn Teymiyye ekolü, Hanbelî mezhebi içinde başlatmış olduğu İslam dinini bidatlere karşı temizleme girişimleriyle İslam Tarihi içindeki en eski dinde tasfiye hareketi olarak bilinmektedir.[182] "Selefiyye" olarak da bilinen bu hareket, Hz. Peygamber sonrasında ortaya çıkmış bazı uygulamaları bidat olarak görmüş ve bunlara uyan kişileri kafirlikle itham etmişlerdir.[183] Bu düşünce çizgisinin devamını oluşturan İmam Birgivî, bidatlere karşı sert tutumlar ile tanınan bir alim olarak anılır. Dinin bidatlerden arındırılmasını isteyen Birgivî, bidat tanımını şöyle yapmaktadır; "*Bidat, şeriat sahibinin ne kavlen ne fiilen ne sarahaten, ve ne de işareten izni yok iken dinde yeni bir şey icat etmektir.*"[184] Kadızâdelilerin de, genel olarak Hz. Peygamber dönemi sonrasında çıkan bazı uygulamaları bidat olarak değerlendirip bunları reddettikleri gibi haramlığı kesin olmayan fiilleri işleyenlere de kafir nitelendirmesi yaptıkları bilinmektedir.[185] Bidatler karşısında İmam Birgivî'nin düşüncelerini destekleyen Kadızâdeli düşüncesi pek çok konuda da aynı çizgiyi devam ettirmiştir. Birgivî'nin eserleri -özellikle *Tarikat-ı Muhammediyye* eseri- Kadızâdeli vaizlerin elinde bir kaynak olup buradan kendi fikirlerini destekleyici görüşlerle halka hitap etmişlerdir.[186]

Kadızâdelilerin bidat olarak gördüğü pek çok konudan birisi de kabir ziyaretleri ve türbelerin inşası meseledir. Kabir ziyaretleri ve kabirlerin durumu konusunda Kadızâdeli hareketi içerisinde en etkili söylemi Vâni Mehmed Efendi tarafından verilmiştir. Vâni Mehmed Efendi Kadızâdeli düşüncesini destekleyen görüşler serdetmiş olup türbeler ve kabirler konusunda Birgivî'nin söylemlerine uygun faaliyetlerde bulunmuştur.[187]

Birgivî Mehmed Efendi'nin vasiyetinde defin ve kabrinin inşası ile ilgili olarak şu sözler dikkat çekmektedir.

> "Bazı diyarlarda, lahid dedikleri, bir türlü kabir ittihaz edilmektedir. Bunların üstleri, iyice örtülmektedir. Mümkün ise, benim kabrim, böylece olmalıdır. Bu lahidler, diğer kabirlerden

[181] Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası,* s. 63.
[182] Ocak, "Kadızadeliler Hareketi" s. 208.
[183] Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası*, s. 74.
[184] Süleyman Toprak, "İmam Birgivi ve Bidatlere Karşı Tutumu", *İmam Birgivî Sempozyumu*, Mehmed Şeker (haz.), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 67.
[185] Solakzâde, *Solakzâde Tarihi*, s. 629.
[186] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 355.
[187] Keskin, "Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası", s. 66-67.

efdaldir, bizim mezhebimizde yani, ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebinde. Zira, Peygamberimiz aleyhi's- selam, lahid, bizim içindir, diğerleri imansızlar içindir, diye buyurdu."[188]

İmam Birgivî'nin vasiyeti akla o dönemde hala sünnete uygun olmayan defin şekillerinin yapılıyor olabileceğini getirir. Vasiyetinde sadece kabrinin inşası meselesine değil ayrıca yaklaşık olarak kendinden bir asır önce vefat eden Sultan II. Murad'ın da vasiyetinde görüldüğü gibi sünnete uygun defin şeklinden de bahsedilmektedir. Ne şekilde gömülmek istediğini hadislere dayanarak açıklayan Birgivî, aynı zamanda da kabrinin nasıl inşa edilmesi gerektiğini de dile getirmiştir. *"Üzerime yapu yapmayalar ve çadır kurmayalar ve beklemeyeler. Başım ucına bir böyicek taş dikeler. Bellüce olub du'âya tezkire olsun içün. Ve dahi kabrim yıkılacak olursa tamir edeler.*"[189] diyen Birgivî, mezarının üzerinde herhangi bir yapı istememektedir. İmam Birgivî'nin bu sözleri, XVII. yüzyıl da Kadızâdeli fakılar tarafından benimsenmiş ve birtakım türbe yapılarının üzerinin açık olarak inşa edilmesine sebep olmuşlardır. Ayrıca halkın türbe ziyaretlerinde şirke girdiği düşüncesiyle Kanber Baba türbesi örneğinde olduğu gibi tekke ile birlikte tahrip edilmesine varan aşırı uygulamaları olmuştur.[190]

Osmanlı mimarîsinde klasik devrin yaşandığı dönem de Kadızâdelilerin türbeler konusunda Birgivî düşüncesini destekleyici söylemleri kendi dönemi içinde yankı bulsa dahi sonraki dönemlerde çok fazla örneği bulunmayan kafesli türbelerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş olabileceği düşünülür.[191] Bu dönem de bazı türbelerin kafesli olarak inşa edilmesinin altında Kadızâdeliler hareketinin olduğu düşüncesi, Köprülü Mehmed Paşa'nın kafesli türbesinden mülhemdir. Köprülü türbesinin bu şekilde inşa edilmesinin ardında Vâni Mehmed Efendi ve Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Sadrazam Fâzıl Ahmet Paşa arasındaki sıkı dostluk ve neticesinde düşünce etkileşimi olabileceği varsayılır. Köprülüler döneminde yaşan Kadızâdeli liderlerinden Vânî Efendi'nin kabir ve türbelere dair görüşlerinden etkilenen Fâzıl Ahmet Paşa babasının ölümünün ardından kendisinin de defnedilecek olduğu türbenin kubbesini bir rüya üzerine yıktırdığı rivayet edilmektedir.[192] Buradan daha önceden Köprülü

[188] Muhammed b. Pîr Ali Birgivî, *Vasiyetname-i İmam Birgivi*, Muzaffer Ozak (haz.), İstanbul: Ergin Kitabevi, s.268.
[189] Birgili Muhammed Efendi, *Vasiyet-name*, Musa Duman (haz.), İstanbul: R Yayınları, 2000, s. 126.
[190] Fahri Maden, "Edirne Vilayetinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri" s.71 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2581032 (Erişim Tarihi: 26.03.2024)
[191] Sözen, *Türk Mimarîsinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, s. 266.
[192] "… Paşanın gömülü olduğu türbe kubbeli küçük bir camiye benzeyen küçük bir odaydı. İki yıl kadar önce, bu küçük oda, kabrine yağmur suyunun ulaşması için kaldırıldı. Konstantinapoli'de duyduğumuz ve sizlere aynı şekilde aktaracağım neden budur ki; söylediklerine göre, oğlu Büyük Vezir ve Sultan bir gece aynı rüyayı

Mehmed Paşa'nın türbesinin kubbeli olduğu anlaşılabilir. George Wheler ve Jacop Spon'un 1675-1676 yıllarındaki İstanbul seyahatlerinden notlarında şu ibareler yer almaktadır;

> "Üstü sadece grate of wyer'la kaplı bir kubbesi olan bir türbe gözledim.; onunla ilgili şu açıklamada bulunabiliyorum: Şu anki vezirin babası Mahomet Cupriuli'ye [Mehmed Köprülü/Köprülü Mehmed] aittir (…) onunla ilgili olarak: Ölümünden sonra buraya gömülmüş ve bedeni üzerine beyaz mermerden, üstü kurşunla kaplı bu görkemli anıtı diktirmiş; Büyük Senyör [Sultan] ve Vezir-i Azam, her ikisi de aynı gecede şu rüyayı görmüş; yani Köprülü onlara gelmiş ve sıcak basmış olduğundan onlardan samimi bir şekilde kendisini ferahlatmak için bir parça su istemiş. Bu rüyayı büyük Senyör ve Vezir-i Azam sabah birbirlerine anlatmış ve müftüye gidip ne yapmak gerektiği konusunda danışmaya karar vermişler; müftüde, muazzam batıl itikatlarına uygun bir şekilde, kabrin çatısını açarak bedenine yağmur gelmesini sağlamalarını ve böylece ruhuna işkence eden alevleri söndürmeleri gerektiğini tavsiye etmiş."[193]

1662 yılında inşa edilen Köprülü Külliyesinden dört yıl sonraya ait bu gözlemin o dönemde türbenin üzerinin açık olduğu ve ızgara (grate of wyer) ifadesinin de türbenin kafesli bir kubbe yapısı olduğunu düşünmemize yardımcı olmaktadır. Türbenin kubbesinin yıktırılıp ızgara şeklinde bir kafesli türbeye dönüştürüldüğü tam olarak bilinmese de Köprülü Türbesinin ilk dönemlerden beri üzerinin kafesli olduğunu anlamamıza sebep olur. Fâzıl Ahmet Paşa, gerçekten böyle bir rüya görüp ve bu rüya üzerine babasının türbesinin üzerini açtırmış ise bu tipte bir türbenin yapılmasının ardında kendisine yol gösteren kabirler konusundaki menfi düşünceleri ile bilinen dostu Vâni Mehmed Efendi'nin olabileceği düşünülebilir. Köprülü Mehmed Paşa'nın Kadızâdelilerin lideri olan Kadızâde Mehmed Efendi'nin taraftarları ve karşılarında bulunan Şeyh Abdülmecid Sivasi ve takipçileri arasında çıkan ayaklanmanın sorumlularını Kıbrıs'a sürgüne göndermesi[194] aslında iki grup arasında tarafsız bir tutum sergilediğinin bir göstergesidir. Bu sebeple kendisinin türbesi için üzeri açık olması ile ilgili bir düşüncesi olduğuna rastlanılmamaktadır. Ayrıca 1672 tarihli Köprülü Su Yolları haritasında da türbenin kubbeli bir yapı olduğu görülmektedir.[195] Buradan yola çıkarak Fâzıl Ahmet Paşa'nın

görüyorlar. Rüyalarında, Vezir onlara belirerek, ateşler içinde olduğunu biraz su ile ferahlamak için yalvarıyor." Keskin, "Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası (1661-1763)", s. 52-53.

[193] F. W. Hasluck, *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam*, Timuçin Binder (çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013, c. I, s. 205.

[194] Mücteba İlgürel, "Köprülü Mehmed Paşa", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, c. XXVI, s. 258-260.

[195] Çobanoğlu, "Köprülü Külliyesi", s. 255.; Keskin, "Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası", s. 55-56.

Vâni Mehmed Efendi'nin desteğiyle ateşler içinde yandığını düşündüğü babası Köprülü Mehmed Paşa türbesine yağmur suyu gelmesi için açtırdığı sonucuna varılabilir.

Bu dönemden sonra Emetullah Gülnûş Valide Sultan'ın Üsküdar'da kendi adına 1708-1711 yılları arasında inşa ettirdiği Yeni Valide Külliyesi içerisinde inşa edilen kafesli türbesi gelmektedir. 1715 yılında Edirne'de vefat eden Valide Sultan'ın, vasiyeti üzerine vefatından önce inşa edilen türbesine defni gerçekleşmiştir.[196] Vasiyetinde "*Makberem Üsküdar'da ve ol Divitçizade'ye karib olub, üzerime türbe ve üzeri açık müşebbek ola."*[197] ifadeleri geçmektedir. Valide Sultan'ın vasiyetinde özellikle "üzeri açık müşebbek" ifadelerini kullanıyor olması türbesinde kubbe istemediğini belirtmenin bir ifadesi olarak görülebilir. Gülnûş Valide Sultan'ın üstü açık müşebbek bir türbe istemesinin altında yatan sebeplere bakıldığında Kadızâdeli düşüncesinin etkisi olduğu düşünülebilir. Vâni Mehmed Efendi'yi yakinen tanıyan Gülnûş Valide Sultan, Vâni Mehmed Efendi'nin kabirlerle ilgili görüşlerinden etkilenmiş olabileceği gibi[198] türbenin Köprülü Mehmed Paşa'nın türbesinden yaklaşık elli yıl sonra inşa edilmiş olması kafesli türbe tipinde örnek gösterilebilecek bir türbenin var oluşu da Gülnuş Valide Sultan'ın bu tipte bir türbe istemesini kolaylaştırmış olabilir. Ayrıca Sultan IV. Mehmed'in hasekisi olması Kadızâdeli düşüncesine yakın bir çizgide olabileceğini düşündürür. Sultan IV. Mehmed'in kabir ziyaretleri konusunda *"Min-ba'd (bundan böyle), bir ferd dahi mahall-i mezbûra (anılan yere) varmaya; zirâ ekser-i cehele-i nâs (cahil kimseler) sû'-i i'tikâd (bozuk inanç) ile ziyaretgâhlara varup şerâit-i ziyâreti (ziyaret şartlarını) bilmedüğünden şirk ü dalâle (Allah'a ortak koşma ve doğru yoldan sapma) düşer."* ifadeleri Kadızâdeli düşüncesinin devletin en üstündeki kişi olan Padişah'a dahi sirayet ettiğini göstermektedir.[199]

Gülnûş Valide Sultan Türbesi sonrasında Üsküdar'da inşa edilen bir diğer türbe de Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi içindeki Fatma Hanım Sultan Türbesidir. Türbenin üzeri Valide Sultan'ın türbesi gibi kafes şeklinde yapılmıştır. Bu tip bir türbe tercih edilmesinin sebebi olarak da babası Melek Ahmed Paşa'nın Vâni Efendi'ye yakınlığı ve kendi mezarı için vasiyetinde

[196] Tülay Sezgin Orman, "Yeni Vâlide Külliyesi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, c. XLIII, s. 433-435.
[197] Emine Berksan, *II. Mustafa ve III. Ahmed'in Valideleri Emetullah Gülnûş Sultan ve Vakıfları* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998, s. 21.
[198] Keskin, "Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası", s. 73.
[199] Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası*, s. 97.

üzerine kubbeli bir yapı istemediğini belirtmiş olması, Fatma Hanım Sultan'ın türbeler konusundaki düşüncesine etki etmiş olacağı varsayılmaktadır.[200]

Bir dönem etkisini siyasi, sosyal ve en çokta dini yaşamda gösteren Kadızâdeliler Hareketi, açık türbelerin bir çeşidi olan, "üzeri açık müşebbek" olarak tanımlanan, kafesli türbelerin oluşmasında etkili olmuş ve manevi önderleri Birgivî düşüncesini, XVII. yüzyıl Osmanlısına yaymaya çalışmış bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Rasulullah'ın kabir üzerine bina yapılmasını nehyetmesi hadisini referans alan İmam Birgivî, sonraki dönem de düşüncelerinin takipçisi olan Kadızâdelilerin türbe yapılarına karşı olan tutumlarında özellikle üçüncü dönem temsilcisi olan Vâni Mehmed Efendi üzerinde oldukça etkili olmuştur. Vâni Efendi'nin kabirler konusundaki tutumları dönemi içerisinde yankı bulmuş ve saraya yakın olan Kadızâdelilerin bu düşüncelerini Padişah ve devlet ricalinden olan kişilere aktırdığı görülmüştür. Bu dönem de vefat eden saray çevresindeki bazı şahsiyetlerinde bu düşünce üzerine türbelerini açık olarak inşa ettirdikleri gerek vasiyetlerinden gerekte Kadızâdeli düşüncesine benzer görüşlerinden anlaşılmaktadır. Bidat eksenli bir anlayışa sahip olan Kadızâdeliler türbeler ve kabir ziyaretleri konusunda sert tutumları ile anılmaktadır.

Âsumânî türbelerin direkt olarak Kadızadeli hareketi üzerinden değerlendirmek bizleri tam olarak doğru sonuçlara iletmediği gibi bir diğer açık türbe yapısı olarak anılan kafesli türbelerin tarihsel kısmını da yok saymamıza sebep olmaktadır. Asr-ı Saadetten günümüze dek sünnet üzere gömülme şekli olan lahd en yaygın defin uygulaması ola gelmiştir. Ayrıca bunu takiben kabirlerin üzerine bina yapılmasını nehyeden hadislerin oluşu ve Allah'ın rahmetinin kabre yağmur suyu vesilesiyle inmesinin istenmesi dolayısıyla Sultan II. Murad gibi vasiyette bulunan önemli şahsiyetler İslam tarihinde görülmektedir. Kadızâdeliler Hareketi de bidat olarak gördükleri kabir ziyaretleri ve kabirler üzerine bina yapılmasını doğru bulmadıkları için Osmanlı türbe mimarîsine kendi dönemleri içinde etki etmiş ve dönemi içerisinde saray çevresinden az sayıda kişinin türbesinin farklı tipte inşa edilmesine sebep olmuştur. Âsumânî türbe yapılarının XVII. yüzyıldaki örneklerine bakıldığında ise herhangi bir Kadızâdeli bağlantısına rastlanılmamaktadır.

[200] Keskin, "Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası", s. 70-71.

KATALOG

III. İSTANBUL'DA ÂSUMÂNÎ TÜRBE ÖRNEKLERİ

1. Buhûrîzâde Şeyh Yakub Efendi Türbesi

Katalog No: 1
Fot. No: 1, 2, 3
Çiz. No: 1
İnşa Tarihi: H. 916/ M. 1510/1511
Bulunduğu Yer: Edirnekapı, Eyüp Sultan
İnceleme Tarihi: Ağustos 2023- Nisan 2024

Konumu: Edirnekapı sur dışından Fethi Çelebi caddesine inerken sağda Mısır Tarlası Mezarlığının dış duvarında bulunmaktadır.

Kitabe: Buhûrî Şeyh Yakub Efendi'nin kabrinde bulunan ve kendisine ait olmayan bu kitabenin nereden geldiği hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Okunuşu:

Tekbir-i Şerifî kıra'at olunan vezinde besteleyen
Ve ilk defa Memâlik-i İslâmiye'de fenn-i musikiyi
Neşr ve ta'mim eden merhum ve mağfurun leh Itrî *Efendi'nin kabridir.*
Şehidlik bölüğü kumandanı Mustafa ibn-i Abdülcebbar 1336 (1917)[201]

Tarihçe: Buhûrîzâde Türbesinin kime ait olduğu tartışmalı olup genellikle ünlü Bestekar Buhûrîzâde Itrî Efendi'ye atfedilmektedir. Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih* adlı eserinde Buhûrîzâde Itrî'ye ait olarak bilinen bu türbeyi Buhûrî Şeyh Yakup Efendi'nin medfeni olarak tarif etmektedir.[202] Yine sonraki yıllarda yazılmış eserlerde de bu bilgi desteklenmektedir. Açık türbenin Buhûrîzâde Itrî'ye atfedilmesinin sebebi büyük ihtimalle şahidenin üzerinde bulunan buhurdanlık kabartması ve yukarıdaki 1917 tarihli kitabenin Buhûrîzâde Itrî Efendi'ye nispetle hazırlanıp buraya getirilmiş olmasıdır.

Buhûrî Şeyh Yakup Efendi'nin doğum yerinin Edirne olduğu bilinmektedir. Buhurun mucidi olan Şeyh Yakup Efendi aynı zaman da İstanbul'un fethine katıldığı için nime'l - ceyşten'dir. 98 yaşında (h. 916/ m. 1510/1511) II. Bayezid döneminde vefat etmiştir.[203] Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih* adlı eserinde Şeyh Yakup Efendi'nin kabrinin yerini ve mezar taşını şöyle anlatmaktadır; *"Medfeni Maktul Mustafa Paşa'nın Emir Buhari kurbünde şehrâhda bina eylediği zaviyesi hizasında köşede vaki Lala Hüseyin Paşa sebili karşısında örf ile bir muzazzam kabirdir ki seng-i mezarı dahilinde şamdan ile buhur resm olunmuştur."*[204] Bu tarif günümüzdeki türbenin yerine karşılık gelmektedir. Buradan da türbenin asıl sahibinin Şeyh Yakup Efendi olduğu anlaşılmaktadır. Itrî'nin mezarının burası olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen bu yanlış bilgilendirme halen devam etmektedir.

Mimarî ve Tezyinî Özellikleri: Türbe, dikdörtgen formda olup 3.70 x 2.30 cm ölçülerinde mermer malzemeden inşa edilmiştir. Dört adet mermer sütun ile altta ve üstte yine mermer kirişler ile birbirine bağlanmaktadır. Dikdörtgen yapının her cephesinde birer adet

[201] Mehmed Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2008, s. 142.
[202] Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, F. Çetin Derin, Vahid Çabuk (haz.), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985, s. 239.
[203] Süheyl Ünver, *İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehit Olanlar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976, s. 16-17.
[204] Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 239.

demir şebeke ile örülmüş pencere açıklığı bulunmaktadır. Üzeri açık olarak inşa edilen türbe günümüzde seyyar mermer bloklarla kapatılmıştır. (Fot. 1)

Türbenin içerisinde bir adet burma sarıklı mezar taşı olup başlığın hemen altına sonradan türbeye getirilmiş oval bir kitabe yer almaktadır. (Fot. 2) Burma sarıklı bu mezar taşının kırık kaş kemerli bölümünde şamdan ve buhurdanlık kabartmaları bulunmaktadır.[205] (Fot. 3) Bu kabartma motifleri günümüzde sonradan şahideye dayanmış olan kitabenin arkasında kaldığı için gözükmemektedir. Bunun yanı sıra türbenin dış yüzeyinde herhangi bir tezyinata da rastlanılmamaktadır.

2. Şeyhülislam Kemâlpaşazâde Türbesi

Katalog No: 2
Fot. No: 4, 5, 6, 7
Çiz No: 2
İnşa Tarihi: H. 940/ M. 1534
Bulunduğu Yer: Edirnekapı Mezarlığı, Eyüp Sultan
İnceleme Tarihi: Ağustos 2023- Nisan 2024

Konumu: Türbenin ilk yerinin Edirnekapı'dan Ayvansaray'a inen Münzevi Caddesi üzerindeki Emir Buhâri Cami civarında bulunan Mahmud Çelebi haziresine bitişik yüksekçe bir sofada olduğu bilinmektedir. Türbe, Haliç Köprüsü çevreyolu yapımında buradan alınarak, Haliç yönünden gelindiğinde Edirnekapı Mezarlığı duvarının yanına, set üzerine nakledilmiştir.[206]

Kitabe: Türbe de mermer üzerine Latin harfleriyle yazılmış iki adet kitabe bulunmaktadır. Türbeye giriş yapılan açıklığın sağındaki mermer kitabede; **"***Haza Kabri Şerifi Müftiyy'üs Sakaleyn Şeyhül_İslam Şemsüddin Ahmed İbn Kemâl Kemâl Paşazade Hazretleri (K.s.a) Tokat 873 (1468) İstanbul 2 Şevval 940 (16 Nisan 1534 Cuma) Yavuz Sultan Selim Hanın Büyük Şeyhül_İslamıdır."* ibareleri yer almaktadır.

[205] Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s. 142.
[206] Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s. 179.; Saraç, *Şeyhülislam Kemal Paşazade Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, s. 25; Mustafa Fayda, "İbn Kemal'in Hayatı ve Eserleri", *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1986, s. 57; E. Hakkı Ayverdi, "Müftiyy'üs- Sakaleyn", *Kubbealtı Mecmuası*, İstanbul 1975, yıl. 4, sy.3, s. 26.; Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 393.

İkinci kitabe de ise;

"İnsan ve cinlerin müftüsü anlamına gelen Müftül Sakaleyn ünvanı verildi.

Vefatına şu üç ibare tarih olmuştur:

Haza makam-ı Ahmet 940

Kabr-i Ahmed mudâm ola pür-nur 940

Van gitdi Kemâli asrın: 940

Türbedeki ikinci kabir Mahmut Çelebi'ye aittir. Kapıdan girildiğinde ilk kabir İbni kemal'e aittir. Mahmud Çelebi, meşhur Şeyh Emir Buhari'nin damadı ve bu isimle bilinen tekkenin ilk şeyhidir. 938 (1531) tarihinde vefat etti.

Ayvansaraylı Hafız Hüseyin Efendi'ye göre Kazasker Mehmed Efendinin ve Muhyiddin Hicri Efendinin kabirleri de türbededir. Kerimzade Mehmed Efendi İbn-i Kemal talebesidir. Babası Abdülvehhab İbn-i Abdülkerimdir. 975(1568) tarihinde vefat etmiştir. Eserleri vardır.

Kara Çelebi demekle maruf Muhyiddin Efendi, Rum Mehmed Paşanın birader zadesi ve Aziz Efendinin ceddidir. İstanbul kadısı iken 964 (1557) tarihinde vefat etmişti. Toplanmış divanı vardır."

İptidai olduğu anlaşılan bu kitabe ise türbenin dayanmış olduğu mezarlık duvarının kenarına konumlanmıştır.

Tarihçe: Şeyhülislam İbn Kemâl'in asıl adı Şemseddin Ahmed olup Sultan II. Bayezid'in lalası olan dedesi Kemal Paşa'ya nispetle Kemâlpaşazâde olarak anılmaktadır. Hicri 873 yılında dünyaya gelen Şemseddin Ahmed'in doğum yeri ihtilaflı olup Edirne ya da Tokat olabileceği kaynaklarda zikredilmektedir. Kemâlpaşazâde'nin soyu babası tarafından ümeraya, annesi tarafından ise ilmiye sınıfına dayanmaktadır.[207] Hayatı boyunca pek çok görevde bulunan Kemâlpaşazâde, Osmanlı dönemi yükseliş devrinde yaşamış müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve son dönemde ise Şeyhülislamlık vazifesine getirilmiştir.[208] İbn Kemâl, ilk olarak askerlik mesleğini seçmiş olsa da daha sonra ilmiye sınıfına geçtiği bilinmektedir. Küçük yaşlardan itibaren almış olduğu ilim tahsili sonraki dönemlerde müderris olarak vazifeye başlamasına sebep olmuştur.[209]

[207] Saraç, *Şeyhülislam Kemal Paşazade Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, s. 19.; Serhat Başar, *Eserleri Fotoğrafları ve Aileleriyle Osmanlı Şeyhülislamları*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2017, s. 47.

[208] Murat Demirkol, "Kemalpaşazade'nin Hayatı ve İlmi Özgünlüğü", *Uluslararası Kemalpaşazade (İbn Kemal) Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Fecr Yayınları, 2022, s. 29.

[209] H. İbrahim Bulut, "Kemal Paşazâde ve Fî Hakîkati'l-Mu'Cize Adlı
Risâlesinin Tahlil ve Değerlendirilmesi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sy.6, s. 188-190.; Şerafeddin Turan, "Kemalpaşazade", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, s. 238.

İlmi şahsiyeti yüksek bir kişiliğe sahip olan İbn Kemâl, kelam, fıkıh, felsefe, tarih, tasavvuf, edebiyat, belâgat alanlarında çeşitli eserler neşretmiş olup bu alanlardaki yeterliliği sayesinde döneminde büyük şöhret sahibi olmuştur. Ayrıca insanların yanı sıra cinlerinde kendisinden fetva istemesi sonucunda "müftiyy'üs- sakaleyn" olarak anılmaktadır. Zenbilli Ali Efendi'nin vefatı üzerine ise Şeyhülislamlık makamına gelmiş olan İbn Kemâl sekiz yıl süresince görevini ifâ etmiştir. Vazifesi sırasında hicri 2 Şevval h. 940/ m. 1534 senesinde İstanbul'da vefat ettiği bilinmektedir.[210]

Mimarî ve Tezyinî Özellikleri: Kareye yakın dikdörtgen bir plana sahip olan türbe yaklaşık olarak 5.90 x 7.00 ölçülerine sahiptir. (Fot.4, Fot. 5) İçerisinde Kemâlpaşazâde'ye ait olan kabir, türbenin kuzeyindeki kemerli kapısından girilince sağda yer almaktadır.[211] Günümüzde türbeye giriş doğu cephesindeki açıklıktan sağlanmakta (Fot. 6) olup kuzey cephesindeki kemerli kapı (Fot. 7) anayol tarafında kalması sebebiyle girişe kapalıdır. Türbenin etrafı küfeki taşından yapılmış parmaklık sütunlarla çevrili olup yukarıda harpuşta ile birbirine bağlanmakta ve türbenin içerisinde üç adet kabir yer almaktadır. Ayrıca günümüzde prizmatik bir demir şebeke ile mezarlar koruma altına alınmıştır. Ayverdi, Kemâlpaşazâde'nin kabirleri dışındaki mezarların kime ait olduğunun bilinmediğini zikretmekte olup ayrıca kabirlerin birinde İsm-i Celâl ve İsm-i Nebî olduğunu diğerinde ise kırılıp yere kapandığı için yazının belirlenemediğini ifade etmektedir. Ayvansarâyî ise eserinde bu kabirlerin; *"Yanında medfun olan şâkirdlerinden biri Kerimzâde Kazasker Mehmed Efendi ibn Abdülvehhab ibn Abdülkerim Efendi (...) Ve bir dahi Kara Çelebi demekle maruf Muhyiddin Hicri Efendidir."* diye belirtmektedir.[212] Günümüzde türbenin içinde bulunan prizmatik demir şebekenin üzerinde türbenin ilk inşa yerine nispetle "Mahmud Çelebi Zâviyesi Haziresi" ibaresi yer almaktadır.

Kemâlpaşazâde vasiyetinde *"...Ve her camiide salâ virdürmeyeler, Sultan Muhammed Camiinde salâ virdürmek kifayet ider. Ve dahi yunarken cehr ile zikrretmiyeler (...) Kabrüm mekabir-i müslimînde yol üzerinde bir mürtefice yirde ideler, üzerin yüksek yapmayalar, alamet için yonulmadık taş dikeler. Defnolduğumda üzerimde cüz okutmayalar, tahfif-i Kur'an olur. Ve kurban itmeyeler, fukaraya akçe üleştireler"* [213] ifadelerini kullanmış olup kabrinin üzerini

[210] Saraç, *Şeyhülislam Kemal Paşazade Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, s. 25.
[211] Saraç, *Şeyhülislam Kemal Paşazade Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, s. 25.; Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s. 179-180.
[212] Ayverdi, *Müftisyy'üs- Sakaleyn*, s. 26.; Ayvansarayî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 239.; Haskan, türbedeki ikinci kabrin Mahmud Çelebi'ye ait olduğunu zikretmektedir. Muhtemelen türbenin ilk inşası Mahmud Çelebi Zaviyesinde olduğu için böyle bir sonuca varılmıştır. Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s. 180.
[213] Saraç, *Şeyhülislam Kemal Paşazade Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, s. 87.

yüksek olmayacak şekilde inşa edilmesini özellikle vurgulamıştır. Talebelerinden Mısır kadısı olan Pîrî Paşazâde Mehmed Bey'in bu vasiyete uygun bir şekilde üstü açık türbesini yaptırdığı bilinmektedir.[214]

İbn-i Kemâl'in yine vasiyetinde belirtmiş olduğu "*yonulmadık taş dikler*" ifadesi ise mezar taşının mermerden değil de küfeki taşından yontulmadan kaba halde yapılmasına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Kemâlpaşazâde'nin mezar taşında ise "Hâzâ kabrü müfti's-sekâleyn Ahmed" ibaresi yazıldığı zikredilmektedir.[215] Günümüzde mezar taşı tamamen yeşil bir boyayla boyanmış bu ibareye rastlanılmamıştır.

Kemâlpaşazâde'nin özel olarak vasiyetinde kabrinin nasıl olması gerektiğini bildirmesi açık türbe geleneği için ehemmiyet arz etmektedir. Âsumânî türbelerin oluşmasının arkasında yatan sünnete uygun kabir inşa etme düşüncesi muhtemelen İbn Kemâl'de de vakı olacaktır ki vasiyetinde özellikle bildirmiş olsun. Kemâlpaşazâde'nin ilmi şahsiyetinin ve Şeyhülislam olmasının getirmiş olduğu dini bilgi birikimi bu yönde bir isteği zorunlu kılmış olabilir.

3. Dükakinzâde Mehmed Paşa Türbesi

Katalog No: 3
Fot. No: 8, 9, 10
Çiz. No: Türbenin çevre duvarlarının dağılması sonucunda, türbe hazireye karışmış bu sebeple ölçü alınamamıştır.
İnşa Tarihi: İnşa tarihi bilinmiyor
Bulunduğu Yer: Eyüp Sultan Cami Haziresi, Eyüp Sultan
İnceleme Tarihi: Aralık 2022- Nisan 2024

Konumu: Dükakinzâde Mehmed Paşa Türbesi, Eyüp Sultan Cami kıble yönündeki hazire içerisinde yer almaktadır.

Tarihçe: Dükakinzâdeler Arnavut kökenli olup XVI. yüzyıl itibariyle Osmanlı Sarayı içerisine girmiş ve pek çok hizmette bulunmuş bir ailedir. Dükakinzâde Ahmet Paşa, ailenin öne çıkan ismi olarak Osmanlı veziriazamlığına kadar yükselmiş ve çeşitli görevlere getirilmiştir. Aynı zamanda da Yavuz Sultan Selim'in kızıyla evlenerek Osmanlı Hanedanına hısım olmuştur. Dükakinzâde Ahmet Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa ise Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde devlet hizmetlerinde bulunmuş ayrıca Halep Beylerbeyi

[214] Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s. 179.
[215] Ayverdi, *Müftisyy'üs- Sakaleyn*, s. 26.

olarak göreve getirilmiştir. Mehmed Paşa Halep Beylerbeyliğinden ayrıldıktan (h. 963/ m. 1556) sonra 21 Ocak 1557'de İstanbul'da vefat etmiştir.[216]

Mimarî ve Tezyinî Özellikleri: Türbe, kareye yakın dikdörtgen bir plana sahiptir. Mermer sütunlar ile çevrili olan türbe, günümüzde yan duvarları yıkılmış ve zarar görmüş bir haldedir. (Fot. 8, Fot. 9, Fot. 10) Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla türbenin ön cephesinde bir kapı aralığı[217] ve bu cephede ayakta kalan iki adet şebekeli pencere bulunmaktadır. Türbenin güney cephesi diğer yerlere göre daha sağlam olup beş adet şebeke ile örülmüş pencereye sahiptir. Diğer cephelerin pencereleri ise yere doğru eğilmiş ve pencerelerin çoğu etrafa dağılmış bir şekildedir. Tâkkapı aralığı mevcut olan türbe muhtemelen Eyüp çardaklı türbelerinde görülen Hançerli Fatma Sultan türbesi ile başlatılan tâkkapılara benzer bir kapı olabilir. Eyüp türbelerinde bu tâkkapı tekrarlanmış olup örnekleri mevcuttur. Üzerlerinde kullanılan motifler de benzer özellikler taşımaktadır.[218]

Türbenin duvarlarının üstünü çevreleyen rumî taç bezeme motifleri yine Eyüp Sultan Cami haziresinde bulunan Mustafa Ağa açık türbesindekilerle birebir aynıdır. Dükakinzâde Mehmed Paşa'ya ait olduğunu düşündüğümüz örfi başlıklı sanduka, üzerinde yazılı olan 963 tarihine bakılarak Mustafa Ağa türbesinden önce inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple Mustafa Ağa türbesi hem tipoloji hem de tezyinat açısından Dükakinzâde türbesinden esinlenerek inşa edilmiş olabilir. Türbenin tam ortasında bulunan bu sandukanın baş tarafındaki yazının özellikle kazınmış olduğu düşünülmekte olup sanduka kapağının üzerinde 963 tarihli yazı bulunmaktadır.[219] Ayrıca sandukanın yan yüzlerinde üçer adet gülbezek yer almaktadır.

---

[216] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, IV, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 1049. https://ia600909.us.archive.org/26/items/sicill-i.osmani_01/Sicill-i.Osmani_04.pdf (Erişim Tarihi: 18.12.2023) Mehmed Süreyya'nın kesin bir tarih vermiş olması Mehmed Paşa'nın vefat tarihi için önemlidir. Diğer araştırmacıların vefat tarihini hicri 963 olarak vermesi miladi ve hicri takvim arasındaki farktan kaynaklanan bir durum olduğunu düşünmekteyiz.; Emine Gümüşsoy, "Halep'te Dükakinzade Mehmed Paşa Külliyesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2011, sy. 24, s. 2; Abdülkadir Özcan, "Dukakinzâde Ahmed Paşa", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, c. IX, s. 550-551.; Nejat Eralp, "Dukakinzâde Ahmed Paşa Haziresi ve Dukakinzâdeler", *Eyüp Sultan Sempozyumu V*, İstanbul, 2002, s. 193.

[217] Haskan, Dükakinzade Sofasının etrafının hacet pencereleri ile çevrili olduğunu ve kapısındaki kitabenin kırılmış olduğunu belirtip kitabenin okuna bilen kısımlarını vermiştir. Kitabe şöyledir*: "Merdiya didi hatif tarih/Nur-ı bahş olsun mezid"* Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s. 266

[218] Doğanay, "Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları)", s. 191.

[219] https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/dukakinzade-Mehmed-pasa/1194 (Erişim Tarihi: 09.12.2023)

4. Hadım İbrahim Paşa Türbesi

Katalog No: 4
Fot. No: 11, 12, 13
Çiz. No: 3
İnşa Tarihi: H. 958/ M. 1551
Bulunduğu Yer: Hadım İbrahim Paşa Külliyesi, Silivrikapı, Fatih
İnceleme Tarihi: Ocak 2023

Konumu: Hadım İbrahim Paşa Cami avlusunda bulunmaktadır.

Tarihçesi: Hadım İbrahim Paşa, Kanuni dönemi Babüssâde Ağalarından olup sonrasında Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği, Kubbe vezirliği, Payitaht Kaymakamlığı gibi görevlerde bulunmuştur. İbrahim Paşa'nın İstanbul'da pek çok vakıf eseri mevcuttur. Bu vakıf eserleri genellikle sur içinin kenar mahallelerine yaparak Hristiyanların yaşadıkları bu bölgeleri Müslümanlaştırmaya çalıştığı düşünülmektedir. İbrahim Paşa'nın bânisi olduğu cami ve türbeyi de yine bu şekilde şehrin surlarının giriş noktasına yaptırmıştır.[220] Aynı zaman da Kanuni Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Fatma Sultan ile evlenip Osmanlı Hanedanına hısım olduğu bilinmektedir.[221] H. 970/ m. 1562-3 yılında vefat eden Hadım İbrahim Paşa'nın üzeri açık türbesi, bânisi olduğu Mimar Sinan eseri olan (h. 958/ m. 1551) Silivrikapı İbrahim Paşa Külliyesinin içinde yer almaktadır.[222] *"Banisi Hadım İbrahim Paşa'dır ki, Sultan Süleyman zamanında enderundan üç tuğ ile çırağ olmuştur. Tâk-ı dergahındaki tarih-i itmamı budur: Beyt-i Hâdî ve mabed-i ebrar 958 (1551) kendi dahi anda medfundur.*"[223]

Mimarî ve Tezyinî Özellikleri: Yapının inşa malzemesi mermer olup kareye yakın dikdörtgen planda tasarlanmıştır. Türbe iki aşamalı olarak inşa edilmiştir. Türbeyi ilk olarak lokma demir şebekeden oluşan on beş pencere ve bir adet basık kemerli tâkkapı çevrelemektedir. (Fot, 11, Fot. 12)Türbenin içine girildiğinde kabrin etrafı prizmatik dikdörtgen şeklinde altı adet mermer sütun ile üstten bir kirişle birbirine bağlandığı görülür. Bu iç bölüm yerden yüksekçe bir kaide de olup herhangi bir kitabe ve süsleme mevcut değildir. (Fot. 13)

---

[220] Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 526-527.
[221] Abdülkadir Erdoğan, *Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii* https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/dergi/vakiflardergisi/1.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2023)
[222] Aptullah Kuran, *Mimar Sinan'ın Türbeleri*, s. 226. https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/1734/Kuran%20(5).pdf?sequence=1 (Erişim Tarihi: 22.12.2023)
[223] Ayvansarâyi Hüseyin Efendi, *Hadikatü'l Cevâmî, İstanbul Camileri ve Diğer Dini Sivil Mimarî Yapılar* Ahmet Nezih Galitekin (haz.), İstanbul: İşaret Yayınları, 2001, s. 69-70.

Süsleme olarak sadece mermer sandukanın yan taraflarında üçer adet, baş kısmında ise bir adet gülbezek bulunmaktadır. İbrahim Paşa'nın baş ve ayak şahidelerinde herhangi bir yazı mevcut değildir. Muhtemelen zamanla tahrip olan taşlar kaldırılıp tamiratlar sırasında yazısı olmayan yeni şahideler yerleştirilmiştir. Türbe günümüze gelene kadar farklı dönemlerde tamirlerden geçse de günümüzde yenilenmiş haliyle Silivrikapı İbrahim Paşa Caminin avlusunda ziyarete açıktır. Türbenin 1940 yılında tadilat geçirdiği ve ondan sonra tekrar âtıl bir hale geldi yazılmıştır. Bu tamirattan önce türbenin üzerinde bir kafes olduğu yenilenme sonrası kafesin geri konulmadığı ifade edilmektedir.[224] Kafesin ilk inşa sırasında olmadığı yapı malzemesi gereği sonradan eklenmiş olması muhtemeldir. Son tadilatın ne zaman yapıldığına dair bir bilgiye ulaşamadıysak da türbenin oldukça sağlam ve yenilenmiş görüntüsünden yakın bir tarihte olduğu anlaşılmaktadır.

5. Mustafa Ağa Türbesi

Katalog No: 5
Fot. No: 14, 15, 16, 17, 18, 19
Çiz. No: 4
İnşa Tarihi: H. 995/ M. 1587
Bulunduğu Yer: Eyüp Sultan Cami Haziresi, Eyüp Sultan
İnceleme Tarihi: Haziran/Aralık 2022- Nisan 2024

Konumu: Eyüp Sultan Cami haziresinde kıble yönünde musalla avlusunun hemen önünde bulunmaktadır.

Kitabe (Okunuşu):

Mustafa Ağa Reîsü'l-hâzinîn ol akl-ı pâk
Ravzasına zâir-i kudsîleri Âsârî gelüp
Dâr-ı ukbâ-yı menzilin kıldı hayatında binâ
Didiler târih ola yarın şefi'i Mustafa 995/1587"[225]

Tarihçe: Hakkında detaylı bir bilgiye ulaşamadığımız Mustafa Ağa'nın türbe kapısından Hazinedâr reisi olduğu ve h. 995/ m. 1587 tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır. Sicill-i Osmanî

[224] Tahaoğlu, "İstanbul'da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi", s. 430-431.
[225] Doğanay, "Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları)", s. 191.

kayıtlarında tüm Mustafa Ağa isimleri taranmış olup Hazinedâr Reisi olan Mustafa Ağa'ya ait bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Mimarî Özellikleri: Türbe kare plana sahip 3.63 x 3.63 cm ölçülerden meydana geldiği düşünülür. Türbenin günümüzde güney cephesi tamamen yıkılmış olup türbeye giriş kuzey cepheden sağlanmaktadır.[226] Üstünde herhangi bir örtü sistemi olmadan inşa edilen türbe de sağlam kalan üç adet lokma demir şebekeli pencere bulunmaktadır. (Fot. 14, Fot. 15, Fot. 16) Eyüp Sultan Camii kıblesi yönünde bulunan tâkkapı ise yay kemer şeklinde olup üzerinde kitabesi mevcuttur. Kitabede Mustafa Ağa'nın ismi geçmekteyse de kabri türbede mevcut değildir. Türbenin içerisinde kuruyemiş tüccarı Ali Ağa (h.1337/ m. 1918) ve reis'ül- küttâb Avnî Efendi'nin (h. 1181/ m. 1767) kabirleri bulunmaktadır.[227]

Tezyinî Özellikleri: Yapının inşa malzemesi mermerden olup türbenin üzerindeki atkıyı süsleyen rûmi bezeme motifler türbeyi çevrelemektedir. (Fot. 17) Bu bezeme motifler, türbeye yakın konumda bulunan Dükakinzâde Mehmed Paşa Türbesindeki bezemeler ile birebir aynıdır. Yapı planı bakımından da benzerlik gösteren Mustafa Ağa Türbesi, Dükakinzâde Türbesi olarak düşünülen türbeden esinlenilerek inşa edilmiş olabilir. Eyüp Sultan Cami haziresindeki çardaklı türbelerin tâkkapılarında görülen taç bezeme motiflerinin de son olarak Mustafa Ağa Türbesinde görüldüğü tespit edilmiştir.[228] Türbenin kapısında görülen bir diğer süsleme ise kitabe yazısının altında bulunan rûmi desenli kemer koltukları ve kemerin üzerinde bulunan taç bezeme motifidir. (Fot. 18, Fot. 19) Sade bir tezyinata sahip olan türbenin ayrıca içerisinde bulunan mezar taşlarında bitkisel motiflerin yoğun olarak kullanıldığı da görülmüştür.

[226] Doğanay, "Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları)", s. 191.
[227] Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s. 196-198.
[228] Doğanay, "Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları)", s. 191.

6. Mesih Mehmed Paşa Türbesi

Katalog No: 6
Fot. No: 20, 21, 22, 23
Çiz. No: 5
İnşa Tarihi: H. 994/ M. 1586
Bulunduğu Yer: Mesih Mehmed Paşa Külliyesi, Hırka-i Şerif, Fatih
İnceleme Tarihi: Haziran 2023- Mart 2024

Konumu: Fatih semtinde, Mesih Paşa Külliyesi içerisinde bulunan caminin avlusunda yer almaktadır.

Tarihçe: Hadım Mesih Paşa, III. Murad tarafından göreve getirilmiş Osmanlı Sadrazamıdır. Sadrazamlık yapmadan önce Hazinedârbaşı, Beylerbeyi, Kubbe vezirliği gibi çeşitli görevler de bulunmuştur. Hicri 1000/ m. 1591-1592[229] yılında vefat eden Mesih Mehmed Paşa, Fatih'te kendi adına yaptırdığı Mesih Paşa Külliyesinin avlusunda bulunan sekizgen plana sahip açık türbede medfundur.[230] Mesih Paşa Külliyesinin mimarı hakkında farklı görüşler öne sürülmüştür. Külliye h. 994/ m. 1586 yıllarında Mimar Sinan'ın mimarbaşı olduğu yıllarda inşa edilmiştir. Fakat bu tarih Mimar Sinan için oldukça geç bir tarih olarak gözükmektedir. Bu sebeple Mesih Paşa Külliyesi ve içinde bulunan türbenin mimarı tam bilinmemekle birlikte Mimar Davud Ağa olabileceği düşünülür.[231]

Mesih Paşa Cami halk arasında Mesih Ali Paşa Cami olarak da anılmaktadır. Bunun sebebi ise caminin önündeki çarşının Mesih Ali Paşa'nın vakfı olması dolayısıyladır.[232] Mesih Paşa Camisi bu şekilde zikrediliyor olsa da türbenin caminin bânisi Mehmed Paşa'ya ait olduğu bilinmektedir.

---

[229] Ayvansarâyi, *Hadikatü'l Cevâmî*, s. 258.
[230] Şefaattin Deniz, "Mesih Paşa", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019 s, 257-258.
[231] Kuran, *Mimar Sinan'ın Türbeleri*, s. 224.; Tarkan Okçuoğlu, "Mesih Mehmed Paşa Camü, Türbesi ve Çeşmesi" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, c. V, s. 407.
[232] "*Sahibül hayrın ismi Mehmed olduğu, Sultan Selim'de Valide kapusı üzerinde olan tarihten malumdur. Pes Mesih lakap olmuş olur. Cami-i mezkure Mesih Ali Paşa camii dahi derler. Zira caminin önünde olan çarşı ve hammam karibinde Zincirlikuyu da vaki Hadım Ali Paşa'nın vakfı olduğundan, anın ismiyle dahi yad olunur.*" Ayvansarâyi, *Hadikatü'l Cevâmî*, s. 257.

Mimarî ve Tezyinî Özellikleri: Türbe sekizgen plana sahip mermer malzemeden inşa edilmiş olup Mesih Paşa Camii avlusunda şadırvanın olması gereken yer de konumlanmıştır. (Fot. 20, Fot. 21) Üzeri açık bir şekilde inşa edilen türbenin sekiz cephesinde de lokma-demir şebekeli pencereler yer almaktadır. Pencere sövelerinin üzerindeki düz atkıda türbeyi çevreleyen rumî bezemeler görülmektedir. (Fot. 22) Hadîka'da zikredilen *"Kendi dahi şâdurvân önünde sakfı küşâde bir türbede medfûn "ve örf-i sengin ile ziynet-nümûn olduğu târihdir*" (h. 1000/ m. 1591-1592)[233] ibaresi üzerinde daha önceden bir kafes veya örtü olmadığını kanıtlar niteliktedir. Âsumânî türbeler arasında plan bakımından yegâne olan Mesih Mehmed Paşa Türbesi, bu yönüyle âsumânî türbe tipolojisi içerisinde çeşitlilik arz etmektedir.

Osmanlı mimarîsinde daha önce görülmemiş bir şekilde şadırvan yerine yerleştirilen türbe tipolojik farklılığın yanı sıra konum itibariyle de değişiklik göstermektedir.[234] Türbenin içerisinde sadece Mesih Mehmed Paşa'ya ait mezar bulunmakta ve baş şahidesi burma sarıklı olup baş ve ayak şahidesi üzerinde herhangi bir yazıya rastlanılmamaktadır. (Fot. 23)

7. Ak Türbe

Katalog No: 7
Fot. No: 24, 25, 26, 27, 28, 29
Çiz. No: 6
İnşa Tarihi: İnşa tarihi bilinmiyor
Bulunduğu Yer: Davud Ağa Mezarlığı, Otakçılar, Eyüp Sultan
İnceleme Tarihi: Haziran 2022 – Nisan 2024

Konumu: Otakçılar'da Davud Ağa Mezarlığının içerisinde yer alan türbe, mezarlığın kenarında yolu gören bir mevki de yer almaktadır.

Mimarî ve Tezyinî Özellikleri: Dikdörtgen bir plana sahip olan türbe 5.80 x 7.45 cm ölçülerinde, kesme taş mermer ile yapılmış dört köşeli beş sütundan oluşmaktadır. Bu sütunlar yukarıda mermer bir kirişle birbirine bağlanmaktadır. Türbeye girişin sağlandığı ön cephe ise yekpâre kesme taştan olup herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır. (Fot. 24, Fot. 25) Önceden kemerli kapıya sahip olan türbenin kapısı günümüze ulaşmamıştır. Türbenin iki yanında ikişer pencere açıklığı olup arka cephesinde ise dört adet pencere açıklığına sahiptir. (Fot. 26, Fot. 27) Pencere açıklıklarından daha önce şebeke ile örülü olduğu anlaşılmaktadır.

[233] Ayvansarâyi, *Hadikatü'l Cevâmî*, s. 258.
[234] Tuğba Erzincan, "Mesih Paşa Külliyesi", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 310-312.

Türbeye Aşhane sokak tarafından bakıldığında ise kesme taştan yapılmış yüksekçe bir kaidenin üzerine oturtulduğu görülür.[235] Türbe içerisinde altı adet kabir olduğu görülmekle beraber şahideler mevcut olmadığı için kabirlerin kime ait olduğu anlaşılmamakta olup kabirlerden üç tanesi mermer sanduka şeklindedir. Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih* adlı eserinde "*Otakçılar'da hammâm karşısında Ak-türbe denmekle ma'ruf mahalde medfûn olan mühür-ken Ahmed Bey merhumun vefatına Bursalı Hâşimi Efendi'nin dediği tarihtir: Mührü gibi adı kulüp gitti Ahmed Bey 1018 (1609)"* diye bahsetmektedir.[236] Buradan yola çıkarak kabirlerden birinin Mühür-gen Ahmed Bey'e ait olduğunu anlaşılmaktadır. Türbenin süsleme özelliklerine bakıldığında ise başlıkları günümüze ulaşmayan, etrafı bezeme ile çevrili olan sandukaların yan yüzeylerinde bitkisel motifler ve gül bezekler olduğu görülmektedir. (Fot. 28) Türbenin tam ortasında bulunan sandukanın yan yüzeyinde ise bitkisel motifler arasında bir adet hançer kabartma motifi yer almaktadır. (Fot. 29) Hançer motifli bu mezar mesleği hakkak, mühür kesen olması itibariyle Mühür-gen Ahmed Bey'e ait olabilir. Ayrıca türbenin üzerindeki kirişte rûmi bezeme motifi türbenin sokak kısmındaki cepheyi süslemektedir, dış duvarlarında herhangi bir süslemeye rastlanılmayan Ak Türbe günümüzde hem içerisinde bulunan mezarların hem de dış cephesinin bakıma ve tadilata ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

8. Şeyhülislam Ali Efendi (Paşmakçızâde) Türbesi

Katalog No: 8
Fot. No: 30, 31, 32, 33, 34, 35
Çiz. No: 7
İnşa Tarihi: İnşa tarihi bilinmiyor
Bulunduğu Yer: Necati Bey Mezarlığı, Edirnekapı, Eyüp Sultan
İnceleme Tarihi: Ağustos 2023- Nisan 2024

Konum: Edirnekapı mezarlığı içerisinde Necati Bey mezarlığı olarak bilinen bölümde bulunan sofa Edirnekapı'dan Eyüp'e inerken yolun solunda bulunmaktadır.

Tarihçe: Üsküdar Kadısı Paşmakçızâde Mehmed Efendi'nin (ö.1655) oğlu olan Şeyhülislam Ali Efendi, h. 1048/ m. 1638 yılında doğmuş, Osmanlı Şeyhülislamıdır. Üç kez Şeyhülislamlık makamına getirilen Ali Efendi, öncesinde kadılık ve İstanbul medreselerinde 30 yıl müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca "Nakibü'l- Eşraf" ünvanını da almış olan Şeyhülislam Ali Efendi, Şeyhülislamlık görevi sürecinde h. 1127/ m. 1715 yılında vefat

[235] Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s. 135.
[236] Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 418.

etmiştir. İstanbul'da Kazaskerlik yaptığı sırada Kadı Hanı Mescidini inşa ettirdiği bunun yanı sıra fetvaları topladığı Fetâvâ isimli bir eseri de mevcuttur. Şeyhülislamlık görevini yaptığı sırada vefat eden Paşmakçızâde Şeyhülislam Ali Efendi Edirnekapı Mezarlığı içerisinde bulunan aile sofasında medfundur.[237]

Mimarî ve Tezyinî Özellikleri: Aile Sofası olarak geçen türbe kare plana yakın yaklaşık olarak 7.45 x 7.65 cm ölçülerindedir. Türbenin inşa malzemesi küfeki taşından olup kalın parmaklıklı sütunlar olacak şeklinde türbeyi çevirmektedir. (Fot. 30, Fot. 31) Parmaklıkların üzeri yukarıda harpuşta ile birbirine bağlanmıştır. (Fot. 32) Türbeye giriş kuzey cephesindeki basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. (Fot. 33, Fot. 34) Kemerli kapı diğer âsumânî türbelerde olduğu gibi sağ da veya sol da olmayıp giriş cephesinin ortasında yer almaktadır. Şeyhülislam Paşmakçızâde Ali Efendi'ye nispetle anılan türbenin içerisinde kendisinin haricinde Melami Şeyhlerinden Hacı Osman Efendi[238] ve aile fertleri medfundur.[239] Türbede sekiz adet mezar bulunmakta olup bunların isimleri;

Şeyh Hacı Osman Efendi, Şeyhülislam Paşmakçızâde Ali Efendi, (Fot. 35) Ali Efendi'nin eşi Emetullah Hatun, Paşmakçızade Abdullah Molla, Hibetullah Hanım, Seyyid Ahmet Ağa, Paşmakçızade Seyyid Ahmet Efendi, Paşmakçızade Seyyid Muhammed Esad Efendi'dir.

Şeyhülislam Ali Efendi'nin baş şahidesinde şu ibareler yazılıdır:

Okunuşu:

Dirîğâ devha-i sebzin nümây-i âl-i Hâşimden
Yine bir servi yıkdı tendbâd-ı dehr bed-mişâk
Ki âni rıhlet idüb hazret-i müftî-i dîn-perver
Dil-i ahbâbı söz hayretiyle eyledi ihrâk
Makâmı bezm-i cennetde civâr-ı asfiyâ olsun
Revân-ı pâkini mesnednişîn-i kurb ide Hallâk
Hakikât üzre sâlik olmuş idi eser-i ecdâda

[237] Ayvansarâyi, *Hadikatü'l Cevâmî,* s.229.; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları,* Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972 s.107-108; Mehmed İpşirli, "Şeyhülislam Ali Efendi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s.185-186. Serhat Başar, *Eserleri Fotoğrafları ve Aileleriyle Osmanlı Şeyhülislamları*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2017, s. 105-106.

[238] Paşmakçızade Ali Efendi'nin, Nakşiliğin Melamî- Hamzavî koluna bağlı olduğu bilinmekte olup Hacı Osman Efendi'nin de kendisinin şeyhi olduğu zikredilmektedir.

[239] Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s. 234.

Cebîninde necâbet pertevi eyler idi işrâk
İdüb hall-i kars mihri kilk-i zer nakş-ı debr-i çarh
Sezâdır vasf-ı zâtın eylese ârâyiş ne-tâk
Kefen berduş oldu rehnever-i Ka'be ü vuslat
İdüp şevk-i hitâb-ı irciîye vâranı infâk
Yegâne zâtı gittikde denildi fevtine târih;
"Bekâya göçdü es-Seyyid Ali ol müftî-i âfak"
El-Fatiha 1124 (1712)[240]

Türbenin çok fazla süsleme unsuru olmamakla birlikte birkaç motif görülmektedir. Yay kemerli kapısının üzerinde sağda ve solda olmak üzere lale motifleri olup kemerin kilit taşında ise bir adet gülçe bulunmaktadır. Bunun haricinde kabirlerin etrafını süsleyen rûmi bezemeler ve bitkisel motifli şahideler de türbe içerisindeki bir diğer süsleme unsurlarıdır.

Şeyhülislam Ali Efendi ve ailesi adına yapılan bu türbe, İbn Kemâl'in türbesine benzer nitelikte olup aile sofası olması sebebiyle daha büyük ölçülerde inşa edildiği görülmektedir. Türbe günümüzde Paşmakçızâde Aile Kabristanlığı olarak bilinmekte olup Edirnekapı Necati Bey mezarlığında yer almaktadır.

9. Ayşe Bahri Kadın Türbesi

Katalog No: 9
Fot. No: 36, 37, 38, 39
Çiz. No: 8
İnşa Tarihi: H. 1139/ M. 1726
Bulunduğu Yer: Eyüp Sultan Cami Haziresi, Eyüp Sultan
İnceleme Tarihi: Aralık 2022- Nisan 2024

Konum: Eyüp Sultan Camii haziresinde bulunan türbe, caminin iç avlusundan Bostan İskelesi tarafındaki kapıdan (C Kapısı) çıkıldığında sol köşede bulunmaktadır.

[240] Başar, *Osmanlı Şeyhülislamları*, s. 106.

Tarihçe: Sultan III. Ahmed'in eşlerinden olan Ayşe Bahri Kadın, Buhâri, Hâce ve Mihri gibi takma adlarla tanınmaktadır. Harem de ikinci hazinedar olan Ayşe Bahri Kadın, Sultan III. Ahmet'in eşleri arasında yer alarak kadınlığa yükselmiştir. Sicill-i Osmanî'de haccedip geldikten sonra vefat etmiş ve Eyüp'e defnedilmiştir, deniliyor.[241] Türbe duvarına bitişik bir şekilde inşa edilen saka çeşmesindeki tarih 1726'dır. Ayşe Bahri Kadın'ın mezar taşında da aynı tarih yazılı olduğu görülmektedir. Türbenin içerisinde Ayşe Bahri Kadın'ın mezarından sonra defnedilmiş başka mezarlarda bulunmaktadır.[242]

Mimarî ve Tezyinî Özellikleri: Kare bir plana yakın olan 3.40 x 3.52 cm ölçülerinde olan türbe kesme taş mermer ile çevrilidir. Türbenin üst örtüsü olmadığından sütunlar yukarıdan bir kiriş ile birbirine bağlanmıştır. 12 adet lokma demir şebekeli pencereye sahip türbenin her cephesinde üçer adet pencere bulunmaktadır. (Fot. 36) Türbeye giriş çıkış için bir kapı yapılmamış Bostan İskelesi tarafından gelindiğinde sağ tarafta bulunan türbe dışarıdan rahatlıkla görülebilmektedir. Avludan çıkıldığında ise sol tarafta kalan türbenin güney cephesinde bir adet saka çeşmesi bulunmaktadır. (Fot. 37, Fot, 38) İstiridye ve hurma ağacı motifli, 42 cm genişliğinde, kitabeyle beraber 2.30cm yüksekliğindeki bu saka çeşmesinin üzerindeki kitabede şöyle yazmaktadır;

Okunuşu:

İşbu türbede medfûne olan
Sahib'ül-hayrât el-Hâcce Âişe
Bahri Kadın bu sebili fî sebilillah
İcra eyledi. Hakk Ta'ala kabul eyliye
Âmin. Ruhiyçün el-Fatiha
Sene 1139 (1726)

Ayşe Bahri Kadın'ın mezarı oldukça ihtişamlı bir şekilde tezyin edilmiştir. (Fot. 39) Mezar taşında türbe cephesinde olduğu gibi istiridye motifi yer almaktadır. Mezar taşının başlığı mukarnaslı şekilde tasarlanmış olup taşın iki kenarında süsleme unsuru olarak kum saatli sütunçeler bulunmaktadır.

---

[241] M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980, s. 81.; Necdet Sakaoğlu, *Bir Mülkün Kadın Sultanları*: *Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2008, s. 304.
[242] Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s.137.

Okunuşu:

Merhûm ve mağfurun-lehâ
Saraylı Hâcce Âişe
Bahrî Kadın bin yüz
Otuz dokuz senesinde
Saferü'l-hayrın on
Dokuzuncu günü hakkın
Rahmetine intikal etmiştir.
Ruhiçün el-Fatiha
Sene 1139 (1726)

10. Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesi

Katalog No: 10
Fot. No: 40, 41, 42, 43, 44, 45
Çiz. No: 9
İnşa Tarihi: H. 1182/ M. 1768
Bulunduğu Yer: Şeyh Murad Efendi Tekkesi, Nişanca, Eyüp Sultan
İnceleme Tarihi: Kasım 2023- Nisan 2024

Konum: Eyüp, Nişanca'da Şeyh Murad Efendi Tekkesinin avlusunda bulunaktadır.

Tarihçe: Silivrikapı semtinde dünyaya gelen Veliyüddin Efendi'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Babası Solakbaşı Hacı Mustafa Ağa'dır. Şeyhülislam olarak göreve getirilmeden önce Kadılık yapmış olup Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği görevlerinde bulunmuştur. İki kez Şeyhülislamlık makamına getirilen yetmiş beşinci Şeyhülislam Veliyüddin Efendi'nin pek çok hayratı bulunmaktadır. Bunlardan en bilinenleri Veliyüddin Efendi Kütüphanesi ve Çırpıcı çayırı civarında bulunan mesire alanıdır. Ayrıca hat sanatındaki yeteneği ile ön plana çıkan Veliyyüddin Efendi'nin dönemindeki pek çok kitabede imzası görülmektedir.[243] Mezar taşından anlaşıldığı üzere h. 1182/ m. 1768 yılında vefat etmiştir.

[243] Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları, s. 143.;* Tahsin Özcan, "Veliyyüddin Efendi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, c. XLIII, s. 40-42.

Mimarî ve Tezyinî Özellikleri: Türbe kareye yakın dikdörtgen planda, 5.90 x 4.65cm ölçülerine sahip olup mermer malzemeden inşa edilmiştir. Türbeye giriş-çıkış kuzey cepheden yapılmaktadır. Türbe 1 metrelik yüksek bir kaide üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca bu cephede üç adet lokma demir şebeke ile örülmüş pencere ve türbeye girişin sağlandığı tâkkapı bulunmaktadır. Türbenin doğu cephesinde de aynı şekilde üç adet pencere bulunmaktadır. Diğer iki cephe ise Şeyh Murad Efendi Tekkesinin bahçe duvar örgüsü olup taş malzeme ile örülüdür. (Fot, 40, Fot. 41, Fot. 42, Fot. 43) Türbe yakın zamana kadar harap halde kalmış, yakın dönemde İlksav Vakfı tarafından restore edilmiştir. Türbenin içerisinde iki adet kabir bulunmaktadır. Türbeye girişte solda kalan iki kabirden ilki Şeyhülislam Veliyüddin Efendi'ye ait olup ikinci kabir ise oğlu Mehmed Emin Efendi'ye aittir. (Fot. 44, Fot. 45)

Okunuşu:

Hüve'l-Bâkî
Sâniyen mesned-ârâyı sadr-ı fetvâ iken
Vedâ-ı âlem-i fâni iden şeyhülislam
Merhum ve mağfur Veliyüddin Efendi
Ruhiyçün el-Fâtiha
Sene 1182 (1768)[245]

Üç defa sadâret-i Rumelinden
Ma'zul ve reisülulemâ iken
İntikâl-i dâr-ı bekâ eden
Merhûm ve mağfûrun-leh Veliyüddin
Efendizâde el-Hacc Mehmed Emin Efendi
Rûhiyçün el- Fâtiha
20 Şaban 1220 (16 Kasım 1805)[244]

Türbe de ve mezar taşlarında herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Sadece türbenin yay kemerli kapısının üzerinde bir adet gülçe görülmektedir.

[244] Başar, *Eserleri Fotoğrafları ve Aileleriyle Osmanlı Şeyhülislamları*, s. 145.
[245] Başar, *Eserleri Fotoğrafları ve Aileleriyle Osmanlı Şeyhülislamları*, s. 145.

11. Kırımî Hüseyin Efendi Türbesi

Katalog No: 11
Fot. No: 46, 47, 48, 49
Çiz. No: 10
İnşa Tarihi: H. 1197/ M. 1783
Bulunduğu Yer: Davud Ağa Mezarlığı, Otakçılar, Eyüp Sultan
İnceleme Tarihi: Nisan 2024

Konum: Türbe, Haliç Köprüsü yapılmadan önce Tokmaktepe Mezarlığında bulunmakta idi. Daha sonra Otakçılar'da bulunan Davud Ağa mezarlığı içerisinde taşınmıştır.[246]

Tarihçe: Kırımî Hüseyin Efendi'nin mezar taşından edindiğimiz bilgilere göre kadılık makamında bulunduğu ve Divân-ı Hümayûn'den Sait Hâlet Çelebi'nin babası olduğu h. 1197/ m. 1783 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Sicill-i Osmânî'de de bundan başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Mimarî ve Tezyinî Özellikleri: Türbe dikdörtgen plana sahip on adet haçvâri planlı mermer sütundan meydana gelmektedir. Üzeri açık olarak inşa edilen bu türbe yerden 70 cm yüksekçe bir kaide üzerine yerleştirilmiştir. Türbenin sütunları yukarıda mermer bir kirişle birbirine bağlanmaktadır. (Fot. 46, Fot. 47) Türbenin önceden madeni şebeke ile çevrili olduğu zikredilmekte olup sütunların yan yüzeylerindeki izlerden de böyle olabileceği anlaşılmaktadır.[247] Herhangi bir süsleme unsuru bulunmayan türbenin kirişlerindeki silmeler sebebiyle XVIII. yüzyıl Ampir üslubunu yansıttığı düşünülmektedir. Ayrıca bu tipte bir türbenin mezar anıtları içerisinde farklı bir deneme olduğu da düşünülmektedir.[248] Türbe günümüzde incelendiğinde kaidesinde çatlaklar görülmekte ayrıca bakımsız bir halde olduğu anlaşılmaktadır.

Türbe, Davud Ağa Mezarlığına Aşhane sokak tarafındaki kapısından girildiğinde mezarlığın sol alt köşesin de konumlanmaktadır. Ayrıca aynı mezarlık içindeki aynı grup türbe yapısı olarak değerlendirdiğimiz Ak Türbe'ye yakın mesafede bulunmaktadır. Türbenin içerisinde biri büyük diğeri küçük iki adet kabir olduğu görülür. (Fot. 48, Fot. 49) Büyük olan

[246] Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s.182.
[247] Demiriz, *Eyüp de Türbeler*, s. 51-52.
[248] Kerem Tüzün, "Eyüp Semtinde 18. ve 19. Yüzyıl Anıtsal Mimarîsi", Yüksek Lisans Tezi, İTÜ-Fen Bilimleri Enstitüsü, 1997, s. 243.

kabir Kırımî Hüseyin Efendi'ye ait olup silindirik baş şahidesinde aşağıdaki mezar kitabesi yazılıdır.

Okunuşu:

Ricâl-i Devlet-i Aliyye'den
Sâbıkan Tevki'i-i Divân-ı
Hümayûn Mehmed Sa'id Halet
Efendi'nin pederi eşrâf-ı
Kuzât-ı kiramdan merhum mağfûr
El- muhtaç ilâ rabbenâ'l- ğafûr
Kırımî Hüseyin Efendi'nin
Ruhiçün el- Fatiha
Sene 1197 (1783)

12. Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi (Meşrepzâde) Türbesi

Katalog No: 12
Fot. No: 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57
Çiz. No: 11
İnşa Tarihi: H. 1275/ M. 1858
Bulunduğu Yer: Maktul Mustafa Paşa Cami, Edirnekapı, Eyüp Sultan
İnceleme Tarihi: Ağustos 2023- Nisan 2024

Konum: Edirnekapı, Fethi Çelebi caddesi üzerinde bulunan Maktûl Mustafa Paşa Cami önündeki hazirenin yanında yer almaktadır.

Tarihçe: Son dönem Osmanlı Şeyhülislamlarından olan Mehmed Ârif Efendi, Kazasker Meşrepzâde Ali Efendi'nin torunu olması hasebiyle Meşrepzâde Ârif Efendi olarak da anılmaktadır.[249] 1817'de müderris olan Şeyhülislam Ârif Efendi, ardından evkâf müfettişi, nüfus tahrir memurluğu, Galata Kadısı gibi görevlere getirilmiştir.[250] Fıkıh alanındaki bilgisi nedeniyle h. 1253/ m. 1827 senesinde Fetva Eminliği görevine getirilmiştir. Ayrıca kadılık, hukuk alanlarında pek çok çalışması olmuş ve Mekteb-i Kuzat'ı (Hukuk Okulu) kurmuştur. Ârif Efendi, Tanzimat dönemi yeniliklerini benimsemiş bir Şeyhülislam olup Avrupa

[249] Mehmed İpşirli, "Ârif Efendi, Meşrepzade", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 365.
[250] Başar, *Eserleri Fotoğrafları ve Aileleriyle Osmanlı Şeyhülislamları*, s. 196.

seviyesine ulaşmaya çalışmış yenilikçi bir görüşe sahiptir. H. 1275/ m. 1858 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Maktul Mustafa Paşa Camii haziresindeki türbesine defnedilmiştir.[251] Caminin haziresinde Ârif Efendi dışında tekkenin postnişinleri, dönemin önemli şahsiyetleri, tekkenin müntesipleri de medfundur.[252]

Mimarî ve Tezyinî Özellikleri: Dikdörtgen bir plana sahip olan türbe 4.50 x 3.72cm ölçülerinde, üzeri açık olup sekiz adet mermer sütun ile üstte bir mermer kirişe bağlanmıştır. (Fot. 50, Fot, 51, Fot. 52) Önceleri bu sütunlar arasının pirinç şebeke ile örülü olduğu ve türbenin de üzerinde bir kafes olduğu bilinmektedir. 1950'li yıllarda parça parça pirinç şebekeler çalınmıştır. Günümüzde ise sadece mermer sütunlar bulunmakta restorasyon sonrası bir şebeke eklenmediği görülmektedir.[253] Mermer sütunların yukarıda birleştiği kirişe silmelerle ahenk katılmış olup yazı haricinde bir tezyinî unsura sahip değildir.

Türbenin içerisinde sadece Ârif Efendi'nin mermer sandukası bulunmaktadır. (Fot. 53) Örfî destarlı baş taşında;

Okunuşu:

Küllü men aleyhâ fân
Şeyhülislam ve müftiyyü'l -enâm
İken irtihâl-i dâr-ı bekâ eden merhum
Ve mağfurun-leh Mehmed Ârif Efendi'nin
Rûhiyçün ve kâffe-i ehl-i
İmân ervahiyçün el-Fâtiha
Sene 21 Cemâziyelevvel 1275 (27 Aralık 1858)
Yevmü'l-isneyn[254]

[251] Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, s. 190-191.
[252] Zehra Serter Gökçek "İstanbul'da Unutulmaya Yüz Tutmuş Bir Osmanlı Tekkesi: Maktûl Mustafa Paşa Tekkesi" *Mavi Atlas Dergisi*, 2023, sy. 11 (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), s. 5.
[253] Demiriz, *Eyüp de Türbeler*, s. 82.; Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s. 235.
[254] Başar, *Eserleri Fotoğrafları ve Aileleriyle Osmanlı Şeyhülislamları*, s. 197.

Ayak şahidesinde ise;

Okunuşu:

Hayf Kim Ârif Efendi-i ma'ârif perverin
Kıldı 72erhum âlemi dâr-ı bekâya rıhleti
Ben ise ferzend-i ihyâ kerdesi iken ânın
Hiç tesir etmez mi bana derd-i firkati
Zât-ı bî-hemtâsı ol allâmenin hayli zaman
Cürm ü taksîrâtını afv eyleyip Mevla ânın
Eyleye sîr-âb anı Hakk'ın zülâl-i rahmeti
Eylerim Sıddîk bu tarih ile arz-ı niyâz
Vâlidim 72erhuma Rabbim mesken ede cenneti, sene 1275.[255]

Ayrıca mermer sanduka ve sütunlarda herhangi bir süslemeye rastlanılmamaktadır. Mermer sandukanın kuzey yüzeyinde dokuz sıra şeklinde uzunca bir yazı mevcut olup burada kendi hal tercümesinden bahsetmektedir. (Fot. 54, Fot. 55) Bu kitabe Şeyhülislam hayatını anlatan yegâne kitabe olması sebebiyle dikkat çekmektedir.[256] Bu kitabeleri ayak taşından da anlaşılacağı üzerine oğlu Sıddık Bey yazmıştır. Sütunların yukarıda birleştiği cadde tarafından görülen kuzey kiriş alanında ise şu ibareler yer almaktadır; (Fot. 56, Fot. 57)

Okunuşu:

Şeyhülislam idi göçdü didiler tarihini *Cennetü'l me'vâ ola Ârif Efendi'ye makam*[257]

[255] Başar, *Eserleri Fotoğrafları ve Aileleriyle Osmanlı Şeyhülislamları*, s. 196.
[256] Başar, *Eserleri Fotoğrafları ve Aileleriyle Osmanlı Şeyhülislamları*, s. 197.
[257] Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, s. 235.

13. Sâdeddin Efendi Türbesi

Katalog No: 13
Fot. No: 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64
Çiz. No: 12
İnşa Tarihi: H. 1154/ M. 1741
Bulunduğu Yer: Gündoğumu Caddesi, Karacaahmet Mezarlığı, Üsküdar
İnceleme Tarihi: Nisan- Mayıs 2024

Konum: Nuh Kuyusu caddesi üzerinde bulunan Karacaahmet'in türbesi geçildikten sonra Gündoğumu caddesinin başında yolun sağında yer almaktadır.

Tarihçe: Sâdeddin Efendi, h. 1213/ m. 1798 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Müderris Abdülhamit Efendi'dir. Mesleki hayatı kadılıkla başlayan Sâdeddin Efendi farklı illerde kadılık yapmıştır. Kadılıktan sonra farklı makamlara getirilen Sâdeddin Efendi, Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi'nin vefatının ardından Şeyhülislamlık makamına getirilmiştir.[258] Sâdeddin Efendi, Şeyhülislam Hocazâde Sâdeddin Efendi'nin soyundan gelmektedir. Şeyhülislamlıktan ayrıldıktan sonra Çamlıca'daki köşkünde h. 1283/ m. 1866 yılında vefat etmiştir. Fatih camiinde kılınan cenaze namazı sonrasında Üsküdar'daki üzeri açık türbe yapısına defnedilmiştir.[259]

Mimarî ve Tezyinî Özellikleri: Dikdörtgen plana sahip olan türbe üzeri açık olacak şekilde inşa edilmiştir. Türbenin batı cephesi beş adet teğet kemeri taşıyan mermer sütundan oluşmaktadır. (Fot. 58, Fot. 59, Fot. 60, Fot. 61) Diğer üç cephe ise yığma taş duvar örgüsü ile örülmüştür. Türbenin dört adet kemer açıklığı lokma demir şebeke ile örülü olup türbeye giriş doğu cephesindeki basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Türbenin doğu cephesi sıva ile kaplanmış olduğundan içeriden bakıldığında kapının kemer örgüsüne sahip olduğu görülmektedir. Türbeye girişin sağlandığı basık kemerli türbe kapısının üzerinde Kelime-i Tevhid yer almaktadır. Türbenin taş örülü duvarlarında süsleme unsurlarına rastlanmazken ön cephesinde bulunan kemer sütunlarının başlıkları mukarnaslı olup sarkıtların altına gülçeler yerleştirilmiştir. Gülçelerin aynı zaman da kemerlerin kilit taşlarına da hakkedildiği görülür.

[258] Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, s. 192-193.
[259] Mehmed İpşirli, "Sâdeddin Efendi, Mehmed", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, c. XXXV, s. 388.; Mehmed Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2001, c. II, s. 615.

Türbenin solunda türbeye bitişik olacak şekilde Sâdeddin Efendi'nin kendi adına yaptırmış olduğu h. 1154/ m. 1741 tarihli çeşme ve sebili bulunmaktadır. Çeşme ve sebil barok mimarî üslubun bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. (Fot. 62, Fot. 63) Çeşme arkasında su deposu olacak şekilde inşa edilmiş ve bu kısmı türbenin içerisinde yer almaktadır. Çeşmenin kitabelik kısmında bezemeli uzunca bir çeşme kitabesi yer almaktadır. (Fot. 64) Çeşmenin hemen yanında bulunan sebilin sütun ve kemerlerinde de barok tarzının etkileri görülmektedir. Çeşmede olduğu gibi sebilin üzerinde de üç bölümden oluşan sebil kitabesi bulunmaktadır. Üç adet pencere açıklığına sahip olan sebilin üzerinde bir saçak olup sekiz parçadan oluşan kubbesi yer almaktadır.[260]

Türbe de sağlam olarak mevcut olan dört adet mezar bulunmaktadır. Bunlar sırayla, İslambol Kadısı Sâdeddin Efendi (h. 1172/ m. 1759), Şeyhülislam Sâdedin Efendi (h. 1282 / m. 1866), Şeyhülislamın oğlu Mehmed Alâaddin Reşat Bey (h. 1293 / m. 1877) ve Hatice İffet Hanım'ın (h. 1258 / m. 1843) mezarlarıdır. İslambol Kadısı olan Sâdeddin Efendi'nin mezar taşında eski görsellerde örfi başlık olduğu görülmektedir. (Fot. 62) Lakin günümüzde başlık yerinden ayrılmış baş taşı kitabesinin olduğu şahide kısmı kalmıştır.[261]

Seyyid Mehmed Sâdeddin Efendi'nin mezar taşı;

Okunuşu:

Küllü men aleyhâ fân
Şeyhülislam Hoca Sâdeddin
Efendi'nin sülâle-i tâhirelerinden
Olub bin iki yüz on üç
Tarihinde kadem- nihâde-i âlem-i şühûd
Ve işbu bin iki yüz seksen üç
Senesi şehr-i Rebiülevvelinin
Yirmi üçüncü günü azm-i dârü'l- hulûd
Olan Şeyhülislâm-ı esbak
Es-Seyyid Mehmed Sâdeddin Efendi
Rûhiyçün ve kâffe-i ehl-i imân ervâhiyçün
El- Fâtiha[262]

[260] Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar,* c. III, s. 1216.
[261] Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar,* c. II, s. 615-616.
[262] Başar, *Eserleri Fotoğrafları ve Aileleriyle Osmanlı Şeyhülislamları,* s. 203.

Sâdeddin Efendi Çeşme Kitabesi;

Okunuşu:

Sahib'ül-hayrât Sâadeddin Efendi kim odur	*Necl-i Feyzullah Efendi nuhbe-i ensâb ü âl*	*Hânedân-zâd-ı asâlet kim ulüvv-ü himmeti*
Cüst-i-cûdn teşnegân eyledi âsûde-hâl	*Hasbeten lillâh bu dilcû çeşmenin bünyâdına*	*Su yerine sıdk ü ihlâs ile kıldı bezl-i mâl*
Mevki'inde kıldı bir âlî eser kim şübhesiz	*Tâ-be-mahşer hayr ile mezkûr olur bi-kıyl ü kal*	*Kurretü'l-ayni Zübeyde Hanım'ın şâdâb idüb*
Rûh-ı pâkin ravza-i Cennet'de Hayy-i lâ-Yezâl	*Ömr-i cedd ü vâlid-i zî-şânını memdûd idüb*	*Virmiye dünyâ vü ukbâda Hudâ renc ü melâl*
Şâkirâ atflân okurlar su gibi tarihini	*Kevser ile iç Zübeyde rûhuna âb-› zülâl*	*Sene 1154 (1741-42)*[263]

[263] Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar,* c. III, s. 1139.

IV. DEĞERLENDİRME

A. MİMARİ TİPOLOJİ

1. Kare ve Dikdörtgen Planlı Türbeler

Kataloğumuzda incelediğimiz Âsumânî türbeler içerisinde kare ve dikdörtgen plana sahip olanlar on iki adettir. Kare plan ölçülerinde sadece bir adet türbe bulunmaktadır. Bu türbe Mustafa Ağa'nın Eyüp Cami haziresinde bulunan âsumânî türbesidir. Bunun dışında kalan diğer türbeler dikdörtgen plana sahip olup malzeme ve teknik açıdan farklılıklar göstermektedir. Bu grup türbeler, küfeki taşı veyahut mermer malzemeden inşa edilmiştir. İncelediğimiz türbeler XVI.- XIX. yüzyılları arasına tarihlenmekte olup form açısından benzerlik ve farklılıklara sahiptir. Üst örtüsü olmadan inşa edilen kubbesiz türbeler olarak tarif ettiğimiz bu türbe yapıları bu açıdan benzerlik gösterirken cephe duvarlarındaki mimarî unsurlara ve sütunların yukarıda bağlanma şekillerine göre farklılık oluşturmaktadır. Âsumânî türbelerin plan tiplerine göre tasnif edilmesi bu grup türbe için çok anlaşılır değildir. Bu sebeple mimarî unsurlarına göre tasnif yapmanın daha açıklayıcı olacağını düşünmekteyiz.

a) Tâkkapı, pencere veya kemer açıklığına sahip âsumânî türbeler

Tarihsel sıralamaya göre yaptığımız katalog numarasında ilk sırada yer alan Buhûrizâde Türbesi ve miladi 1726 tarihinde inşa edilmiş olan Ayşe Bahri Kadın Türbesi herhangi bir kapı aralığına sahip değildir. Bu iki türbede pencere açıklığı bulunmakla beraber türbelerin içerisine giriş sağlanamamaktadır. Bu açıdan Buhûrizâde Türbesi diğer âsumânî türbelerden ayrılırken

içine bir girişin olmaması sebebiyle Ayşe Bahri Kadın Türbesiyle benzerlik göstermektedir. Ayşe Bahri Kadın Türbesi, Eyüp Sultan Haziresinde yer almaktadır. Eyüp Sultan Cami ve pek çok caminin hazire kısmında görülen bu şekilde inşa edilmiş üzeri küçük hazireler mevcuttur. Ayşe Bahri Kadın'ın medfun olduğu bu yapıyı kataloğa almamızdaki amaç defnedilmek istediği yeri vasiyet etmiş olup yapının ön cephesine hayrat olarak bir adet saka çeşmesi yaptırmış olması, bu yapının türbe olarak anılması, diğer küçük hazirelerden ayırt edilmesini sağlamaktadır.

Kapı ve pencere açıklığının her ikisine de sahip olan beş adet türbe yapısı katalog içerisinde yer almaktadır. Bu beş adet türbeden iki mimarî unsuru da bünyesinde toplayan bu grup içerisinde tarihsel olarak ilk sırada yer alan, bazı kaynaklarda Dükakinzâde Mehmed Paşa'ya atfedilen yapıdır. Eyüp Sultan Camii haziresinin tam ortasında Dükakinzâde Mehmed Paşa'ya ait olduğu düşünülen üstü açık türbe kaynaklarda farklı isimlerle zikredilmektedir.[264] Ayrıca Mimar Sinan'a ait olup tezkirelerde "kaydı saptanamayan, yok olan, yenilenmiş ve harabe halinde bulunan Sinan yapıları" listesinde olan Dükakinzâde Mehmed Paşa Türbesi, Eyüp'te bilinmeyen yapılar içerisinde ele alındığı görülmektedir.[265] Bu türbenin Dükakinzâde Mehmed Paşa'nın üstü açık türbesi olarak düşünülmesinin ardında, Mehmed Paşa'nın (963/1557) vefat tarihiyle açık türbe içerisinde bulunan burma sarıklı mezar taşında hicri 963 yazılı tarihin uyuşuyor olması aynı zaman da Mimar Sinan'ın tezkirelerinde geçen fakat kayıp ya da harabe olduğu söylenen yapılar arasında Dükakinzâde Mehmed Paşa Türbesinin Eyüp Semtinde olması ve Defterdar caddesinde bulunan Dükakinzâde haziresinde Mehmed Paşa'ya ait bir mezar taşı olmaması[266] bu açık türbenin Mehmed Paşa'nın olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca Dükakinzâde haziresinde, Mehmed Paşa'nın oğlu Dükakinzâde Ahmed Bey'e ait olduğu söylenen hicri 963 (1557) tarihli mezar en eski mezar olarak geçmektedir. Mezar taşında "Merhum ve Mağfûr/Ahmed Paşa/ Rahmetullâh'ü aleyh/ Sene (963/1557)"[267] yazılıdır. Şayet Dükakinzâdelere ait bu haziredeki Ahmed Paşa'nın ismi geçmiyor olmasaydı, aynı yıl içerisinde vefat eden babası Mehmed Paşa'ya izafe edilebilirdi. Aynı zaman da buranın bir hazire olması Tezkire'de ise Dükakinzâde Türbesi olarak geçmesi bu ihtimali de ortadan kaldırmaktadır. Bu bilgiler değerlendirildiğinde kesin bir delil

[264] Haskan, Dükakinzâde Sofasını, "Dolama lahdi 963 (1555) tarihli olan türbe" diye tanımlamaktadır.
[265] Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s. 266.
[266] Suphi Saatçi, haziredeki en eski tarihli mezar taşı 1557 tarihli Mehmed Paşa'nın oğlu Divan şairi Dükakinzâde Ahmed Bey'e ait olduğunu söylemektedir. Suphi Saatçi, "Sinan'ın Eyüp'teki Türbeleri", *Eyüp Sultan Sempozyumu V*, s. 153.
[267] Eralp, "Dukakinzâde Ahmed Paşa Haziresi ve Dukakinzâdeler", s. 194.

oluşturmamakla birlikte Eyüp Sultan Camii haziresindeki bu açık türbenin Dükakinzâde'ye ait olabileceği düşünülebilir. Eğer bu türbe Mehmed Paşa'nın Türbesi ise aynı zaman da Mimar Sinan'ın bir eseri olarak da değerlendirmek gerekir. Bu açık türbe Mimar Sinan'ın bir diğer eseri olan Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Cami avlusundaki Hadım İbrahim Paşa Türbesi ile yapı tipi olarak oldukça benzeşmektedir. 1551 tarihli külliye içindeki türbeye 1562'de İbrahim Paşa defnedilmiş böylece yakın zamanlarda inşa edilen bu iki türbenin benzer bir formda olması bu türbenin Dükakinzâde Mehmed Paşa Türbesi olarak düşünülmesinin önünü açmaktadır

Hadım İbrahim Paşa'nın Türbesi, Dükakinzade Mehmed Paşa'ya atfedilen Türbe, Mustafa Ağa Türbesi, Ak Türbe, Veliyyüddin Efendi'nin Türbesi ve son olarak Üsküdar'da bulunan Sâdeddin Efendi Türbesi yay kemerli kapı açıklığı şeklinde türbeye giriş ve çıkışın sağlanması için inşa edilmiş tâkkapıya sahiptir. Hadım İbrahim Paşa Türbesi, Dükakinzade Mehmed Paşa'ya atfedilen Türbe, Mustafa Ağa Türbesinin tüm cepheleri pencere açıklıkları ile çevrilidir. Geriye kalan üç türbeden Ak Türbe'nin kapı açıklığının olduğu cephesi kesme taş ile örülmüş olup diğer üç cephesinde pencere açıklığı bulunmaktadır. Veliyyüddin Efendi Türbesinin ise kuzey ve doğu cepheleri pencere ve kapı açıklığına sahip olup güney ve batı cepheleri üç sıra taş bir sıra tuğla şeklinde örülmüştür. Kapı ve kemer açıklığına sahip katalog içerisindeki tek örneğe sahip türbe ise Sâdeddin Efendi'nin âsumânî türbesidir. Sâdeddin Efendi Türbesinin de cadde tarafında bulunan kemer açıklığı haricinde diğer üç cephesi almaşık taş-tuğla duvar örgüsü şeklinde inşa edildiği görülmektedir.

Dükakinzâde, Hadım İbrahim Paşa ve Mustafa Ağa Türbeleri kapılarının sol da ve tüm cephesinin pencere açıklığı ile çevrili olması sebebiyle tipolojik benzerliği oldukça yüksek yapılardır. Bu sebeple Dükakinzâde Türbesini Mimar Sinan yapısı olarak varsaydığımızda ve tipolojik olarak benzer bir yapı olan yine Mimar Sinan eseri Hadım İbrahim Paşa Türbesinin aynı form üzerine inşa edildiği görülür. Burada bahsettiğimiz türbeler tarihi olarak kırk yıllık bir dönemi kapsamakta ve hepsi Mimar Sinan'ın sermimarlığı dönemine tekabül etmektedir.

Bu grup türbelerden Mustafa Ağa Türbesindeki kitabeli kapı, bezemeleriyle dikkat çekmektedir. XVI. yüzyılda inşa edilen bu türbe kendinden önce inşa edilmiş Eyüp Haziresindeki çardaklı türbelerin bezemeli taç kapılarıyla benzerlik arz etmektedir.[268] Bu yönüyle Mustafa Ağa Türbesi, diğer âsumânî türbelerden tezyinat açısından farklılık göstermekte ve bu grup içerisindeki tüm türbeler ele alındığında sade bir tezyinata sahip

[268] Doğanay, "Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları)", s. 191.

oldukları, türbeyi çevreleyen düz atkıların genel de rumî bezemelerle çevrili olduğu görülmektedir.

İstanbul'daki benzer yapılar içerisinde ele alabileceğimiz makam türbesi olması sebebiyle kataloğa almadığımız sahabe türbelerinden Abdü's-sâdık Âmir b. Sâme'nin üzeri açık türbesi (Fot. 65) önceleri bir kafese sahip olsa da[269] sonrasında çevre duvarları pencere açıklığı ile sağlanmış ve ön cephesinin ortasında türbeye giriş kapısı olacak şekilde inşa edilmiştir. Yine makam türbelerinden olan Ebu Zerr el-Gıfarî'ye nispet edilen bu üzeri açık türbeyi (Fot. 66) Ayvansarayi, "*Mustafa Paşa camii kurbünde Çınarlı Çeşme yanında Ebî Zerü'l-Gaffari demekle maruf zat-ı şeriftir ki yanında türbedarı ve fevkinde bir mescid Sadrazam Şehit Ali Paşa bina ve ihya eylemiştir. Kabr-i mezburun üstü açıktır ...*" [270] diyerek tarif etmiştir. Bunlara ek olarak Sahrayıcedit Mezarlığı içerisinde karşılaştığımız içindeki mezarlara baktığımızda yakın dönem de vefat eden iki kişinin XX. yüzyıl açık mezar yapısı (Fot. 67) olarak niteleyebileceğimiz bu mezar yapısı kemer ve kapı açıklığı bırakılacak şekilde inşa edilmiştir. Bu mezar yapısı içerisinde yatan merhum ve merhumenin mezarlarını korumak amacıyla yapılmış üst örtüsüz, bir kapı açıklığı ve toplamda altı adet pencere açıklığı ile âsumânî türbelerin bu grubundaki türbelere benzer olarak inşa edilmiştir. Yine katalog içerisinde yer vermediğimiz açık türbeler içerisinde zikredilen kafesli türbe yapıları da benzer mimarî unsurlar ile inşa edilmiştir. Köprülü Mehmed Paşa Türbesi (Fot. 68), Gülnûş Valide Sultan Türbesi (Fot. 69), Fatma Hanım Sultan Türbesi (Fot. 70) ve Koca Ragıp Paşa Türbesi (Fot. 71) âsumânî türbelerdeki bazı mimarî elamanları taşımakla birlikte herhangi bir kapı açıklığına sahip olmayıp ve üzerlerinde ayırt edici bir unsur olarak demir kafes yer alması ayrıca çardak türbelerin üzeri açık varyasyonu olarak inşa edilmeleri, bu türbeleri açık türbeler içerisinde farklı bir grup türbe olarak değerlendirmemize sebep olmaktadır.

Kapı, pencere ve kemer açıklığına sahip İstanbul dışındaki üzeri açık türbelere bakıldığında benzer türbe yapılarına rastlamaktayız. Bu türbelerin Balkanlardaki örneklerinden Ohrid'deki Sinan Çelebi Türbesi (Fot. 72) katalog içerisinde ele aldığımız türbeler ile benzer mimarî formda inşa edilmiştir. Sinan Çelebi Türbesinde kemer açıklığı ile cephelerinin çevrelendiği ve üzeri açık olarak inşa edildiği görülür. Yine bu bölgeden bir örnek olarak Bosna Hersek'teki Şeyh İbrahim Efendi Bistrikî Türbesi (h. 1069/m. 1658/59) (Fot. 73) her ne kadar

[269] Necdet İşli, *İstanbul'da Sahabe Kabir ve Makamları*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, s. 40.
[270] Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, s. 233.

çar-divar türbeler içerisinde yer verilmişse[271] de ön cephesinde bulunan küçük bir pencere ve kapı açıklığı sebebiyle önceden bir çatıya sahip olmadığı bilgisi üzerine âsumânî türbeler içerisinde değerlendirilebilir. Bunların yanı sıra Balkanlarda M. Çağhan Keskin'in Popovic'den naklen "dam taşımaz" türbelere örnek olarak Kosova ve Makedonya'dan bulunan "Şeyh Rama Türbesi, Şeyh Şerif Türbesi, Bektaşî Şükrü Baba Türbeleri" bu grup türbelere örnek gösterilebilir.[272]

Yine açık türbelerin İstanbul dışındaki örneklerinden biri olan Babür Şah'ın türbesinin (Fot. 74,75) cephelerinde kemer açıklığı ve türbeye giriş için tâkkapı açıklığı bırakıldığı görülür. İstanbul örnekleriyle kıyaslandığında üzeri açık bu türbe, inşa ediliş sebepleri ve dışarıdan kabirlerin görüleceği şekilde bırakılan bu kemer açıklıklarının ve tâkkapısının olması benzer mimarî unsurları barındırması sebebiyle âsumânî türbeler bu grubu içerisinde değerlendirilebilir.

b) Parmaklıklı ve yukarıda harpuşta ile birleşen âsumânî türbeler

Harpuşta ile çevrili olan âsumâni türbe yapıları kapı ve pencere açıklığına sahip olan âsumânî türbelere göre daha iptidaî düzeyde kalmaktadır. Bu tipte inşa edilen bizim tespit edebildiğimiz günümüze ulaşmış iki adet türbe yapısı bulunmaktadır. Bu yapının ilk örneği XVI. yüzyılda inşa edilen Kemâlpaşazâde Türbesi ile ikinci olarak XVIII. yüzyılda inşa edilen Paşmakçızâde Şeyhülislam Ali Efendi'nin ve ailesinin medfun olduğu türbedir. Bu iki türbenin dış cephesi küfeki taşından yapılmış kalın parmaklıklar şeklinde türbeyi çevrelediği görülür. Bu parmaklıkların üstte bir harpuşta ile bağlanmış olması diğer âsumânî türbelerden bu tipteki türbeleri ayırmaktadır. Her iki türbe yapısında da kemerli kapı açıklığının olması fakat tâkkapılı türbeler içerisinde ele almıyor oluşumuz parmaklık ve harpuşta özelliğinin daha ön planda olması sebebiyledir.

Kemâlpaşazâde'nin vasiyeti üzerine küfeki taşından inşa edilen türbe her anlamda vasiyete uygun olduğu görülmüştür. Paşmakçızâde Ali Efendi'nin böyle bir vasiyetine rastlayamasak da Kemâlpaşazâde'nin türbesinden esinlenerek inşa edildiği aşikardır. Bu iki türbe yapısının birbirine konum olarak yakın olması, sonra yapılan Paşmakçızâde türbesi için örneklik teşkil etmiş olabilir. Aynı zamanda Ali Efendi'nin de Şeyhülislam olması sünnete

[271] Hatice Tokuz, "Bosna Hersek'teki Osmanlı Türbe Mimarîsi", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 243.
[272] Keskin, "Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası", s. 57.

uygun bir anlayışta inşa edilen Kemâlpaşazâde'nin vasiyetindeki[273] görüşlerine benzer düşünce içerisinde olması muhtemeldir. Paşmakçızâde'nin türbesinin Kemalpaşazâde'nin türbesinden farklı olarak plan ölçüsü ve cephe yüksekliği açısından daha büyük formda inşa edilmiş olduğu görülür.

İstanbul'da önceden Tokmaktepe Mezarlığında yer alan sonrasında Mısır Tarlası Mezarlığına taşınan Seyyid Haşim Efendi Sofası, günümüzde sadece izleri kalmış olup önceki görsellerinden anlaşıldığı üzere parmaklıkların yukarıda harpuşta ile birleştirilmiş olduğu ve bir tâkkapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu türbede medfun olan Seyyid Haşim Efendi (ö. 1677), Melâmilerin kutbu olup vefatı üzerine Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi kutup olmuş ve kendisi de sonrasında Seyyid Haşim Efendi Türbesine benzer bir türbe inşa ettirmiştir. Buradan yola çıktığımızda bu türbe grubunun diğer âsumânî türbe gruplarına göre daha sade form da inşa edilmiş olması Melâmî düşüncesinden etkilenilmiş olmasıyla da açıklanabilir. Ayrıca bu grupta değerlendirdiğimiz âsumânî türbelerin süsleme özellikleri bakımından incelendiğinde çok az bir tezyinata sahip olduğu fark edilmiştir.

Üst örtüsü olmayan harpuşta ile bağlı türbelerin İstanbul dışındaki üzeri açık türbelerle kıyaslandığında, Muş yöresindeki üzeri açık türbelerle benzeştiği görülmüştür. Muş yöresinde incelenen açık türbe (Fot. 76) yapılarının birçoğunun bağlantısı noktası harpuşta şeklinde olup bu yapılar mezarlıklar içerisinde yer almaktadır.[274] Harpuşta bağlantısı olan incelediğimiz iki türbe de Edirnekapı Mezarlığında yer almakta olup bu yönüyle de benzerlik arz etmektedir.

c) Sütunlarla üstte bir kirişe bağlı olanlar

Bu bağlantı şekline sahip iki adet âsumânî türbe bulunmaktadır. Bunlardan ilki Davud Ağa Mezarlığı içerisindeki Kırımî Hüseyin Efendi'nin XVIII. yüzyılda inşa edilen türbesidir. Türbe, XIX. yüzyılda inşa edilen ikinci olarak ele aldığımız Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi'nin türbesiyle strüktür olarak benzerlik göstermektedir. Bu iki türbe yapısının da kaynaklarda zikredildiği üzere sütun aralıklarının demir şebeke ile örülü olduğunu öğrenmekteyiz. Kırımî Hüseyin Efendi'nin türbesinde bu izler halen mevcut olup Şeyhülislam

[273] *"...Ve her camiide salâ virdürmeyeler, Sultan Muhammed Camiinde salâ virdürmek kifayet ider. Ve dahi yunarken cehr ile zikrretmiyeler (...) Kabrüm mekabir-i müslimînde yol üzerinde bir mürtefice yirde ideler, üzerin yüksek yapmayalar, alamet için yonulmadık taş dikeler. Defnolduğumda üzerimde cüz okutmayalar, tahfif-i Kur'an olur. Ve kurban itmeyeler, fukaraya akçe üleştireler"* Saraç, *Şeyhülislam Kemal Paşazade Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, s. 87.

[274] Kılavuz, "Farklı Bir Mezar Anıtı Olarak Açık Türbeler: Muş Örnekleri", s. 397.

Mehmed Ârif Efendi'nin türbesi 1998 yılındaki Maktul Mustafa Paşa Tekke-Camiinin restorasyonuyla yenilenmiş ve bu şebeke izleri ortadan kalkmıştır.

Üstte bir kirişle bağlanan sütunlar, mermer malzemeden inşa edilmiş ve ampir üslubunun izlerini taşımaktadır. Herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmayan iki türbe yapısı da sadelikleri ile dikkat çekmektedir. Mehmed Ârif Efendi Türbesi, yazı tezyinatıyla ön plana çıkmakta olup herhangi bir bezeme unsuru bulunmaz.

Bu iki türbe yapısının bu şekilde inşa edilmiş olmasının ardında yatan sebeplere ulaşamasak da Kırımî Hüseyin Efendi'nin türbesini oğlu Said Hâlet Çelebi'nin yaptırdığını biliyoruz. Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi'nin ise Nakşî Tekkesinin müntesiplerinin olduğu hazirede böyle bir türbe yapısına sahip olması yenilikçi bir tekke olması, içerisinde XIX. yüzyılın yarısında matbaanın kurulması[275] Tanzimat dönemi yeniliklerini savunan Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi'nin tekke ile bağlantısını kuvvetlendirecek niteliktedir. Bu bilgiler ışığında Mehmed Ârif Efendi'nin Türbesinden önce inşa edilen Kırımî Hüseyin Efendi'nin Türbesi bu türbeye örneklik teşkil etmiş olabilir.

2. Sekizgen Planlı Türbeler

Âsumânî türbeler arasında plan ve bulunduğu konum itibariyle yegâne olan Mesih Mehmed Paşa Türbesi sekizgen plana sahiptir. Mesih Mehmed Paşa'nın Türbesi plan açısından farklılık oluşturduğu gibi Mesih Mehmed Paşa Cami avlusundaki konumu itibariyle de önem arz etmektedir. Külliye içerisinde bu şekilde yer alması Mesih Paşa Külliyesini de genel planda diğer külliyelere göre farklı kılmaktadır. Herhangi bir kapıya sahip olmayan türbenin her bir cephesi pencere açıklığından oluşmaktadır. Âsumâni türbelerin arasında Buhûrizâde ve Ayşe Bahri Kadın Türbelerinden sonra içine giriş ve çıkış sağlanamayan üçüncü türbe yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türbenin farklı bir tipolojide inşa edilmiş olmasının ardında yatan sebep ise şadırvan yerinde olduğu için klasik şadırvan planında inşa edilmiş olabileceğidir.

Mesih Paşa Türbesine sekizgen planıyla benzerlik gösteren Yalova'daki Hersekzâde Ahmet Paşa Türbesi, yüksekçe bir kaide üzerinde merdivenle çıkılan mermer malzemeden inşa edilmiş çevre korkulukları ve bir adet tâkkapıdan müteşekkildir. Hersekzâde Ahmet Paşa'nın

[275] Serter Gökçek "İstanbul'da Unutulmaya Yüz Tutmuş Bir Osmanlı Tekkesi: Maktûl Mustafa Paşa Tekkesi" s. 6.

1518 tarihli türbesi, (Fot. 77) tamirat (1773) geçirmeden önce üzeri açık bir şekilde inşa edilmiş ise Mesih Paşa Türbesi ile plan olarak birleştiği söylenebilir.[276]

Sonuç olarak kare, dikdörtgen ve sekizgen plan şemasına sahip âsumânî türbe yapıları mimarî unsurları gereği kendi içinde farklılık oluşturmakta fakat üzeri açık bir şekilde inşa edilmeleri dolayısıyla tipolojik benzerliğe sahip olduğu görülmektedir. Aynı zamanda benzer amaçlar doğrultusunda inşa edilmiş üst başlık olarak açık türbe kategorisi içinde değerlendirebileceğimiz çardak (Fot. 78), kafesli ve çardivar (Fot. 79) türbelerden de mimari unsurları ve üst örtüsüz inşa edilmiş olmaları sebebiyle ayrıldığı anlaşılmaktadır.

[276] Semavi Eyice, "Hersekzâde Ahmed Paşa Camii ve Türbesi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, c. XVII, s. 238-239.

B. SONUÇ

Kapalı ve açık formda inşa edilen türbe yapılarına genel olarak bakıldığında açık olarak inşa edilenler farklı isimlerle anıldığı gibi genel bir isimlendirme yapılıp etrafı açık üzeri kapalı/çardak, kafesli, etrafı ve üzeri açık tüm türbelerin üst başlık olarak "açık türbe" diye isimlendirildiği görülmüştür. Açık türbelerin bu üst başlığının türbeleri tanımlamak için yeterli olmadığı her bir açık türbe grubunun öne çıkan özelliğine göre isimlendirilmesinin doğru olacağını düşünmekte ve bu nedenle etrafı çevrili, üzeri açık türbelerin inşa edilesinin ardındaki sebepler çerçevesinde göğe doğru açık, gökle bağlantılı manasında âsumânî türbe olarak isimlendirilmesini önermekteyiz. Çardak Türbe, Kafesli Türbe ve Çardivar Türbe olarak zikredilen diğer açık türbe yapılarını da öne çıkan özelliklerine göre önceden tanımlanmış bu isimlendirilmelerle zikredilmesi terminolojik karışıklığın önüne geçilmesi adına önem arz etmektedir.

Âsumânî olarak isimlendirdiğimiz üst örtüsü olmadan inşa edilen türbe örneklerini incelediğimiz çalışmamızda türbelerin plan ve strüktür açısından birbirlerinden ayrıştığı ve tek bir formda inşa edilmedikleri görülmüştür. İncelediğimiz on üç türbe yapısının ortak özelliği herhangi bir kubbe, çatı, örtü elemanı olmadan inşa edilmiş olmalarıdır. Mimarî tipoloji içerisin de tasnif etmekte zorlandığımız yapıların İstanbul örneklerinin Eyüp Sultan Semtinde yoğunluk oluşturduğunu görmekteyiz. On adet yapı bu semt içerisinde inşa edilmiş olup birbirine benzer özellikler taşıdıkları ve birbirinden tipolojik olarak etkilenmeleri sonucunda benzer özellikte inşa edildiklerini düşünmekteyiz.

Âsumânî türbelerin üst örtüsü olmadan inşa edilmelerinin ardında yatan sebeplere baktığımızda ise Hz. Peygamberin sünnetine uygun olacak şekilde, hadis-i şerif rivayetleri göz önünde tutularak kabrin üzerinde herhangi bir yapı olmadan inşa edilen türbe yapıları olduğu görülmektedir. Sultan II. Murad'ın vasiyetinde yer alan türbesinin inşasına dair istekleri bu grup açık türbenin oluşmasına öncülük ettiği ve Sultan II. Murad'ın vasiyetine benzer sonraki dönemlerde mezar mimarîsine dair kişilerin vasiyetlerinin de bu grup türbenin oluşmasına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak bir düşünce yapısını temsil eden açık türbeler, inşa ediliş sebepleri ve mimarî tipolojileri ile farklı türbe yapılarını ortaya çıkarmış aynı zaman da kendi içerisinde üzeri açık olarak inşa edilen, âsumânî türbe yapısının açık türbeler içerisinde bir grup türbe yapısı olarak yer aldığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

AKPINAR, Muhammet Raşit, "Osmanlı Toplumunda Selefî Düşüncenin Tipik Bir Temsilcisi Olarak Kadızâdeliler", *İlahiyat Akademi Dergisi*, 2015, c. I, sy. 1-2, s. 306.

ALTINSU, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972, s.107-108.

ARIK, M. Oluş, *Erken Devir Anadolu Türk Mimarîsinde Türbe Biçimleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumları Yayınları, 1969, s. 72.

ARSEVEN, Celal Esat, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1975.

ARSEVEN, Celal Esad, *Türk Sanatı*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1984, s. 66.

ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.

ASLANAPA, Oktay, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988, s. 170.

Ayvansarâyi Hüseyin Efendi, *Hadikatü'l Cevâmî, İstanbul Camileri ve Diğer Dini Sivil Mimarî Yapılar* Ahmet Nezih Galitekin (haz.), İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri (806-855/1403-1451)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1972, c. II, s. 105.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, "Müftiyy'üs- Sakaleyn", *Kubbealtı Mecmuası*, İstanbul 1975, yıl. 4, sy.3, s. 26.

BAŞAR, Serhat, *Eserleri Fotoğrafları ve Aileleriyle Osmanlı Şeyhülislamları*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2017.

BAYRAK, M. Orhan, *Türbeler Sözlüğü*, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 1998, s. 36-56.

BERKSAN, Emine, *II. Mustafa ve III. Ahmed'in Valideleri Emetullah Gülnûş Sultan ve Vakıfları* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998, s. 21.

BİLKAN, Ali Fuat, *Fakihler ve Sofuların Kavgası: 17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsîler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.

Birgili Muhammed Efendi, *Vasiyetnâme: Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Ekler İndeksi ve Tıpkıbasım*, Musa Duman (haz.), İstanbul: Risale Yayınları, 2000, s. 126.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, *Sahîhü'l-Buhârî,* thk. Mustafa Dîb el-Bağâ, Dımaşk, Dâru İbn Hazm, 1994.

BULUT, Halil İbrahim, "Kemal Paşazâde ve Fî Hakîkati'l-Mu'Cize Adlı

Risâlesinin Tahlil ve Değerlendirilmesi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sy.6, s. 188-190.

Ca'fer Efendi, *Risâle-i Mi'mâriyye*, İ. Aydın Yüksel (haz.), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2005.

CAN, Yılmaz, "İslam'ın İlk Yıllarında Mezar Mezarlıklar ve İslam Şehri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 1999, s. 453-454.

ÇAM, Nusret, "Türk Mezar ve Türbelerinin Özellikleri ile İlgili Bazı Düşünceler", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu,* İstanbul, 1999, s. 63.

ÇAVUŞOĞLU, Semiramis, "Kadızâdeliler", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, c. XXIV, s. 100.

ÇOBANOĞLU, A. Vefa, "Köprülü Külliyesi", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, c. XXVI, s. 256

ÇORUHLU, Yaşar, "Kurgan ve Çadır (Yurt)'dan Künbed ve Türbeye Geçiş", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 1999, s. 51.

ÇORUHLU, Yaşar, *Eski Devir Türk Sanatı*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007, s. 87.

DAŞ, Ertan, *Erken Devir Osmanlı Türbeleri*, İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2007, s. 45-48.

DEMİRİZ, Yıldız, *Eyüp'de Türbeler,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

DEMİRKOL, Murat, "Kemalpaşazade'nin Hayatı ve İlmi Özgünlüğü", *Uluslararası Kemalpaşazade (İbn Kemal) Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Fecr Yayınları, 2022, s. 29.

DENİZ, Şefaattin, "Mesih Paşa", *DİA,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019 s, 257-258.

DOĞAN, D. Mehmed, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Yazar Yayınları, 2014, s. 1220.

DOĞANAY, Aziz, *Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyinat,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 105-106.

DOĞANAY, Aziz, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesinin Mezar Mimarîmize Tesiri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 1999, s. 99-108.

DOĞANAY, Aziz, "İlk Devir Osmanlı Türbelerinde Mimarî Plastik ve Tezyinat", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2002, s. 22.

DOĞANAY, Aziz, *Osmanlı Tezyinatı: Klasik Devir İstanbul Hanedan Türbeleri*, 1522-1604, İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.

DOĞANAY, Aziz, "Eyüp'teki Çardaklı Türbelerin Asma Kapıları (Hacet Kapıları)", *Eyüp Sultan Sempozyumu VII*, s. 183-184.

Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût ve Muhammed Kâmil Karabelli, yayın yeri yok, 2009.

ERALP, Nejat, "Dukakinzâde Ahmed Paşa Haziresi ve Dukakinzâdeler", *Eyüp Sultan Sempozyumu V*, İstanbul, 2002, s. 193.

ERZİNCAN, Tuğba, "Mesih Paşa Külliyesi", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 310-312.

EYİCE, Semavi, "Bursa'da Osman ve Orhan Gazi Türbeleri", *Vakıflar Dergisi*, 1962, s. 131.

EYİCE, Semavi, "Hüdâvendigâr Külliyesi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, c. XVIII, s.294.

EYİCE, Semavi, "Ayas Paşa Türbesi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, c. IV, S. 204-205.

EYİCE, Semavi, "Hersekzâde Ahmed Paşa Camii ve Türbesi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, c. XVII, s. 238-239.

FAYDA, Mustafa, "İbn Kemal'in Hayatı ve Eserleri", *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1986, s. 57.

GEVGİLİLİ, Ali, vd. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: Yem Yayınları, 1997, c. III, s. 1715.

GÜMÜŞSOY, Emine, "Halep'te Dükakinzade Mehmed Paşa Külliyesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2011, sy. 24, s. 2.

GÜNDOĞDU, Cengiz, "Sivasi, Abdülmecid", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, c. XXXVII, s. 286-287.

Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih,* F. Çetin Derin, Vahid Çabuk (haz.), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.

HASKAN, Mehmed Nermi, *Eyüp Sultan Tarihi*, İstanbul: Eyüp Sultan Vakfı, 1996.

HASKAN, Mehmed Nermi, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2001.

HASLUCK, F. W., *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam*, Timuçin Binder (çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013, c. I, s. 205.

İbn Acîbe el-Hasanî, *Bahru'l-Medîd fî Tefsîrî'l-Kur'âni'l-Mecîd*, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2012, c.III, s. 273-274.

İbn Sa'd, *Kitâbü't- Tabakâti'l- Kebîr*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2015, c. III, s. 465.

İLGÜREL, Mücteba, "Köprülü Mehmed Paşa", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, c. XXVI, s. 258-260.

İmam Buhârî, *Sahîh-i Buhârî: Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh,* çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Ankara: Hüner Yayınları, 2004, s. 235.

İmâm Birgivî, *Bid'at ve Müstehâb Kabir Ziyaretleri*, Muhammed Humeyyis, (haz.), A. Muhammed Beşir çev., İstanbul: Guraba Yayınları, 1997, s. 21.

İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn*, çev. M. Yaşar Kandemir vd. İstanbul: Erkam Yayınları, 2019.

İNALCIK, Halil, "Murad II", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, c. XXXI, s. 164.

İPŞİRLİ, Mehmed, "Ârif Efendi, Meşrepzâde", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 365.

İPŞİRLİ, Mehmed, "Şeyhülislam Ali Efendi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s.185-186.

İPŞİRLİ, Mehmed, "Sâdeddin Efendi, Mehmed", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, c. XXXV, s. 388.

İŞLİ, Necdet, *İstanbul'da Sahabe Kabir ve Makamları*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, s. 40.

KANAR, Mehmed, *Büyük Farsça- Türkçe Sözlük,* İstanbul: Say Yayınları, 2016.

KARAMAN, Hayreddin, "Ölüm Ölü Defin ve Merasimler" *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, c. I, s. 9.

KESKİN, M. Çağhan, "'Üzerime bir kubbe ve âsâr binalar etmen': Osmanlı Mimarlığında Açık Türbe Modası (1661-1763)", *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottaman Studies*, LV, 2020, s. 57-58.

KILCI, Ali, *Anadolu Türk Mimarîsinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2007.

KILCI, Ali, "Erken Osmanlı (1299-1451) Baldaken Türbeleri", *Vakıflar Dergisi*, 2009.

KILAVUZ, Bülent Nuri, "Farklı Bir Mezar Anıtı Olarak Açık Türbeler: Muş Örnekleri", *Turkish Studies- Social Sciences*, 15(1), 2020, s. 391.

KIRIŞ, Şemsettin, "Hz. Peygamber'in Cenaze ile İlgili Uygulamaları", *Turkısh Academic Research Review*, 2017, c. II, sy.2, s. 54.

KONUKÇU, Enver, "Babür", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, c. IV, s. 396.

KUCUR, Sadi S., "İstanbul'un Tarihi Müslüman Mezarlıkları", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul: İBB (Kültür A.Ş) Yayınları, c. V, s. 428.

Kur'an-ı Kerim Meali, Hayrettin Karaman vd. (haz.), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5. Basım, 2023.

KURAN, Aptullah, *Mimar Sinan*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s. 266.

KÜÇÜK, Raşit, "Ebû Saîd el-Hudrî", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, c. X, s. 223-224.

LEKESİZ, M. Hulusi, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (Püritanist) Bir Eleştirisi: Birgivi Mehmed Efendi ve Fikirleri", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, s. 207.

Muhammed b. Pir Ali Birgivî, *Vasiyetnâme-i İmam Birgivî*, haz. Muzaffer Ozak, İstanbul: Ergin Kitabevi, s. 268.

Muhammed Hamidullah, "Zeyneb bint Cahş", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, c. XLIV, s. 358.

MÜLAYİM, Selçuk, "Süleymaniye Cami ve Külliyesi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, c. XXXVIII., s. 118.

Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Beyrut, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1955.

NECİPOĞLU, Gülru, *Sinan Çağı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, s. 526-527.

OCAK, A. Yaşar, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: "Kadızadeliler Hareketi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 1983, s. 208.

OKÇUOĞLU, Tarkan, "Mesih Mehmed Paşa Camü, Türbesi ve Çeşmesi" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, c. V, s. 407.

ORMAN, İsmail, "Türbe", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, c. XLI, s. 464.

ÖNEY, Gönül, *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s. 22

ÖNKAL, Hakkı, "Sinan'ın Türbe Mimarîsi", *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989, sy.5, s. 62.

ÖNKAL, Hakkı, "Türk Türbe Mimarîsindeki Değişim Üzerine" *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1995, s. 403.

ÖNKAL, Hakkı, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1996.

ÖNKAL, Hakkı, "Eyüp Türbeleri", *Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler: I-VIII*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2005, s. 78.

ÖNKAL, Hakkı, "Türkiye'de Türbe Mimarîsi Araştırmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2009, c. VII, sy.14, s. 125.

ÖNKAL, Hakkı, "Eyüp'te Bir Grup Çardivar (Açık) Türbe Hakkında Notlar", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 14-16 Ekim 2009, s. 483.

ÖNKAL, Hakkı, "Ekrem Hakkı Ayverdi Külliyatında Türbe Mimarîsi", *Ekrem Hakkı Ayverdi 30. Yıl Hâtıra Kitabı*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2014, s. 135.

ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2017.

ÖNKAL, Hakkı, *Beylikler Dönemi Bey Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2020, s. 26.

ÖZARSLAN, Metin, "Üsküdar'da Yatır ve Ziyaret Yerleri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2(3-4), 2009, s. 301.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Dukakinzâde Ahmed Paşa", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, c. IX, s. 550-551.

ÖZCAN, Tahsin, "Veliyyüddin Efendi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, c. XLIII, s. 40-42.

ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1965, s.38.

PAKALIN, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, 1971, c. III, s. 539.

PAKLACI, Burak, "Kozmolojik Tasavvurun Sanata Yansıması Olarak Türk Mimarîsinde Baldaken Kullanımı ve Kubbe Gelişimi", *Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, 2020, sy.1, c. I, s. 44.

PAZARBAŞI, Erdoğan, "Mehmed Efendi, Vanî", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XVIII, s. 458.

PIRLANTA, İsmail, "Babür Şah'ın Hayatı ve Kişiliği", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, sy.10, s. 226.

RAGHEB, Youssef, "İslam Hukukuna Göre Mezarın Yapısı", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, c. I, s. 18.

SAATÇİ, Suphi, "Sinan'ın Eyüp'teki Türbeleri", *Eyüp Sultan Sempozyumu V*, s. 153.

Sâi Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı,Tezkiret'ül-Bünyan ve Tezkiret'ül- Ebniye*, Hayati Develi (haz.), İstanbul: K Kitaplığı, 2003, s. 45-46.

SAKAOĞLU, Necdet, *Bir Mülkün Kadın Sultanları: Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2008, s. 304.

SARAÇ, M. A. Yekta, *Şeyhülislam Kemal Paşazade Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri,* İstanbul: Risale Yayınları, 1995, s. 87.

SARI, Mevlüt, *el-Mevârid (Arapça-Türkçe Lügat)*, İstanbul: Bahar Yayınevi, 1980, s. 151.

SERTER GÖKÇEK, Zehra, "İstanbul'da Unutulmaya Yüz Tutmuş Bir Osmanlı Tekkesi: Maktûl Mustafa Paşa Tekkesi" *Mavi Atlas Dergisi*, 2023, sy. 11(Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), s. 5.

SERTOĞLU, Midhat, "İkinci Murad'ın Vasiyetnamesi", *Vakıflar Dergisi* (II), 1969, s. 67-69.

SEZGİN ORMAN, Tülay, "Yeni Vâlide Külliyesi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, c. XLIII, s. 433-435.

Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solakzâde Tarihi*, Vahid Çabuk (haz.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, c. II, s. 628.

SÖZEN, Metin, vd., *Türk Mimarîsinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1975, s. 266.

SÖZEN, Metin- TANYELİ, Uğur, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017.

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, s. 1266.

ŞENER, Mehmed, "Kabir", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, c. XXIV, s. 35.

ŞENTÜRK, Lütfi- YAZICI, Seyfettin, *İslam İlmihali*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018, s. 236-237.

ŞÜKÜN, Ziya, *Farsça-Türkçe Lûgat Gencine-i Güftar Ferhengi Ziya*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1984, c. I, s. 55.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el- Câmi'u'l- kebîr*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut, Dâru'l- Garbi'l-İslamî, 1998.

TAHAOĞLU, T. Ömer, "İstanbul'da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988.

TANMAN, M. Baha, "Hacet Penceresi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, c. XIV, s. 435.

TOKUZ, Hatice, "Bosna Hersek'teki Osmanlı Türbe Mimarîsi", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 243.

TOPRAK, Süleyman, "İmam Birgivi ve Bidatlere Karşı Tutumu", *İmam Birgivî Sempozyumu*, Mehmed Şeker (haz.), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 67.

TUNCER, O. Cezmi, *Anadolu Kümbetleri: Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1991, c. II, s. 131-133.

TURAN, Şerafeddin, "Kemalpaşazade", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, s. 238.

TÜZÜN, Kerem, "Eyüp Semtinde 18. ve 19. Yüzyıl Anıtsal Mimarîsi", Yüksek Lisans Tezi, İTÜ-Fen Bilimleri Enstitüsü, 1997, s. 243.

ULUÇAY, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980, s. 81.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi", *Vakıflar Dergisi* (IV), 1958.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, c. III-I, s. 355.

ÜNVER, Süheyl, *İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehit Olanlar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976, s. 16-17.

YAVAŞ, Doğan, "Osman Gazi Türbesi", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, c. XXXIII, s.467.

YAZAR, Turgay, "Çadır-Bark-Türbe", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 1999, s. 419-422.

YETKİN, Suut Kemal, *İslam Mimarîsi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965, s. 221.

Zeyneddin Ahmed Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi* çev. Kâmil Miras, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985, c. IV, s. 480-481.

YÜKSEL, İ. Aydın, *Osmanlı Mimarîsinde II.Bayezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1983, s. 215.

ZAJADACZ- HASTENRAHT, Salome, "Babür'ün Kabil'deki Kayıp 'Üstü Açık Türbesi' İle İlgili Bir Not", çev. Seyfullah Palalı, *D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 24, 2006, s. 208.

İnternet Kaynakları

ERDOĞAN, Abdülkadir, *Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa Camii* https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/dergi/vakiflardergisi/1.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2023).

Kubbealtı Lugati http://lugatim.com/s/BALDAKEN (Erişim Tarihi: 03.02.2024)

KURAN, Aptullah, *Mimar Sinan'ın Türbeleri*. https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/1734/Kuran%20(5).pdf?sequence=1 (Erişim Tarihi: 22.12.2023)

MADEN, Fahri, “Edirne Vilayetinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri” s.71 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2581032 (Erişim Tarihi: 26.03.2024)

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, IV, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 1049. https://ia600909.us.archive.org/26/items/sicill-i.osmani_01/Sicill-i.Osmani_04.pdf (Erişim Tarihi:18.12.2023)

ÜNSAL, Behçet, *İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması*, s.79. https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/1398/%C3%9Cnsal.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 27.04.2024)

FOTOĞRAFLAR

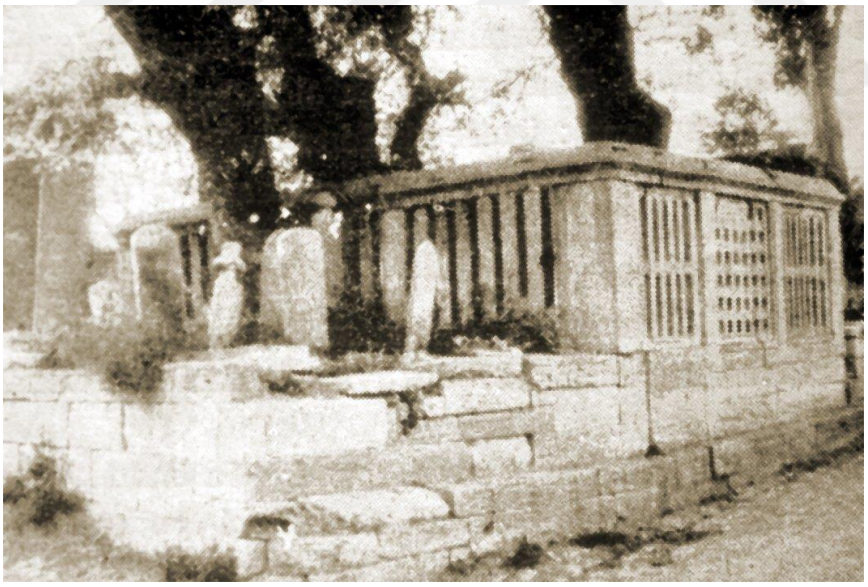
Fot. 1: Buhûrî Şeyh Yakup Efendi Türbesi

Fot. 2: Buhûrî Şeyh Yakup Efendi'nin Türbesine Buhûrîzâde Itrî Adına Hazırlanıp Sonradan Getirilmiş Oval Kitabe

Fot. 3: Buhûrî Şeyh Yakup Efendi'nin Mezar Taşındaki Buhur ve Kandil Kabartmaları

Fot. 4: Kemâlpaşazâde Türbesinin 1959 Yılına Ait Fotoğrafı

[https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/gorsel/Di%C4%9Fer%20foto%C4%9Fraf/kemalpasazade-2.jpg] (Erişim Tarihi: 29.04.2024)]

Fot. 5: Kemâlpaşazâde Türbesi

Fot. 6: Kemâlpaşazâde Türbesinin Günümüzde Türbeye Girişi Sağlayan Açıklığı

Fot. 7: Kemâlpaşazâde Türbesinin Ana Yol Tarafında Kalan Kemerli Kapısı

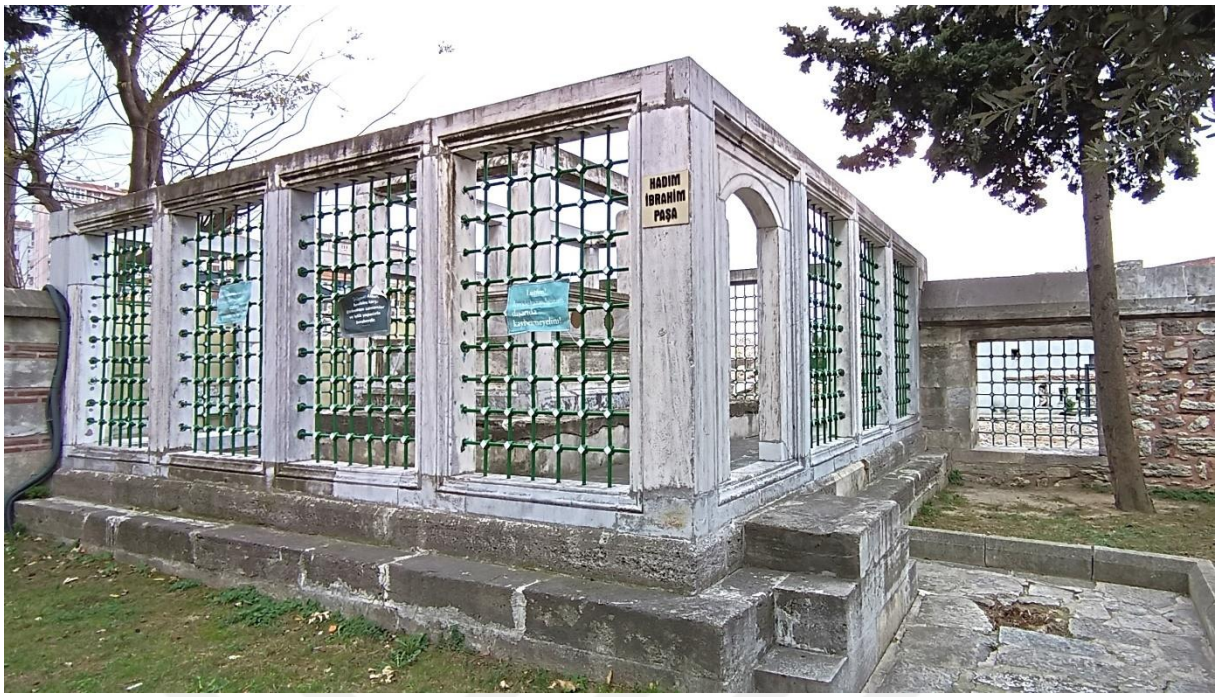
Fot. 8: Dükakinzâde Mehmed Paşa Türbesinden Kalan Pencere Açıklıkları

Fot. 9: Dükakinzâde Mehmed Paşa'nın Burma Sarıklı Mezar Taşı

Fot. 10: Dükakinzâde Mehmed Paşa Türbesinin Mezarlığa Karışan Bölümü

Fot. 11: Hadım İbrahim Paşa Türbesi

Fot. 12: Hadım İbrahim Paşa Türbesi

[https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/71329] (Erişim Tarihi: 03.05.2024)

Fot. 13: Hadım İbrahim Paşa'nın Kaide Üzerinde Yükselen Sandukası

[

Fot. 14: Mustafa Ağa Türbesi

Fot. 15: Mustafa Ağa Türbesi

Fot. 16: Mustafa Ağa Türbesinin Ayakta Kalan Bölümü

Fot. 17: Mustafa Ağa Türbesini Çevreleyen Rumî Bezeme Motifi

Fot. 18: Mustafa Ağa Türbe kapısının Üzerindeki Taç Bezeme

Fot. 19: Mustafa Ağa Türbesi Kapı Üzeri Kitabesi

Fot. 20: Mesih Mehmed Paşa Türbesi

Fot. 21: Mesih Mehmed Paşa Türbesinin İç Görünümü

Fot. 22: Mesih Mehmed Paşa Türbesinin Çevresini Süsleyen Bezeme Örneği

Fot. 23: Mesih Mehmed Paşa'nın Baş Şahidesi

Fot. 24: Ak Türbe

Fot. 25: Ak Türbe'nin İçerisinde Bulunan Sandukalar

Fot. 26: Ak Türbe'nin Sokak Tarafından Görünüşü

Fot. 27: Ak Türbe'nin Yan Cephesi

Fot. 28: Ak Türbe İçindeki Gülbezekli Mermer Sandukalardan Bir Örnek

Fot. 29: Ak Türbe İçindeki Hançer Kabartma Motifli Sanduka

Fot. 30: Şeyhülislam Paşmakçızâde Ali Efendi Türbesi

Fot. 31: Paşmakçızâde Türbesi Güney Cephesi

Fot. 32: Paşmakçızâde Türbsesindeki Harpuşta Örneği

Fot. 33: Paşmakçızâde Türbesi Tâkkapısının Kitabelik Bölümü

Fot. 34: Paşmakçızâde Türbesi Tâkkapısı

Fot. 35: Şeyhülislam Paşmakçızâde Ali Efendi'nin Mezar Taşı

Fot. 36: Ayşe Bahri Kadın Türbesi

Fot. 37: Ayşe Bahri Kadın Türbesinin Saka Çeşmesi

Fot. 38: Ayşe Bahri Kadın'ın Türbe Duvarına Yaptırmış Olduğu Saka Çeşmesi Kitabesi

Fot. 39: Ayşe Bahri Kadın'ın Mezar Taşı

Fot. 40: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesi

Fot. 41: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesi

Fot. 42: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesi

Fot. 43: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesi

Fot. 44: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi ve Oğlu Mehmed Emin Efendi'nin Şahideleri

Fot. 45: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesinin İçi

Fot. 46: Kırımî Hüseyin Efendi'nin Türbesi

Fot. 47: Kırımî Hüseyin Efendi'nin Türbesi

Fot. 48: Kırımî Hüseyin Efendi'nin Baş Şahidesi

Fot. 49: Kırımî Hüseyin Efendi Türbesindeki Diğer Mezar Taşı

Fot. 50: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi (Meşrepzâde) Türbesi

Fot. 51: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi (Meşrepzâde) Türbesi

Fot. 52: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi Türbesi

Fot. 53: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi'nin Ayak ve Baş Şahideleri

Fot. 54: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi Sandukasında Yazılı Hâl Tercümesi

Fot. 55: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi Sandukasının Yan Yüzeyinde Bulunan Hâl Tercümesi

Fot. 56: Mehmed Ârif Efendi'nin Türbesindeki Kiriş Üzerinde Bulunan Yazı (Sağ)

Fot. 57: Mehmed Ârif Efendi'nin Türbesindeki Kiriş Üzerinde Bulunan Yazı (Sol)

Fot. 58: Sâdeddin Efendi Türbesi

Fot. 59: Sâdeddin Efendi Türbesi Yağlıboya Çizimi

[Ahmet Yakupoğlu, İstanbul, s. 449]

Fot. 60: Sâdeddin Efendi Türbesi

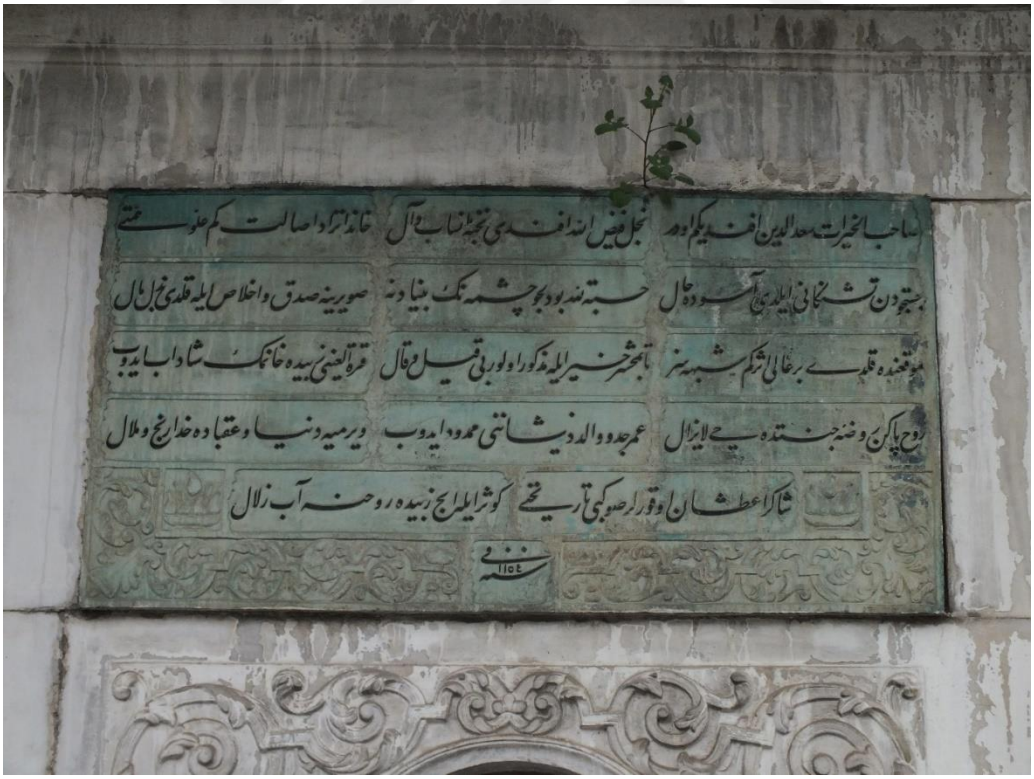
Fot. 61:Sâdeddin Efendi Türbesindeki Kemer Açıklığı

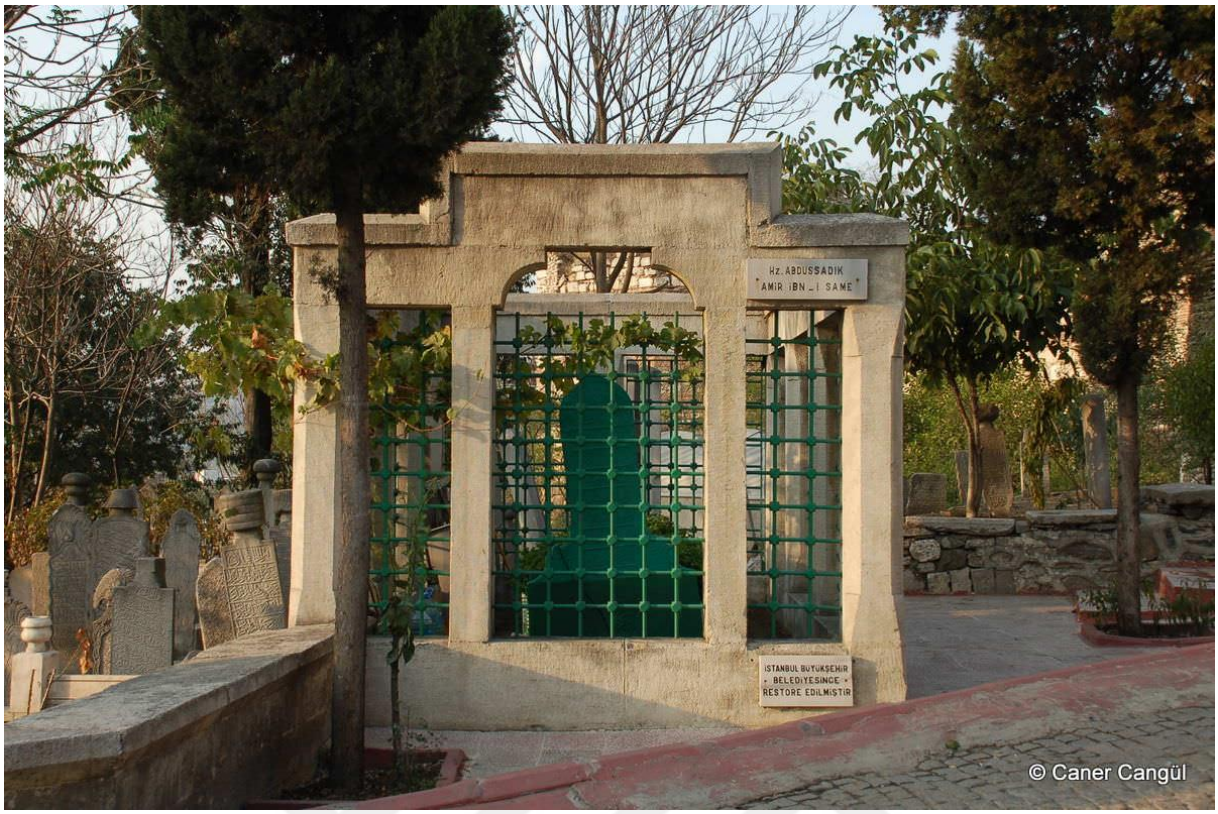
Fot. 62: Sâdeddin Efendi Sebili ve Çeşmesi

Fot. 63: Sâdeddin Efendi Saka Çeşmesi ve Şeyhülislam Sâdeddin Efendi Mezar Taşı

Fot. 64: Sâdeddin Efendi Çeşmesinin Kitabesi

Fot. 65: Abdü's- sâdık Âmir b. Sâme Türbesi, Eğrikapı

[https://www.canercangul.com/wp-content/uploads/2019/04/Abd%C3%BCssad%C4%B1k-Bin-Amr-Bin-Same-Kabri-E%C4%9Frikap%C4%B1.jpg] (Erişim Tarihi: 03.05.2024)

Fot. 66: Ebu Zerr el- Gıfâri Türbesi, Fatih

[https://www.mustafacambaz.com/data/media/379/ebuzer-gifari-4.jpg] (Erişim Tarihi: 03.05.2024)

Fot. 67: Yenisahra Mezarlığı İçerisindeki Açık Mezar Yapısı

Fot. 68: Köprülü Mehmed Paşa'nın Kafesli Türbesi, Divanyolu

Fot. 69: Gülnûş Valide Sultan'ın Kafesli Türbesi, Üsküdar

[https://kvmgm.ktb.gov.tr/Resim/370192,turbe031-gulnussultan01jpg.png?0] (Erişim Tarihi: 03.05.2024)

Fot. 70: Fatma Hanım Sultan'ın Kafesli Türbesi, Üsküdar

Fot. 71: Koca Râgıp Paşa'nın Kafesli Türbesi, Divanyolu

[https://admin.biyografya.com/_docs/photos/0dd90f46446220b0fb58f2dc10912af4.jpg] (Erişim Tarihi: 03.05.2024)

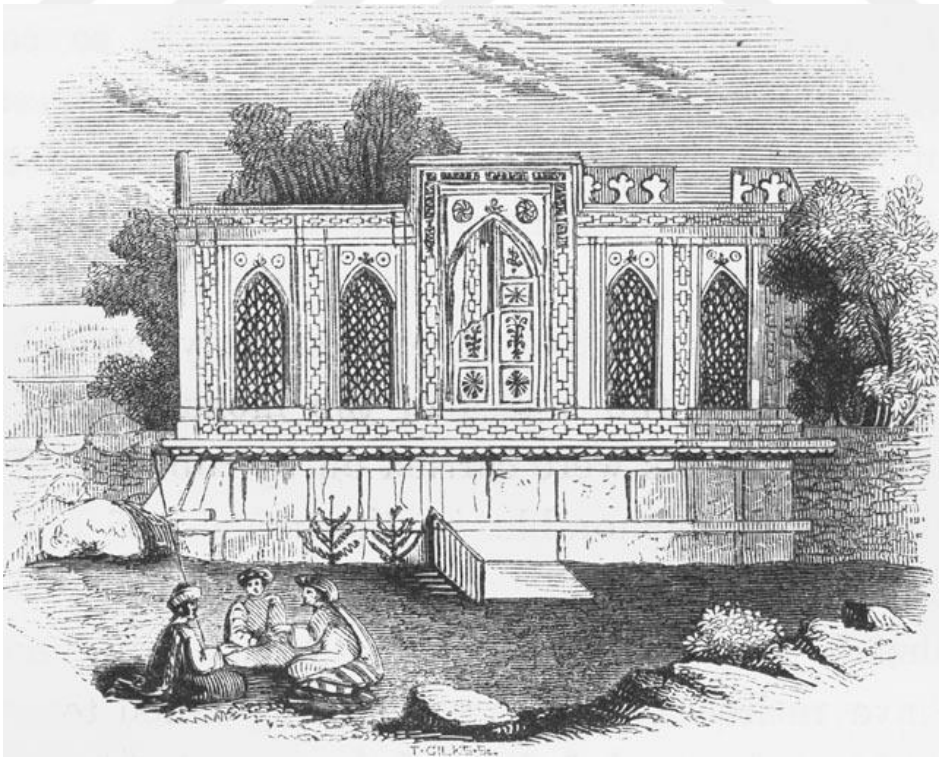

Fot. 72: Sinan Çelebi'nin Üzeri Açık Türbesi, Ohrid, Makedonya

Fot. 73: Şeyh İbrahim Bistrikî Üzeri Açık Türbesi, Bosna- Hersek

(Tokuz, s. 338)

Fot. 74: Babür Şah Türbesinin 1832 Yılına Ait Çizimi

[https://www.archnet.org/] (Erişim Tarihi: 03.05.2024)

Fot. 75: Babür Şah Türbesinin Günümüzdeki Hali, Kabil

[https://www.archnet.org/] (Erişim Tarihi: 03.05.2024)

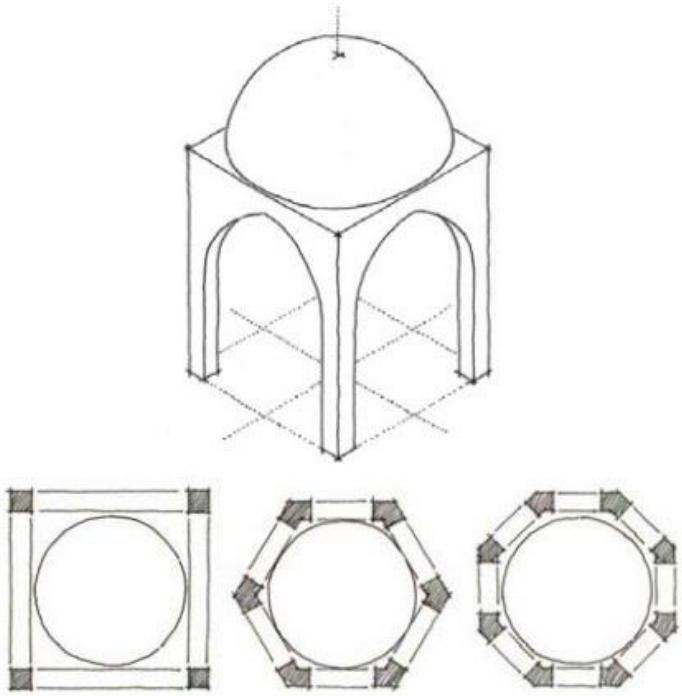
Fot. 76: Muş Yöresindeki Harpuşta Benzerli Üzeri Açık Türbe

(Kılavuz, s. 418)

Fot. 77: Hersekzâde Ahmet Paşa'nın Sekizgen Planlı Üzeri Açık Türbesi, Yalova

[https://cdn.kulturenvanteri.com/wp-content/uploads/2021/02/Hersek14.jpg] (Erişim Tarihi: 03.05.2024)

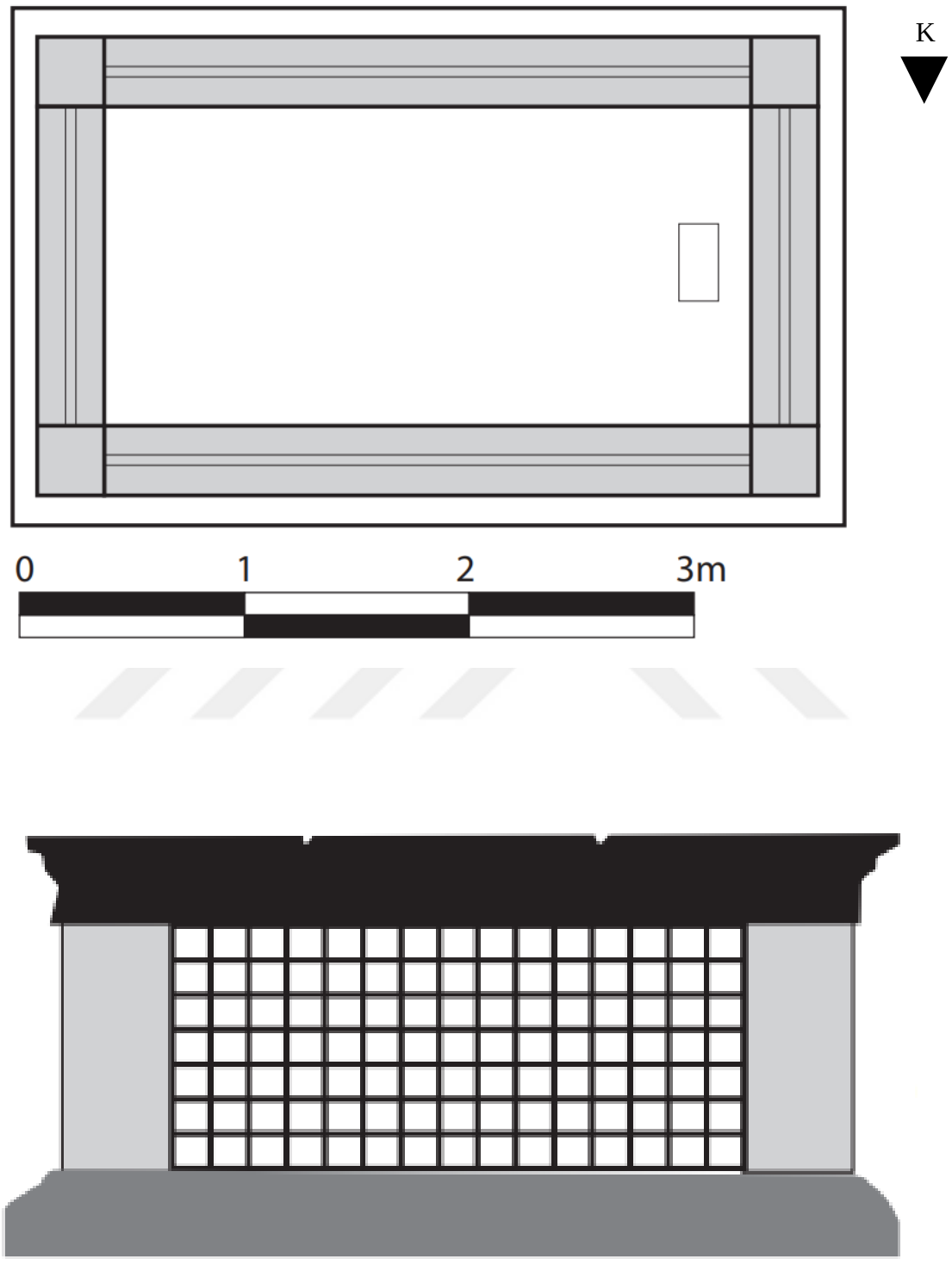
Fot. 78: Çardak Türbe Plan Tipleri

[https://okuryazarim.com/baldaken/] (Erişim Tarihi: 08.06.2024)

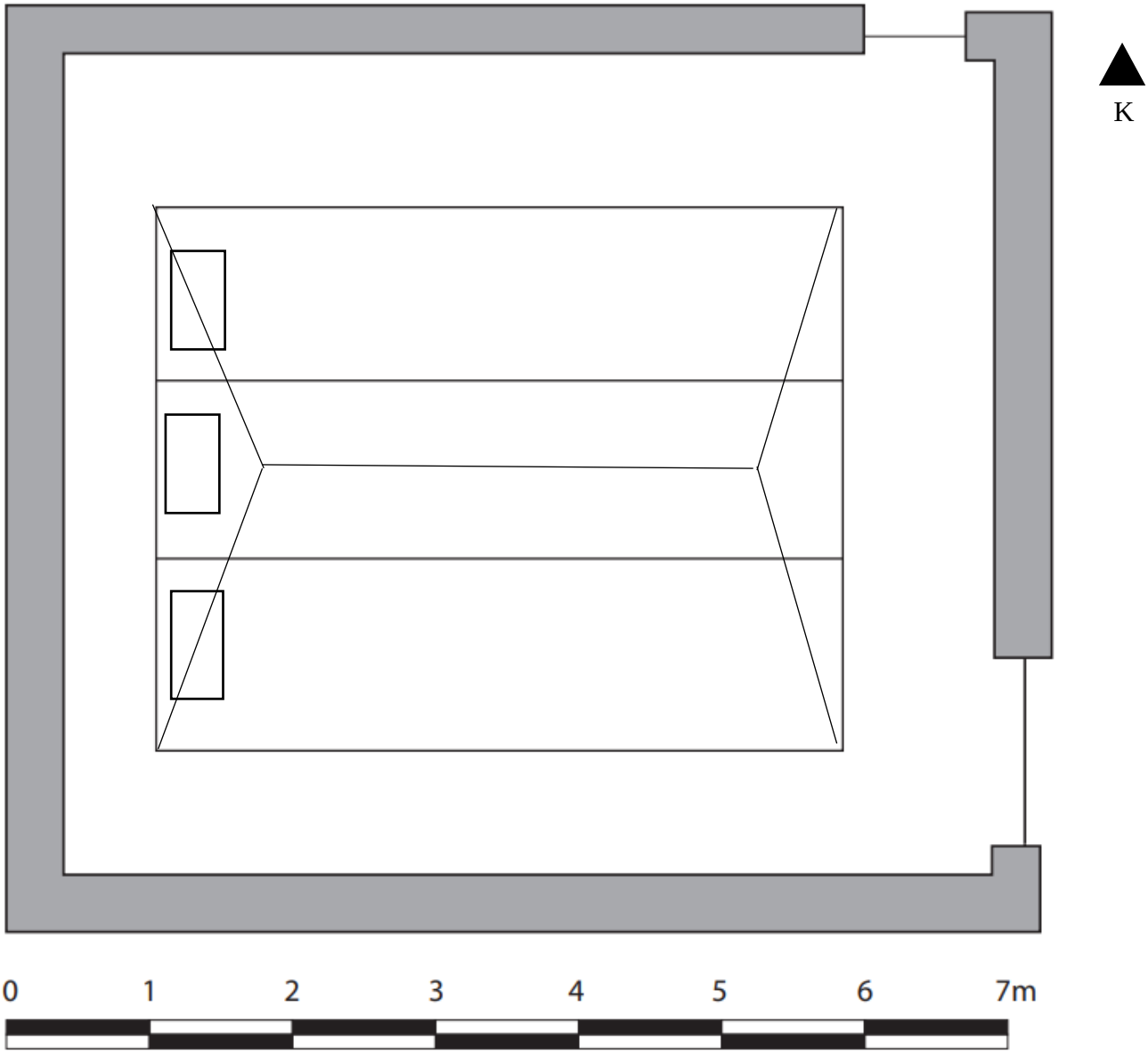

Fot. 79: Sultan II. Murad'ın Çardivar Şeklinde İnşa Edilmiş Türbesi

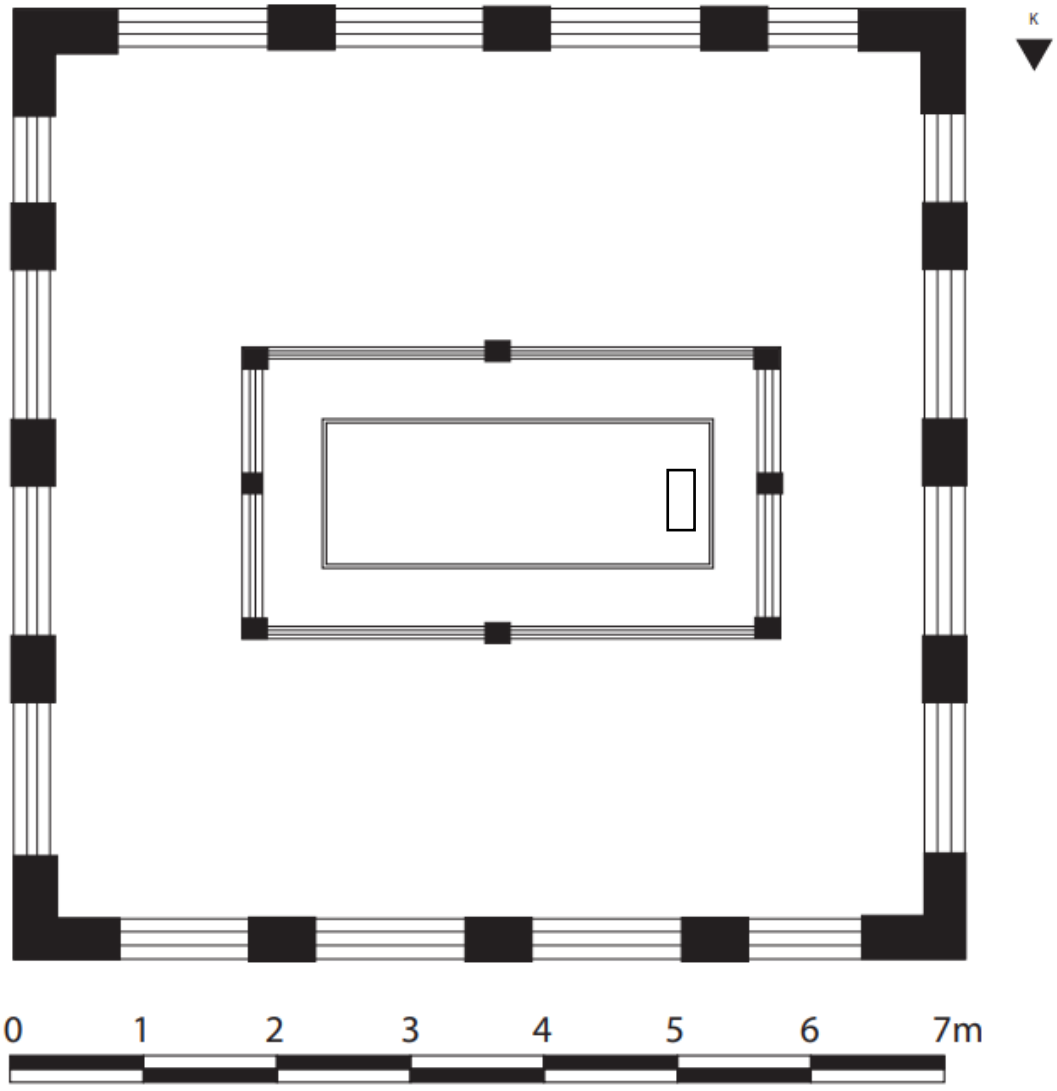
ÇİZİMLER

Çiz. 1: Buhûrîzâde Şeyh Yakup Efendi Türbesi

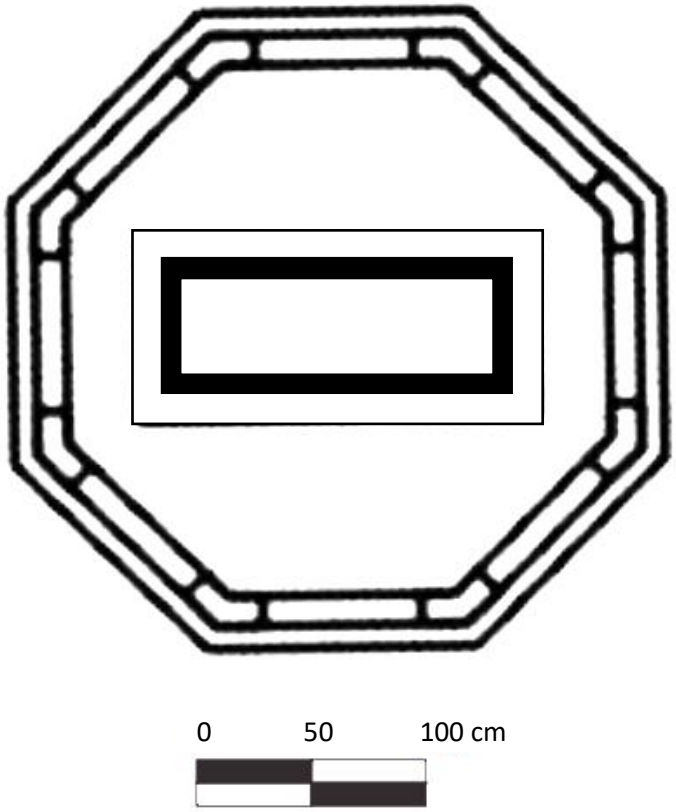

Çiz. 2: Kemâlpaşazâde Türbesi

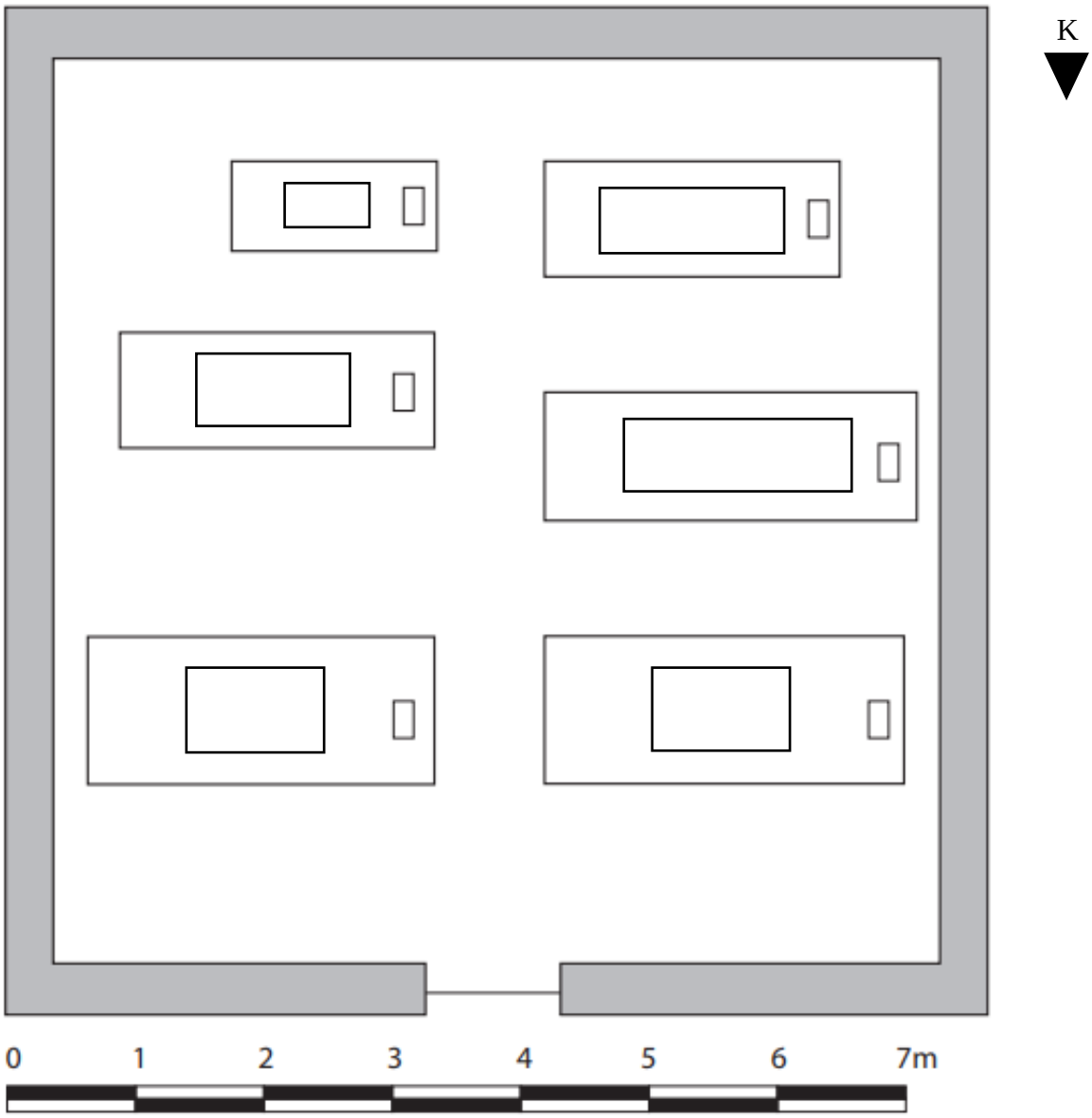
Çiz. 3: Hadım İbrahim Paşa Türbesi

(A. Saim Ülgen'den İşlenerek)

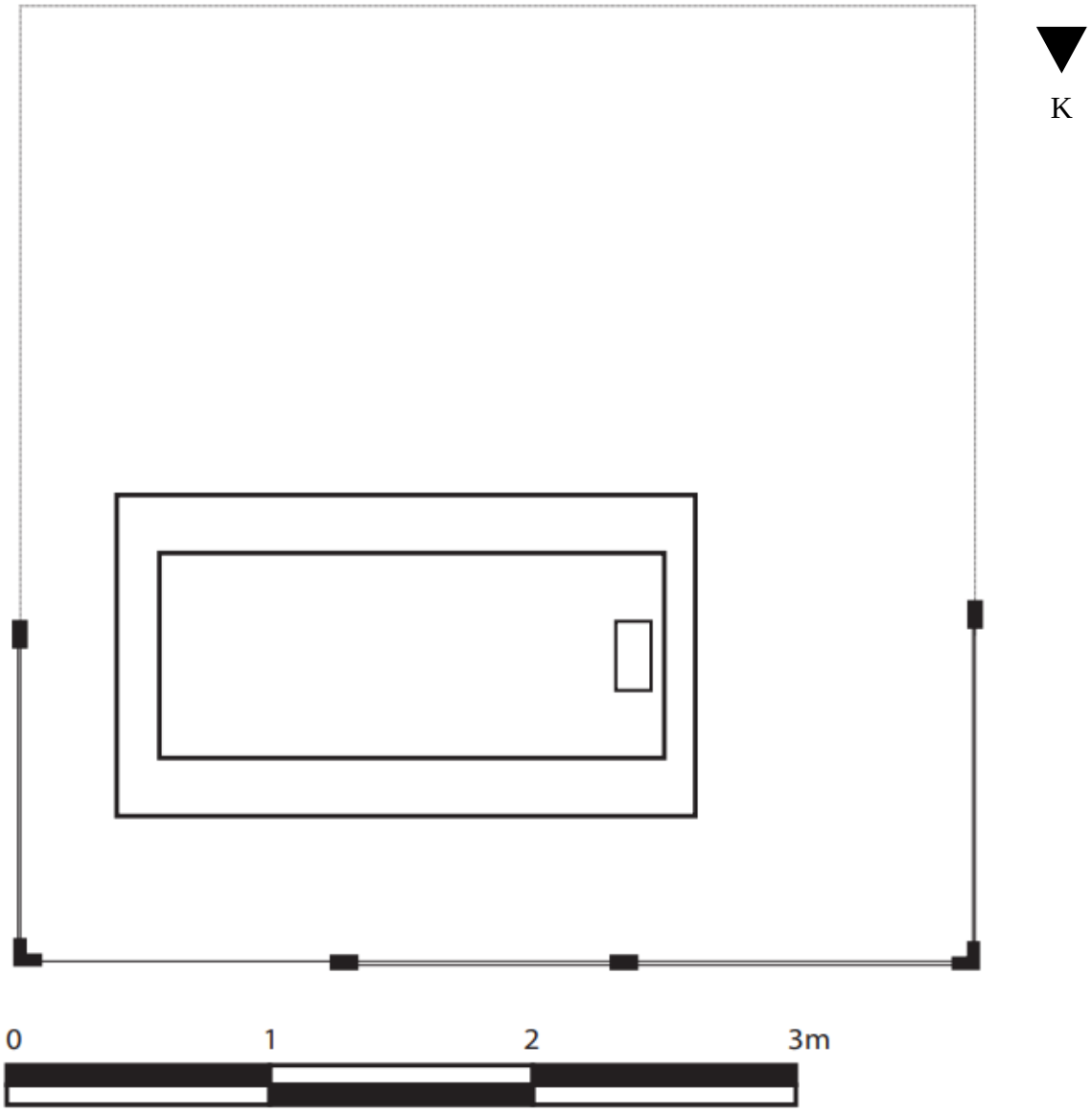

Çiz. 4: Mesih Mehmed Paşa Türbesi

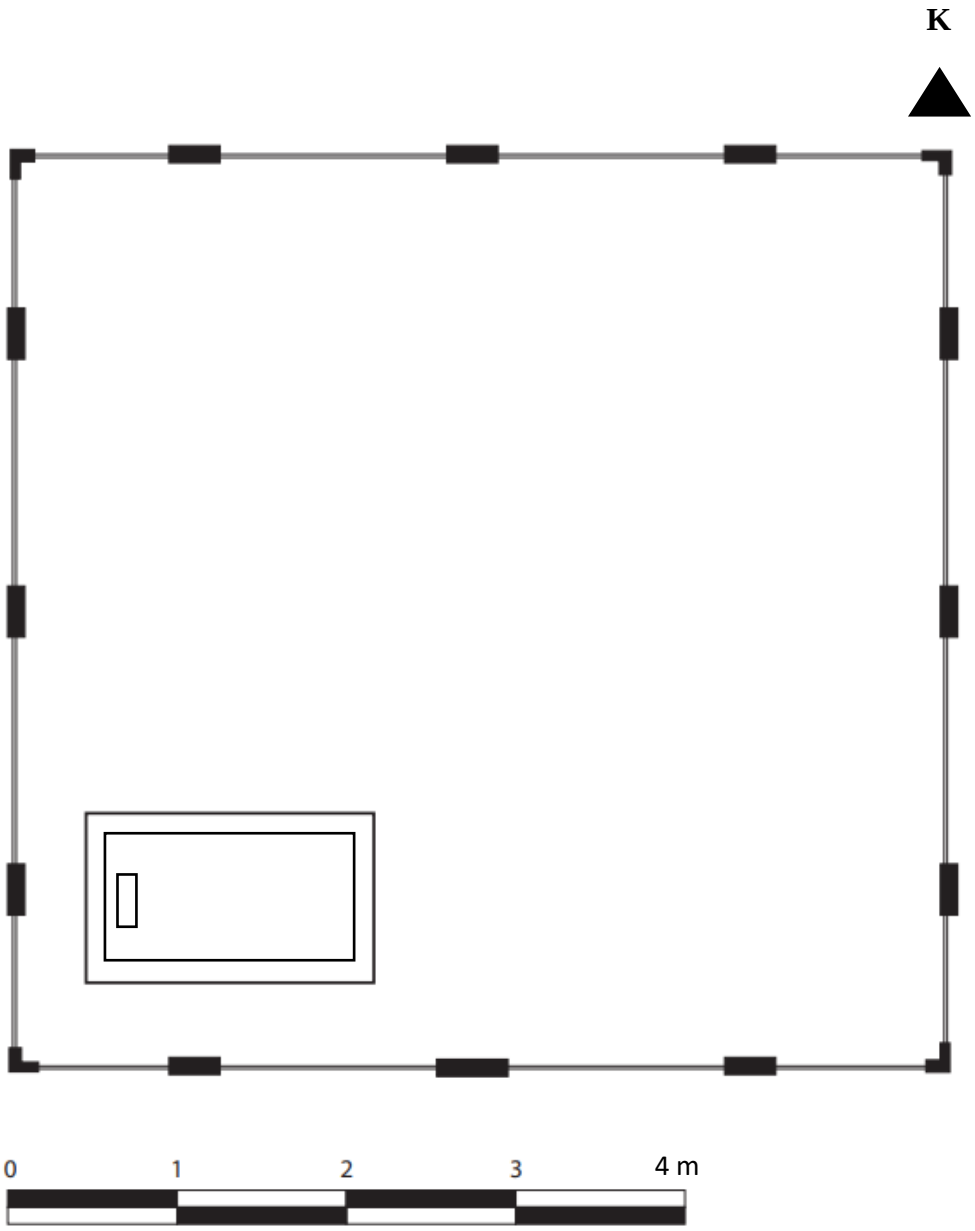
(Gülru Necipoğlu'ndan İşlenerek)

Çiz. 5: Şeyhülislam Ali Efendi (Paşmakçızâde) Türbesi

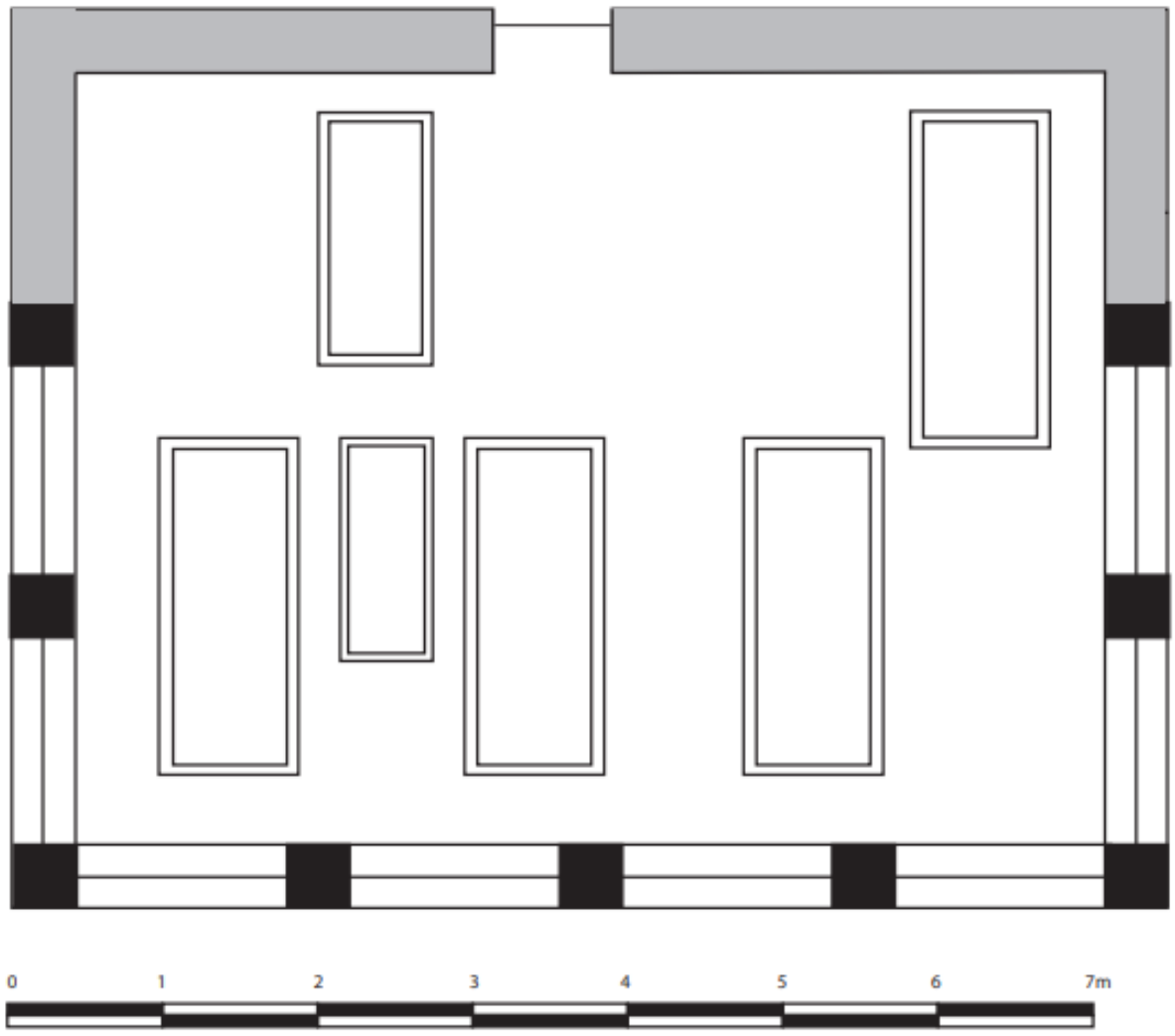

Çiz. 6: Mustafa Ağa Türbesi

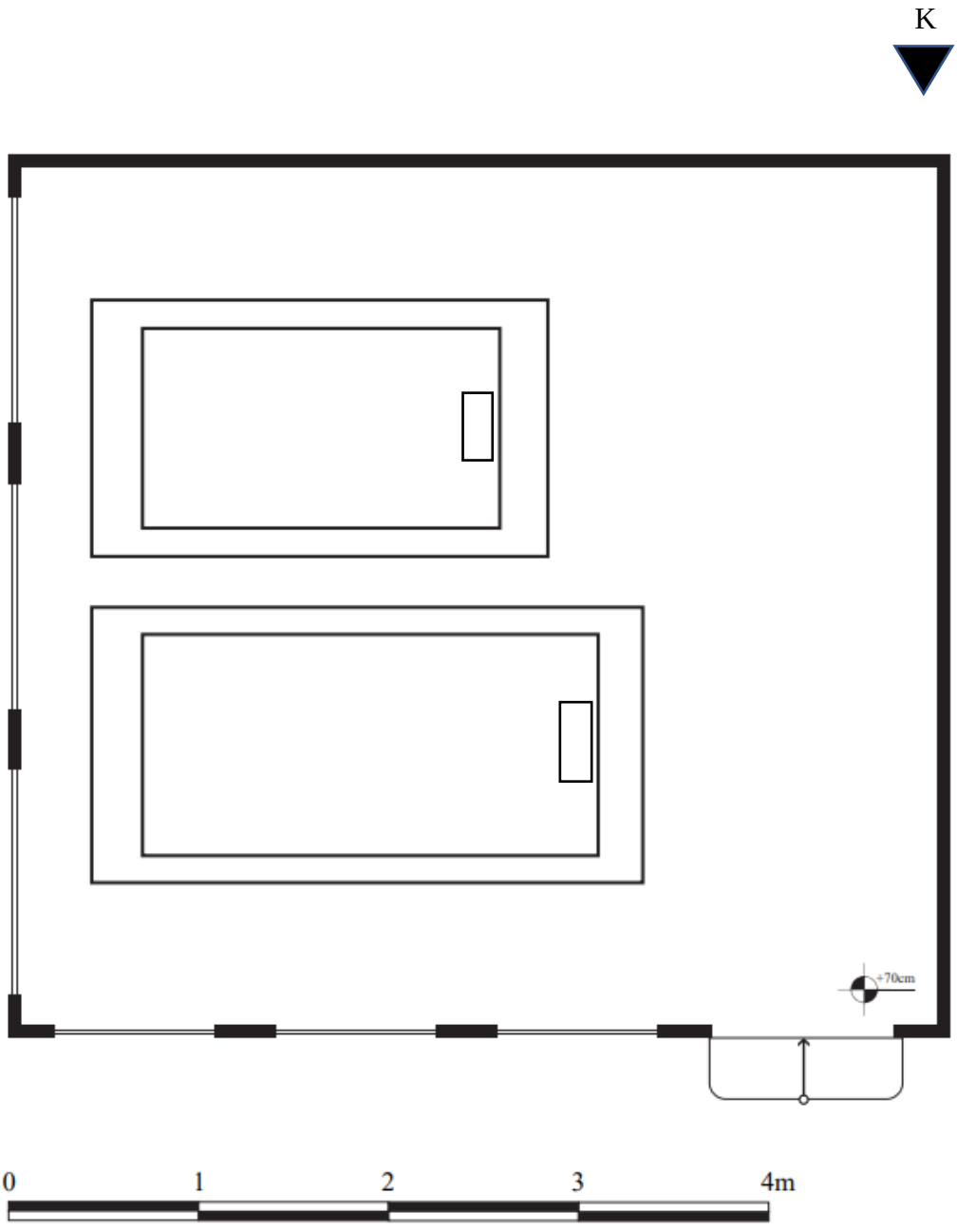

Çiz. 7: Ayşe Bahri Kadın Türbesi[277]

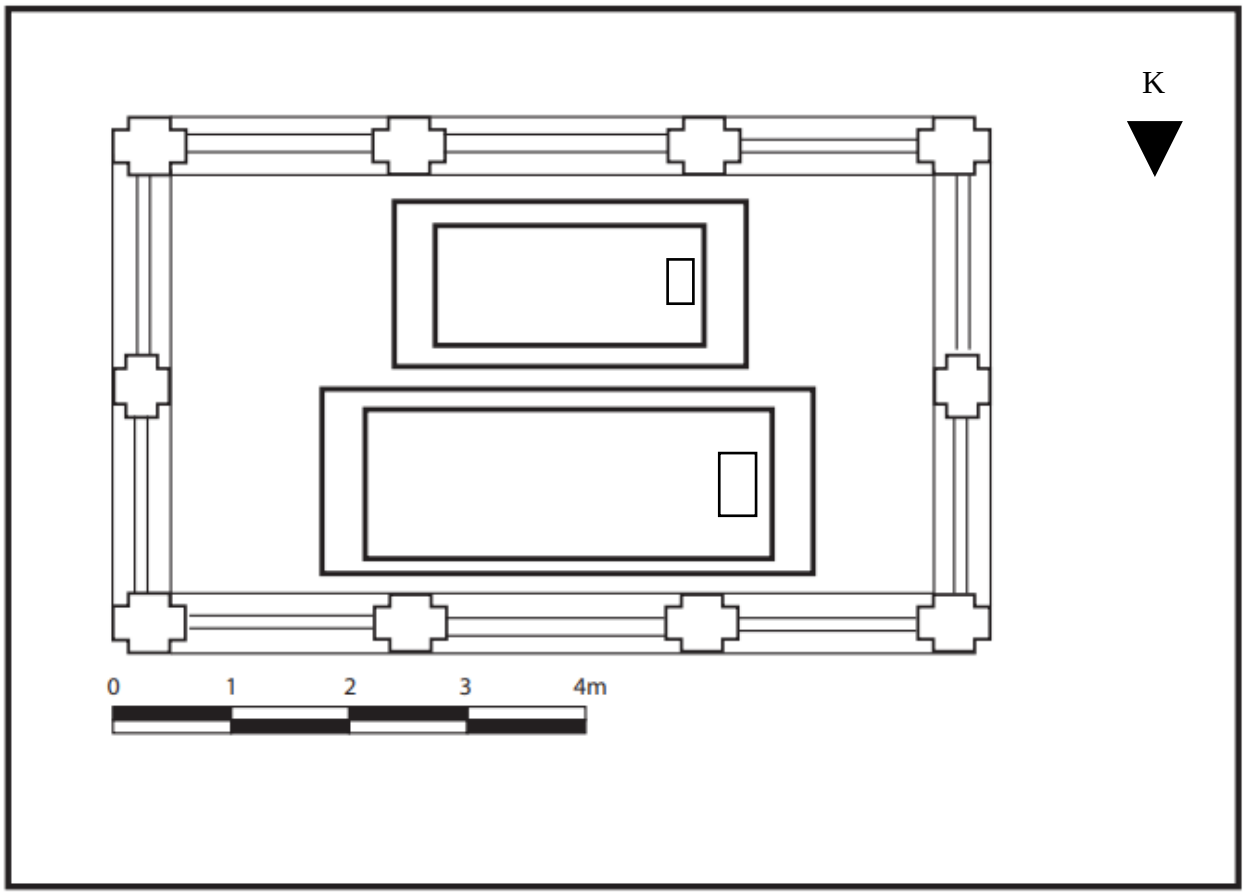
[277] Ayşe Bahri Kadın'ın türbe içerisinde gösterilen mezarı, türbenin bir giriş kapısı olmaması sebebiyle tahmini ölçülerde çizilmiştir.

Çiz. 8: Ak Türbe

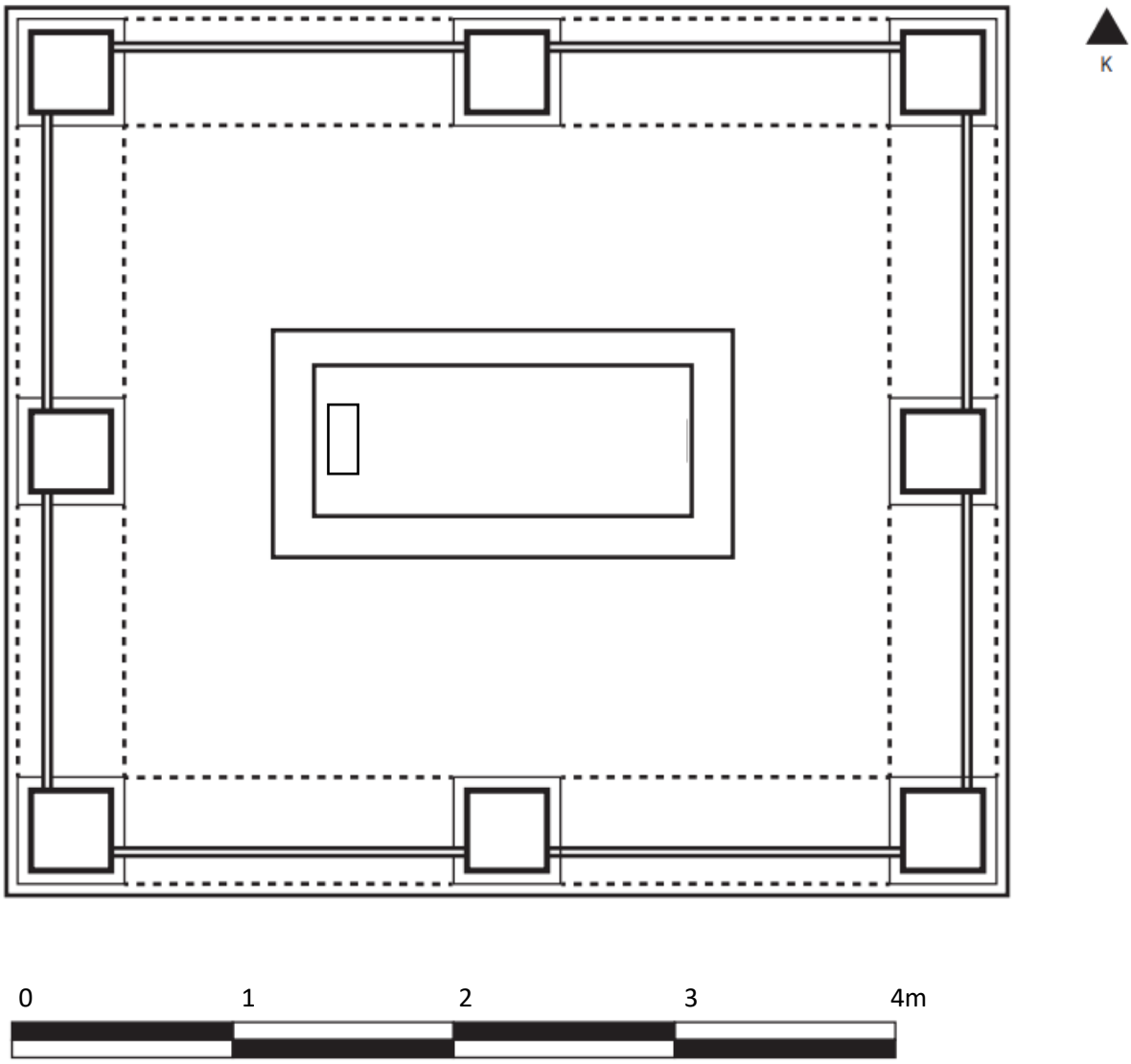

Çiz. 9: Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi Türbesi

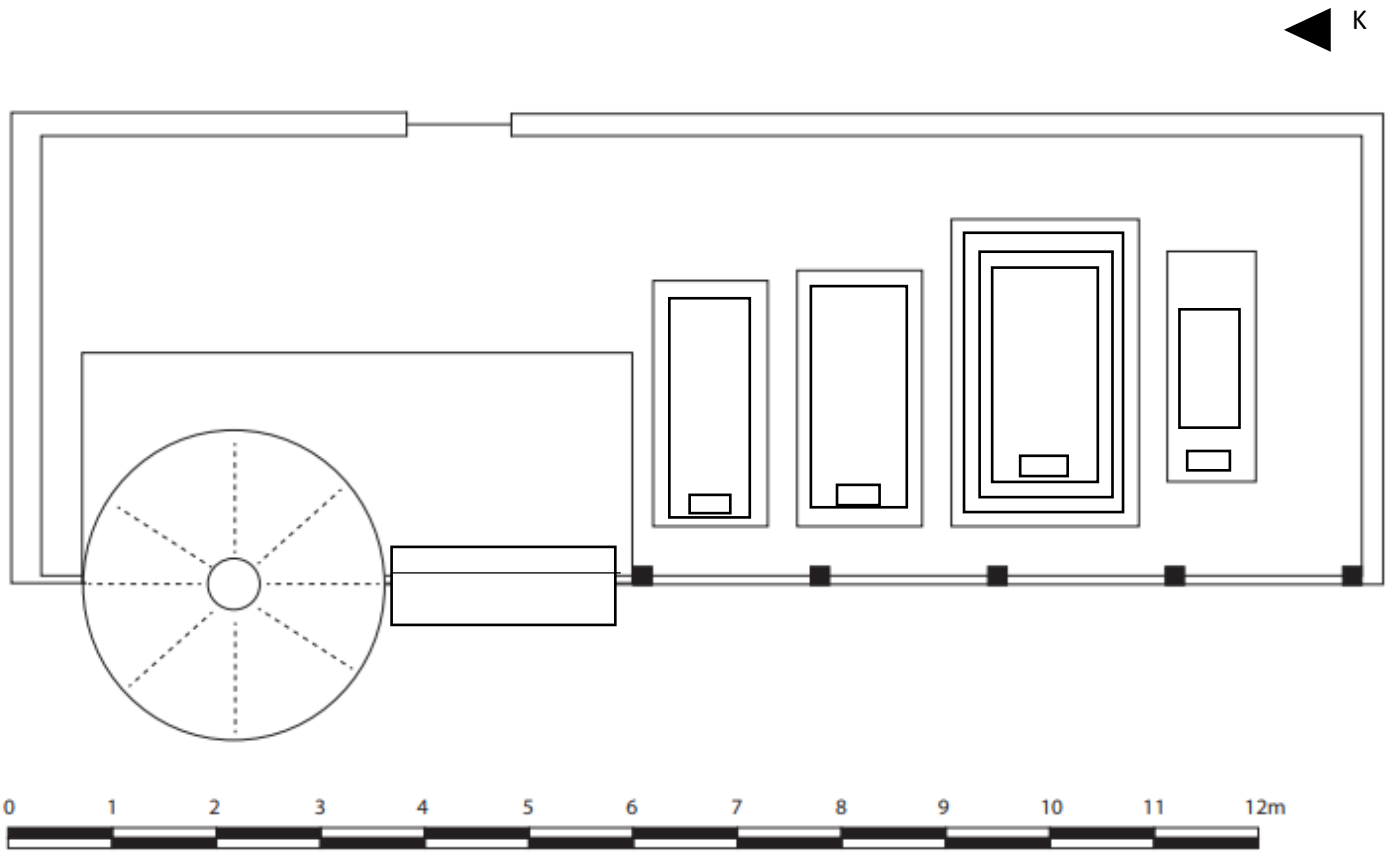
Çiz. 10: Kırımî Hüseyin Efendi Türbesi

(Yıldız Demiriz'den İşlenerek)

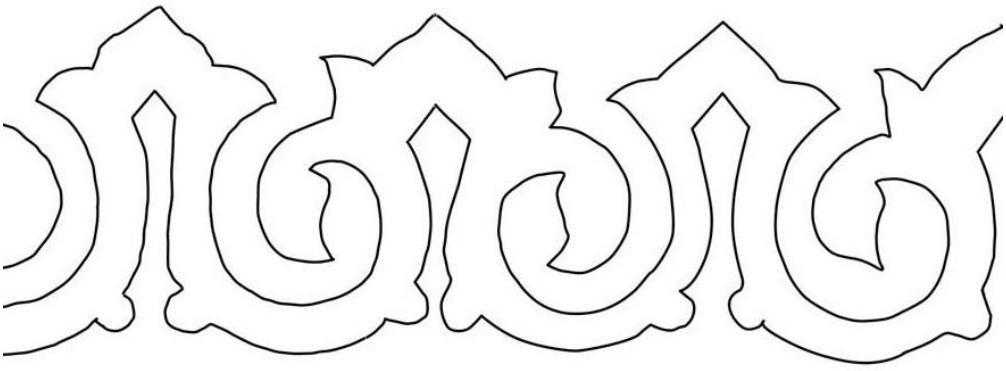

Çiz. 11: Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi (Meşrepzâde) Türbesi

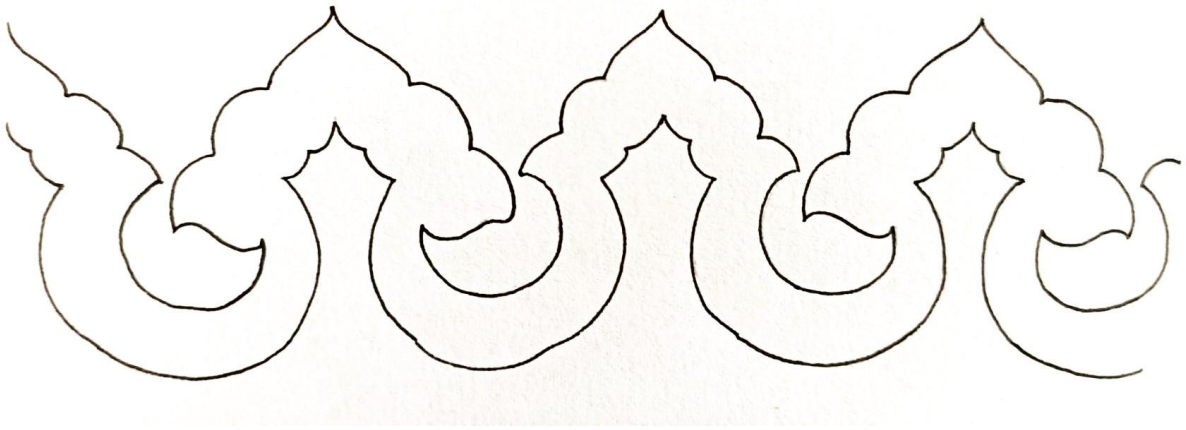
(Yıldız Demiriz'den İşlenerek)

Çiz. 12: Sâdeddin Efendi Türbesi

Çiz. 13: Mustafa Ağa Türbesi Rumî Bezemeleri

Çiz. 14: Mesih Mehmed Paşa Türbesi Rumî Bezemeleri

Çiz. 15: Mustafa Ağa Türbesi Taç Bezeme Motifi